

E 146

SVĚTOVÁ KNIHOVNA

č. 601-603.

JAR. BIDLO:

DĚJINY RUSKA V XIX. STOLETÍ

I.

I 36451

RF 3x

54J 1404

54J 20487

DĚJINY RUSKA

54L 21536/1

V DEVATENÁCTÉM STOLETÍ

DÍL I.

(1796—1855).

NAPSAL

DR. JAROSLAV BIDLO.

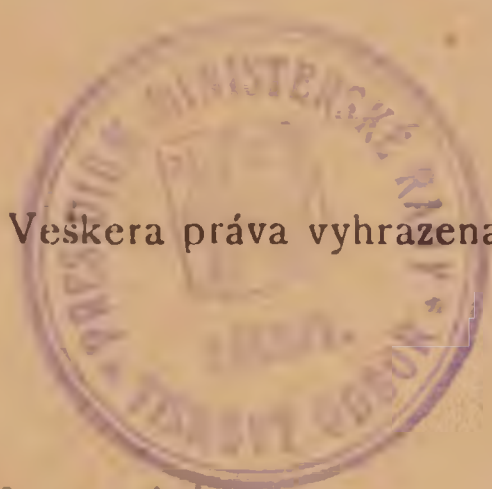

V PRAZE.

NÁKLADEM J. OTTY.

1907.

362.623

Veskera práva vyhrazena.

ž 146/601-3.

576/1921

9(47) 18"

Tiskem »Unie« v Praze.

PREDMLUVA.

Napsati spis o dějinách Ruska v 19. století, vyhovující všem novověkým požadavkům vědeckým, je věc nemožná — již proto, že nejzávažnější materiál není badateli přístupný. A přece denní potřeba volá po knize, která by poskytovala příslušné poučení co možná nepředpojaté, pravdivé a pronikající k vlastní podstatě a zvláštnímu rázu rozvoje ruského národa a státu. Každý spis podobný bude vykazovati veliké nedostatky — a tedy i tento, který podávám širším kruhům českého čtenářstva proto, že nejen není lepšího, nýbrž že vůbec podobného v české literatuře není. Má vyhověti potřebě nejnutnějšího poučení o Rusku, které nepřestává obracet k sobě všeobecnou pozornost. Jeho přítomnému stavu lze nejlépe porozuměti z jeho historického vývoje.

Spisovatel jsa obmezen těsnými rozměry knížky byl nucen výklad svůj obmeziti na

míru nejmenší. Tím budiž mnoho vysvětleno — na př. nestejně rozsáhlé zpracování jednotlivých otázek. Spisovatel hledí především objasniti vnitřní vývoj Ruska a všímá si hlavně těch věcí, které by mohly míti pro čtenáře českého větší důležitost nebo zajímavost. Sem náleží na př. poměrně široké pojednání o rozvoji poměru rusko-polského, pro nás tak nepřijemného.

Spis opírá se o dosti rozsáhlou literaturu, o níž spisovatel zvláště pojednává v článku „Literatura k dějinám ruským devatenáctého století“, uveřejňovaném právě v „Českém Časopise Historickém“ r. 1907. Spisovatel odkazuje tudíž vědychtivého čtenáře na toto pojednání, v němž leccos jest pověděno, co se nehodilo do rámce spisu přítomného.

Ú V O D.

Nejvýznačnějším mezníkem dějin ruských jest vláda Petra Velikého. Petr Veliký vytvořil svými reformami ze státu poloasijského stát civilisovaný, uvedl jej do společnosti států evropských, zjednal mu v ní jedno z předních míst, sblížil zájmy jeho se zájmy evropskými, učil obyvatelstvo své říše rozuměti civilisaci evropské a vážiti si jí, otevřel jí přístup, usiloval vsaditi do půdy ruské její hmotné i duševní plody — průmysl, vědu, literaturu, umění, státní organisaci a obranu, jemnější mravy a vkus, vyšší názor o světě.

Petr Veliký zůstaviv svým nástupcům dílo nedokončené, nenalezl dlouho způsobilého pokračovatele, takže dokonání jeho programu zůstalo problémem celého 18. i 19. století.

Petr chtěje dohoniti několik století řešil několik úkolů najednou a řešil je uprostřed vřavy válečné.

Za účelem sblížení Ruska s Evropou i zeměpisně (po moři), podnikal nebezpečné a vysilující války se Švédskem a Tureckem, zamezujícími Rusku přístup k moři Baltickému a Černému. Proto nedařilo se provádění reforem vnitřních tak, jak bylo zamýšleno, ano v některém ohledu bylo nutno jíti nazpět. Ač Petr uznával důležitost hmotného blahobytu obyvatelstva pro stát, byl proti své vůli nucen jednati opačně, takže k vybřednutí z okamžité tísně finanční chápal se zhoubných prostředků, které neblahý hmotný stav širokých vrstev obyvatelstva selského zhoršily nejvyšší měrou.

Rozhodující význam v té příčině má t. zv. *podušná daň* (daň z hlavy), uložená veškerému obyvatelstvu nižších vrstev bez ohledu na jeho rozmanité právní postavení k vrchnostem. Šlechtičtí statkáři učiněni zodpovědnými za správné odvádění této daně, tak že i ti, kdož dosud neměli žádných vrchností, byli vrchnostem přiděleni. Z rozmanitých druhů obyvatelstva selského a lidu obecného vůbec vytvořila se tak brzy jednotná massa lidu poddaného čili nevolnického, vydaná na pospas šlechtickým vrchnostem, jimž za příčinou úspory ponechána od státu všechna moc správní, policejní i soudní nad poddanými.

Stát sám zaujal vůči sedlákům pozemků státních postavení šlechtických vrchností.

Tak *hospodářská* a *sociální* stránka reforem Petrových vypadla velmi smutně a náprava v této věci hlavním byla úkolem jeho nástupců. Avšak ani Kateřina II., která přece z nich nejlépe pochopila smysl, účel a směr reforem Petrových, nic v tom nezlepšila. Za její doby a jejím přičiněním pronikla sice západní civilizace hlouběji do vyšších vrstev společnosti ruské, ale ani Kateřina nedokonala díla Petrova, nemajíc dosti vytrvalosti v sledování cíle, který se u ní jaksi tříští a rozptyluje. Náležitému a důslednému provedení reformy vadí jí více ještě než Petrovi, že dává se přílišně unášeti politikou zahraniční, takže na reformy úplně zapomíná.

Neobyčejné úspěchy zahraniční politiky Kateřinu zaslepují. Vážnost Ruska stoupá v západní Evropě nesmírně.

Zatím, co massy obyvatelstva stenají pod břemeny válečnými a úpějí v bídě, stát ruský roste a neodolatelnou silou pohlcuje své sousedy (na př. Polsko), zdá se nemíti žádných hranic.

Stát Ruský, novým apparátem pokročilejšího zřízení západoevropského opatřený, zrychluje jaksi svou činnost, směřující ode dávna

k sloučení roztržštěných a cizímu panství podrobených zemí staré rurikovské Rusi — a nedovede se v rozmachu svém zastaviti, tak že sahá i po zemích neruských. Kateřina kromě Polska obrací své žádostivé zraky k poloostrovu Balkánskému. Odvěký militarism někdejší říše Moskevské sesiluje se v novověkém Ruském císařství. Válečné potřeby státu mají ode dávna přednost před sociálními a politickými potřebami obyvatelstva. Odvěká jest i převaha živlu vojenského ve státě a jeho správě.

Reformy Kateřiny II. (která v prvních dobách své vlády byla zaujata humanitními myšlénkami osvícenecké filosofie) směřovaly původně k provedení společenské autonomie a k rovnoprávnosti před zákonem. Avšak výsledek jejich byl ten, že pouze šlechta vymaňila se z hnětoucího jha státních povinností a organisovala se v privilegovaný stav, který již od doby Petra Vel. měl plné vlastnictví půdy a bezplatnou práci poddaného lidu selského. Petr III. osvobodil šlechtu i od služby státní, ke které dosud byla zavázána.

Dosavadní stavovské snahy vyšších vrstev uzákoněny šlechtickým privilegiem Kateřiníným z r. 1785. Vykořisťování lidu selského vrchnostmi dány právní formy, tak že na př. r. 1767 zapověděny žaloby sedláků na vrchnosti a r. 1792 uzákoněn prodej sedláků ve veřejné

dražbě pro dluhy vrchností. Za příčinou zjednodušení státní správy bylo ruské nevolnictví přeneseno prostě na nově získanou Malou Rus, kde dosavadní vývoj tím značně uspíšen. Pro Kateřinu v pozdějších dobách její vlády jest charakteristický případ Alx. Radiščeva (1790), horlivého a neohroženého to zastance osvobození lidu selského. V jeho návrhu postupného a úplného osvobození lidu selského Kateřina spatřovala rozsívání francouzské nákazy. Radiščev odsouzen k smrti a z milosti jen poslán na Sibiř.

Šlechtě zaručeno výhradné právo vlastnictví půdy a osvobození ode všech daní, a to jen na základě urozenosti. Vnější znamením stavovských výsad staly se zvláštní guberniální šlechtické sjezdy, kde šlechta mohla pečovati o své zájmy. Skoro soudobé zřízení guberniální (z r. 1775), při kterém zavedeno jisté účastenství obyvatelstva na základě voleb (při úřadech újezdních), šlechtě, ze které beztoho pocházel větší díl činovnictva, připadla hlavní kořist, tak že v jejích rukách se nalézala správa ostatních tříd neprivilegovaných.

Povýšením šlechty za stav privilegovaný, požívající výhradného vlastnictví půdy, osvobozený ode všech daní a obdařený jistou svobodou shromažďovací, a to na základě pouhé urozenosti, reformy Kateřiny II. se zvrhly. *Nec-*

volnictví, tento charakteristický rys státní soustavy ruské již z dob monarchie Moskevské nejen *nebylo odstraněno* reformami Petrovými a Kateřininými, nýbrž naopak *stalo se základem* této soustavy, která zadržovala skutečný pokrok hospodářský a znemravňovala celou národní společnost.

Století 19. očekávala tudíž úloha, rozšířiti emancipaci, které v 18. stol. dosáhla šlechta, též na ostatní třídy obyvatelstva. Jednalo se i o to, aby uskutečněno bylo to, co naznačeno bylo novým zřízením guberniálním, t. j. aby obyvatelstvo bylo připuštěno k jistému účastenství ve vládě, ale tak, aby právo toto bylo mu pevně zaručeno proti přehmatům byrokracie, která brzy znemožňovala skutečné provádění zásad onoho zřízení. Zkrátka *19. století očekávala úloha řešiti reformu sociálně-hospodářskou a politickou*. V reformě sociální stojí v popředí *otázka selská*, jejíž důležitost doba Kateřinina nechápala ještě dostatečně, ač již hrozné povstání kozáka Pugačeva (1773) se svým sociálním zabarvením otevřelo poněkud vůdčím kruhům oči.

Otázka reformy politické, která od doby Arny Ivanovny, jíž předložena byla jakási „pacta conventa“ (podmínky) usnula, probudila se teprve jako *ohlas idcí francouzské revoluce*, vyvolaný domácí bezmeznou despocií Pavla I.

Terrorism Pavlův vyvolal ve vůdčích kruzích společnosti ruské snahu po vymezení a zaručení politických práv poddaných císařových. K hnutí tomuto náležel i následník trůnu, syn Pavlův, Alexandr.

Od počátku 19. století vládne na dvoře a vůdčích kruzích ruských přesvědčení o nutnosti pokračovati a dokonati reformy století 18. Přesvědčení toto přenáší se a sdílí znenáhla i širším kruhům, vyplňuje literaturu ruskou (ať již censurou připuštěnou nebo zapověděnou). Veřejné mínění, jsouc čas od času potlačováno nebo připouštěno, čím dále tím více účastní se diskusse i pokusů o reformy. Pokusy těmito vyplněno jest celé 19. století; kolísání vlády ruské mezi pokrokovými reformami a zpátečnickým konservatismem, který z rozpaků, kde začítí a jak pokračovati, udržuje neudržitelné poměry, dovolávání se pomoci společnosti a její odmítání a potlačování — toť hlavní obsah vnitřních dějin Ruska v 19. století. Jest to neustálý zápas několika souběžných proudů, které občas rozmanitě splývají — zápas živlu národně-zpátečnického, velebícího a lpějícího na zbytcích dávnověkosti, mylně za ryzí a původní rusství pokládaných, se živly pokrokovými, hojně z cizích pramenů těžících a tudíž s náterem protinárodním vystupujících, zápas principů odvěkého absolutismu s prvky konstitučními, zápas živlů ná-

božensky nesnášenlivých se živly liberálně v každém směru naladěnými . . .

Jednou z největších překážek úspěšného provedení reformy politické jest *čínovnictvo*, v němž od dob Petra Velikého utvrdila se tradice jakési zaujatosti vůči ostatnímu obyvatelstvu, tradice jakési solidarity s dynastií, jejíž nedotknutelná práva okázale hájí proti společnosti. Pochází to z doby nástupců Petrových, kteří všickni byli vlastně uchvatitelé a vládli jen pomocí Petrovy byrokracie, z velké části z cizinců se skládající, udržující reformy jeho proti národní reakci.

Duch, vládnoucí v ruské byrokracii, není národní, byrokracie nesnadno chápe skutečné potřeby lidu, čím dále tím více se budícího k samostatnému rozvoji a směřujícího k setřesení jejího poručenství, kterého tato nesnadno by oželela — již pro hmotné výhody, z něho jí plynoucí.

Byrokracie jest přehrada dělící národ od trůnu, na němž zasedla dynastie cizí, kterou od dob Kateřiny II. sbližuje s národem do jisté míry jen pravoslaví, které dlouho zůstávalo téměř jediným pojítkem národa a dynastie, která jinak úplně připoutána jest svými rodinnými svazky a svými politickými styky k protestantskému Německu, zvláště Prusku, jemuž právě Kateřina zavázána byla jistou vděčností ve své

závratné kariéře. Vnější příslušnost k církvi pravoslavné a zachovávání jejích forem stalo se mostem i mezi kosmopolitickou vyšší společností a národem. Proto asi slavjanofilové instinktivně tak vysoko cenili pravoslaví.

Jako vnitřní, tak i vnější dějiny Ruska 19. století založeny jsou z veliké části již v rozvoji století 18., zvláště pak v politice Kateřiny II., kteráž předurčila nejen rodinné styky své dynastie, nýbrž i některé podrobnosti a zvláštnosti zahraniční politiky ruské, jež v hlavních svých rysech udržuje se v odvěkých svých kolejích, na kterých zastihl ji už Petr Veliký. Je to především přátelský poměr Ruska k Prusku, který zahájil sice Petr III., na němž však Kateřina II. v podstatě nic neměnila. Dynastie Kateřinina prokázala mnoho dobrých služeb Prusku; často pracovala „pro krále Pruského“ více, než bylo v jejím vlastním zájmu. Přátelský poměr Ruska k Prusku působil zvláště zhoubně na řešení otázky polské. Z doby Kateřininy již lze odvoditi mylné domnění panovníků ruských, že jejich zájmy v otázce polské jsou totožné se zájmy pruskými.

Karakteristické pro budoucnost jest kolísání Kateřinino mezi Rakouskem a Pruskem, s nimiž oběma hledí zachovávatí dobrou vůli, přes jejich vzájemnou revnivost. Pruska po-

třebuje Rusko v otázce polské, o souhlas Rakouska jedná se mu v řešení otázky východní. Kateřina zůstavila jako dědictví svým nástupcům zápas s Tureckem a naznačila jim nejen konečný cíl tohoto zápasu, nýbrž i způsob jeho úspěšného vedení, totiž shodu s Rakouskem a svorné rozdělení společné kořisti.

Od doby Kateřininy vystupuje v popředí otázka osvobození Slovanů balkánských v zájmu pravoslaví; myšlenka boje náboženského jest od té doby vládě ruské výborným prostředkem k dosahování cílů vlastní politiky. Kateřina svou politikou předurčuje spolek Rakouska, Ruska a Pruska (pozdější spolek 3 císařů), který po celé takřka 19. století jest osou ne-li evropské, tedy středoevropské politiky.

Pokud se týče poměru Ruska ku vzdálenějším státům evropským a k Evropě jako k celku, i tu Kateřina naznačila jaksi cestu svým nástupcům. Týká se to zejména poměru Ruska k revoluci francouzské a ku všemu svobodomyšlnějšímu, zvláště konstitučnímu hnutí západoevropskému. Kateřina II. to byla, jež vyslovila myšlenku evropské koalice k potlačení revoluce. Kdežto pro ni byl to pouze prostředek, kterým doufala odvrátiti pozornost Evropy od záležitostí východních, zvláště od Polska a Turecka, její nástupci z prostředku toho uči-

nili jeden z hlavních cílů ruské politiky. Kdežto u ní stojí v popředí politika zájmů, její nástupci, Pavel I., Alexandr I. a Mikuláš I. dávají se unášeti politikou zásad bez ohledu na skutečný prospěch Ruska. Politiku tuto zahajuje Pavel I. v jakési bezděčné opozici proti politice své matky, s níž vůbec žil v nesouladu a nepřizní. *Politika zásad stala se po Pavlovi I. tradiční politikou ruské dynastie až do Alexandra II.* Je to především podpora politické reakce, kteréž Rusko prokázalo platné služby, takže zadrželo rozvoj hnutí konstitučního na západě na dlouhou řadu let, namnoze i ku vlastní škodě.

Tato politika maří Rusku úspěšné řešení otázky východní, vyžaduje zbytečné napětí jeho hospodářských sil a znesnadňuje tím i řešení vnitřních reforem, zlepšení hmotného blahobytu obyvatelstva. Úspěšněji vede si Rusko v Asii, kde takřka samočinně pokračuje jeho odvěká kolonisace a postup (v celku klidný) k východu. Již koncem 18. století dosahuje živel ruský Kamčatky a v 19. století rozvíjí se pokojné zabírání částí říše Čínské souběžně s postupem směrem k Indii ve Střední Asii.

V Asii nenalézá odvěké samočinné šíření území ruského těch překážek, na které naráží v Evropě po dokonání díla „cárů vši Rusi“, po zabrání ruských zemí říše Polské (vlastně

zničením Polska, jehož Petr nezamýšlel) a připojením zemí baltických, stanovením Němna, Dněstru a Černého moře za hranici Ruské říše.

Úsilí Ruska opanovati moře Kaspické pochází již z doby Petra Velikého, který tam hledal náhradu za moře Černé. Z toho vznikl staletý zápas s říší Perskou, v němž po něm pokračovala Kateřina a jejíž odkázala svým nástupcům. S počátky úspěchů ruských v Zakaspicku začíná čím dále, tím hrozivější konflikt Ruska s Anglií.

DĚJINY RUSKA V DEVATENÁCTÉM STOLETÍ.

I.

VLÁDA PAVLA I.

Ačkoliv vláda Kateřiny II. jest směrodatnou pro rozvoj dějin ruských v 19. století, přece pozorujeme, že nejbližší její nástupce, syn její Pavel I., vědomě a úmyslně hledí se vyšínouti z kolejí její politiky. Dosáhlť trůnu beztoho jen proto, že Kateřinu stihla náhlá smrt dříve, než mohla provésti opatření, aby Pavel z nástupnictví byl vyloučen ve prospěch svého syna Alexandra. Proto Pavel chtěl, aby jeho vláda patrně lišila se od vlády nemilované matky.

Pavel, jenž zavrhoval matčino rozdělení Polska, udělil hned po svém nastoupení Polákům všeobecnou amnestii, hleděl zmírniti osud Kościuszkův i posledního krále Polského, Stanislava Augusta a zavedl polský úřední jazyk ve stycích ústřední vlády s polskými ze-

měmi. V politice zahraniční proti neustálým válečným podnikům své matky Pavel hleděl stůj co stůj zachovati mír. Proto skončil neprodleně válku s Persií. Kdežto za Kateřiny II. vnější politika Ruska založena byla na šíření území a slávy říše, za Pavla stala se politikou nejčirejší romantiky. Pavel byl přesvědčen, že politické sobectví Kateřinino bylo největším jejím poblouzením a nejtěžším hříchem její vlády. Jádrem a cílem jeho politiky měla být *ctnost*. Rusko svým vlivem mělo napomáhati k vítězství dobra, spravedlivosti a pořádku. Ale Pavel nedovedl své zásady prováděti důsledně. Přes svou mírumilovnost projevil ochotu „postaviti se všemožně na odpor nečisté francouzské republice, která celé Evropě hrozí úplným vyhlazením zákona, práv a mravnosti.“

Chorý duch cářův nedovedl dlouho udržeti se v jednom směru a dával se často unášeti směrem naprosto opačným. Důsledná politika nebyla možná. Tak bylo Rusko vtaženo do účastenství ve válkách koaličních proti Francii, čímž Pavel zašel bezděčně dále než Kateřina, která v činné účasti Ruska v potlačování revoluce neviděla praktického prospěchu. Při tom pustil životní zájmy Ruska tak dalece se zřetele, že vešel i ve spolek s Tureckem, které pobouřeno bylo proti Francii útokem Bonapartovým na Egypt.

Bezprostředním podnětem k válce Ruska

s Francií bylo zabrání Maltý od Francie — kterou Pavel měl hájiti jako velmistr řádu maltézského. Nebyla to pouhá romantika, ježto na Maltu pomýšleli již Petr Veliký a Kateřina II., aby tím získali důležitou oporu proti Turecku, ale Pavel I. byl právě spojencem Turecka.

Od té doby, co Pavel I. vypověděl válku Francii, ruská armáda vystupuje jako „veliká armáda spravedlivé pře“, zahajuje se řada krvavých bojů za cizí zájmy.

Jak ve vnější, tak i ve vnitřní politice Pavel I. zamýšlel zavést vládu dobra a spravedlivosti. Chtěl zavést rovnost všech stavů — a jako počátek toho nařídil, aby nejen statkáři, šlechta, nýbrž i sedláci novému vládci skládali přísahu. V den své korunovace vydal manifest, kterým se robota selská obmezovala na tři dni týdně. Poněvadž však znění manifestu bylo nejasné, neměl praktických výsledků.

Naproti snaze o zlepšení stavu sedláků prapodivně vyjímalo se obnovení tělesných trestů (jako bití knutou a uřezávání nosů) pro šlechtu, duchovenstvo a bohaté privilegované kupectvo, zrušených Kateřinou II. To byl počátek vyrovnání stavovských rozdílů.

Cář Pavel I. byl nepochybně člověk duševně chorý; hlavním příznakem choroby té byl slavomam, v němž se pokládal za povolána

k vyšším úkolům. Nebezpečnost choroby jeho stupňována byla bezuzdností letory. Cár v rozčilení dával rozkazy vzájemně naprosto si odporující, takže brzy nastal úplný zmatek a nejistota jak ve vnější, tak i ve vnitřní politice. Současné slavné činy Suvarova, válečícího proti revoluční Francii v Horní Italii a ve Švýcarsku, a stoupající tím vážnost Ruska v Evropě stupňovaly slavomam Pavlův, který se doma přeměnil v pravou hrůzovládu, postihující nejvíce nejbližší okolí cářovo.

Pavel stal se v krátké době neoblíbeným, ano nenáviděným ve všech vrstvách obyvatelstva. Stav lidu selského zhoršil se neustálými odvody a hromadným rozdáváním statků korunních a státních následkem Pavlova mylného domnění, že sedlákům na statcích soukromých se vede lépe.

Kupci trpěli veliké škody zahraniční politikou, která znenáhla Rusku znepřátelila všechny jeho sousedy.

Vojsko bylo nespokojeno novou formou militarismu, nepohodlnými uniformami, obtížným parádním execírováním a nedostatečným žoldem i hladem. Dobří a vynikající důstojníci (i vyšší) pro malicherné příčiny propouštění.

Vysocí hodnostáři civilní hromadně propouštění, a ani nikdo z milců cisařových nebyl jist trvalé přízně jeho.

Na základě všeobecné nespokojenosti zosnovala anglická diplomacie proti Pavlovi spiknutí v jeho nejbližším okolí, když Pavel I. uzavřel spolek s prvním konsulem Bonapartem, v jehož povýšení viděl vítězství principu monarchického. Sblížením Ruska s Francií hrozila válka s Anglií. Byly obavy před útokem loďstva anglického na sám Petrohrad. Toho užili nepřátelé Pavlovi k pobouření veřejnosti. Hlavní strůjce spiknutí byl místokancléř Nikita Panin, stranník Anglie. On docílil toho, že nejstarší syn Pavlův, Alexandr dal ústní i písemné svolení k odstranění svého otce, jako duševně chorého. O záměru tomto věděla celá vyšší společnost Petrohradská, ba i manželky Pavlova i Alexandrova; ženy vyšších kruhů měly značné účastenství na spiknutí, do něhož zasvěcen i náčelník tajné policie hrabě Pahlen, jako osoba téměř nejdůležitější, jenž vlastně se přičinil nejvíce o získání následníka, když Pavel chtěl za svého nástupce prohlásiti prince Württemberského.

Tragická událost sběhla se v paláci Michajlovském v noci z 22. na 23. března 1801. Cár ve své komnatě překvapen spiklenci. Generál Bennigsen podal mu ku podepsání odstupní listinu a císař nezdráhal se jí podepsat. Ale toho si spiklenci nepřáli. Bennigsen opustil pod jakousi záminkou ve chvíli největšího rozčilení komnatu. Když se vrátil, císař byl již mrtev. Silný

Mikuláš Zubov udeřil jej do skráně zlatou tabátkou — cíř padl, všichni vrhli se na něho a konečně zardousil jej šerpou pobočnickou kníže Ježvil. Pahlen a Platon Zubov zpravili neprodleně Alexandra, jenž čekal ve vedlejší komnatě, na zprávu o smrti otcově.

VLÁDA ALEXANDRA I.

Nastolení nového 24letého panovníka bylo pozdraveno zvláště od šlechty s jásotem a všeobecně vzkládáno na něho mnoho nadějí ve směru svobodnějšího rozvoje. Alexandr I. byl smýšlení svobodomyslného, osvíceného a lidumilného. V mladých letech přisvojil sobě působením svého vychovatele, Švýcara Laharpea, tehdejší „filosofii ctnosti“, a to mnohem hlouběji, než připouštěla a za možné pokládala Kateřina II., která si přála, aby její nástupce byl vychován v duchu její reálné, praktické politiky.

Alexandr nasákl v této příčině vlivem svého otce, kterého se svým bratrem Konstantinem směl pouze několikrát v týdnu navštěvovati v odlehlé Gatčině, ježto celé vychování synů Pavlových vyhradila Kateřina II. sobě. Dvůr Gatčinský odrážel se od stkvělého, bujného,

ale znemravnělého dvora Petrohradského svojí skromností, počestností a pěstováním ctnosti. Kateřina, která v kritické době rozvoje povah svých vnuků nedovedla jim naléztí přiměřeného zaměstnání, mimoděk usnadnila vliv Pavlův na ně, který mimo jiné jevil se i zájmem o vnější formy služby vojenské, o parádní pochody a execirování a vnější disciplinu. Pavel zájem tento zdědil po Petrovi III. a přenesl jej na své syny.

Mezi nejhorlivější pomocníky Pavlovy v jeho militaristických hříčkách náležel Alexej Andrejevič Arakčejev, jenž oddaně, ale i bezohledně prováděl všecky podrobnosti jejich a jenž vedle Laharpea a Pavla I. zůstavil v osobnosti pozdějšího cáře Alexandra nejtrvalejší vliv, jsa jeho učitelem vojenství.

Do doby těsného sblížení Pavlova s jeho syny spadá 3. rozdělení Polska, které Pavel rozhodně i před svými syny zatracoval. Kateřina netušila, že vnuk její Alexandr, na němž si tak zakládala, právě tehdy již dal svému mladému spoludruhu knížeti Adamu Jiřímu Czartoryskému závazný slib, že napraví křivdu, kterou Rusko na Polsku spáchalo.

Kníže Adam Jiří Czartoryski a jeho bratr Konstantin odvezení byli po 3. rozdělení Polska do Petrohradu jako rukojmí. Kateřina dovolila jim přístup ke dvoru a tu se s nimi seznámili i velkoknížata. Na jaře r. 1796 pozval Ale-

xandr Adama do tak zv. Taurického paláce a tam na procházce v zahradě došlo mezi nimi k památné tříhodinné rozmluvě, která stala se základem polské politiky ruských cářů na dlouhou řadu let.

„Veliký kníže řekl mi, praví Czartoryski ve svých Pamětech, že on nikterak neschvaluje politiky a způsobu jednání své babičky, že zamítá její zásady. Že všecky jeho sympathie byly na straně Polska a předmětem jejich bylo přání, aby Polsko mělo zdar ve svém slavném zápase, že oplakává jeho pád. Že Kościuszko v jeho očích byl veliký člověk jak pro své dobré skutky, tak i pro to, že hájil věc lidskosti a spravedlivosti. Přiznal se mi, že nenávidí despotism všude, ve všech jeho projevech, že miluje svobodu, na kterou mají všickni lidé stejné právo. Že s živým zájmem stopoval francouzskou revoluci, že ač odsuzuje její strašlivé výsledky, přece přeje republice zdaru a raduje se z něho.“

První panovnické kroky Alexandrovy znamenaly začátek svobodomyslné a humanní vlády. Vyšla řada nařízení, jimiž měly býti odčiněny následky despotické vlády otcovy; důstojníci a úředníci, kteří libovůlí Pavlovou bez soudu byli potrestáni a propuštěni, nabyli dřívějšího postavení — 12.000 lidí vrátilo prý se tehdy do služby. Policejním úředníkům nařizovalo se nepřekračovati meze své působnosti

a neutiskovati obyvatelstvo. Zrušen nesmyslný zákaz Pavlův o dovozu knih a hudebnin z ciziny, zavřené knihtiskárny otevřeny. Výsady Kateřiny II., které Pavel I. šlechtě a městům odňal, byly jim vráceny.

Duch a smýšlení nového panovníka jeví se nejlépe manifestem, kterým zrušena tak zv. tajná expedice, při čemž vyslovena zásada, že v dobře zřízeném státě všechny přestupky mají býti stíhány, souzeny a trestány mocí zákona.

Ze všeho však nejpatrněji a nejokázaleji projevil nový panovník své záměry *v ukase*, kterým ukládal *senátu*, aby mu podal zprávu *o svých povinnostech* tak, aby tyto byly potvrzeny jakožto *státní zákon*. Ukaz tento vyvolal hluboký dojem nejen doma, nýbrž i v cizině.

Zavedena svobodnější censura a odstraněno právo útrpné.

Několik svých soudruhů z mládí, sdílejících jeho mínění a požívajících jeho důvěry, povolal Alexandr, aby skupili se (v čci 1801) ve zvláštní *tajný* (*něglasnyj*) *komitét*, jehož úkolem bylo pracovati soustavně o reformě správního ústrojí státního. Členy jeho byli hr. Stroganov, hr. Kočubej, kn. Adam Czartoryski (nazývaní tehdy triumviátem) a Mikuláš Novosilcov.

Komitét měl se nejprve obeznámiti se skutečným stavem státu, seznati jeho vady a stin-

né stránky, provést pak reformy ve všech odvětvích správy státní a konečně korunovati dílo přeměny *konstitucí*, jež by byla zárukou trvalosti reforem správních.

Hlavní myšlénkou Alexandrovou bylo, držeti panovnický bezmezný absolutismus na uzdě mocí *zákona*, jakožto jediného pramene moci a základu vlády. Nemělo se pro příště opakovati, aby mohl říší vládnouti šílenec. Alexandr chtěl tím vyhověti především přání vrstev privilegovaných, aby jejich svoboda, t. j. výsady byly zaručeny. To jest význačná známka tehdejšího hnutí liberálního. Vůli Alexandrově od počátku překážela povaha, nesnášející žádného odporu a usilující všude uplatňovati vůli svého já. Alexandr kolísal neustále mezi dvojím chtěním, při čemž z pravidla vítězila jeho vůle absolutní, která všecky liberální reformy ne-li překazila, aspoň pokazila.

Tak hned první návrh tajného komitétu, aby Rusko v den korunovace Alexandrovy bylo obdařeno základními právy občanskými, padl ač se nejednalo o nic jiného, než aby přestala libovůle správních úřadů v soudnictví, aby na př. před výrokem soudním nikdo ve svých občanských právech nebyl zkracován, aby odsuzování dalo se řádnými processy soudními atd.

Zamýšlená reforma státního ústrojí zahá-

jena r. 1802 (20. září) zřízením 8 *ministerstev* místo dosavadních těžkopádných 21 kollegií.

Nově zřízená ministerstva (či spíše ministři) podřízena vrchnímu dozoru *vládnoucího senátu* (pravitelstvjuščij senat), jehož práva tudíž byla zároveň rozšířena. Senát prohlášen za ochránitele zákonů. „Moc senátu obmezena jest pouze mocí císařského veličenstva.“ Senátu uděleno dovolení upozorňovati panovníka na ukazy nevhodné nebo zákonům odporující. Ministři měli každý týden senátu podávati zprávy o své činnosti.

Kromě 8 ministerstev zřízen ještě *minister-ský komitét* (komitet ministrov) za účelem společných úvah o záležitostech, týkajících se všeobecných zájmů a potřeb říše, takže instituce tato byla vlastně soupeřem *stálé rady*, již v r. 1801 zřízené.

Již z této okolnosti vysvítá nezralost a nepromyšlenost zavedených reforem. Senátu přiznal Alexandr v theorii více práv než v praxi byl ochoten připustiti.

Když poč. r. 1803 senát ku podnětu hraběte Severina Potockého chtěl použití svého práva námitek proti ministru vojenství, Alexandr vydal ukaz, kterým právo toto obmezeno bylo pouze na záležitosti obecně státní a na zákony dříve vydané. Rovněž tak nic neznamenal zodpovědnost ministrů senátu, ježto tito se v roz-

poru mohli krýti přímými rozkazy panovníkovými.

Zkrátka záhy se ukazovalo, že Alexandrův theoretický liberalism kráčí ruku v ruce s hluboce zakořeněnou a svéhlavou absolutní vůlí. „Císař, jak praví Czartoryski, liboval sobě ve vnějších formách svobody, jako asi máme zálibu v divadle. Měl zálibu v pohledu na zdánlivost liberální vlády, poněvadž to lichotilo jeho ješitnosti; více však nežli formu a zdání nechtěl.“

Zahraniční politika zaujala veškeru pozornost císařovu, když bylo pominulo první jeho opojení a nadšení směřující k obšťastnění svého národa. Alexandr nebyl tím panovníkem, kterého by bylo Rusko na poč. 19. stol. potřebovalo, panovníkem, který by byl jednostranně všecku svoji mysl a energii obrátil k záležitostem vnitřním. Politika zahraniční zůstala mu hlavním cílem až do konce života, tak že pozdější zákonodárné a opravné snahy jeho uvnitř říše docházejí vysvětlení pouze v souvislosti s jeho politikou zahraniční.

Nastoupením Alexandra I. zažehnána válka s Anglií. Jako Pavel I. i Alexandr I. v theorii horlil pro všeobecný mír, ale v praksi dal se strhnouti do válečných podniků rozsáhlých rozměrů. V poměru k sousedům svým Alexandr choval zvláštní jakousi úctu k Pruskému králi

a k Prusku právě tak jako jeho otec Pavel I. (a ovšem i děd Petr III.) Jako Pavel i Alexandr obdivoval se pruské armádě, o které v mládí tolik byl slyšel. Dvoru pruskému, na kterém odedávna žilo přesvědčení, že osud Pruska záleží na poměru jeho k Rusku, nebylo potřebí přílišného úsilí, aby navázal přátelské styky. Mezi králem Fridrichem Vilémem III. a cářem zahájena již v prvních měsících jeho vlády korespondence. Za zády svého ministra Kočubeje Alexandr umluvil s králem Pruským schůzi, která se stala událostí prvního řádu pro pozdější politiku Ruska.

Sjezd Memelský čili Klajpedský v pol. čna 1802 položil (podle Šilděra) pevný základ k osobnímu přátelství cáře Alexandra s Fridrichem Vilémem III., k přátelství, kterému král Pruský konec konců děkoval zachránění své monarchie a dynastie; avšak bohužel, (praví Šilděr) k dosažení tohoto velikomyslného cíle bylo potřebí potoků ruské krve. Sjezd Klajpedský byl ve svých následcích (podle Czartoryského, s jehož míněním souhlasí i novější ruský badatel Šilděr) jednou z nejtěžších pohrom Ruska. Bylo to štěstím neobyčejným pro Prusko, že dostalo se mu tak obětavého protektora, právě v té době, kdy v čele jeho nalézal se panovník, kterému se nedostávalo náležité pružnosti a energie.

Příznivý poměr mezi Ruskem a Francií, navázaný hned na počátku vlády Alexandrovy, znenáhla začal se kaliti tím více, čím větších nabýval úspěchů Bonaparte. Alexandr osobně byl dotčen tím, když Bonaparte se dal prohlásiti za doživotního konsula. Došlo ke konfliktům rázu ještě vážnějšího, když příbuzní císařovi v Německu byli ohroženi ve svých državách a zvláště když Bonaparte hrubě porušil mezinárodní právo zastřelením vévody d'Enghienského na cizím území. Rusko počalo připravovati novou koalici. V té době připadl úkol státního kancléře čili zahraničních záležitostí osobnímu příteli Alexandrovu, knížeti Ad. Czartoryskému.

Czartoryski, ač osobně byl odpůrcem francouzského systému a Napoleona I., nahlížel, že válka s dalekou Francií nemůže Rusku přinést žádných reálných kořistí. Myšlénkou Czartoryského bylo, aby Rusko obrátilo zbraně své ne přímo proti Francii, o kterou se měli starati Anglie a Rakousko, nýbrž proti jejímu dosud nejvěrnějšímu spojenci, Prusku.

Prusku měly býti odňaty především země, získané dělením Polska a z nich i z ruského podílu Polska mělo být zřízeno nové království Polské, které by s Ruskem bylo spojeno osobní unií s dědičnou dynastií Romanovsko-Holštýnsko-Gottorpskou. Czartoryski tuto reální politiku hleděl opřít o politiku vznešených

principů, t. j. Alexandr měl vystoupiti jako ochránce práva národů a pod tímto heslem sloučiti všechny odpůrce Napoleona I., jakožto **rušitele** všech práv dynastických a ničitele národní samostatnosti. Polsko mělo se státi první pevnou posicí v tomto velikém zápasu.

Rusko stalo by se tak ochráncem práva mezinárodního, pořádku a svobody a vneslo by ve světovou politiku spravedlivost a evangelické prvky. Tak již r. 1805 Czartoryski vyslovil ty myšlenky, které po letech staly se základem smýšlení Alexandrova, ale za okolností podstatně jiných.

Alexandr, jenž po dlouhém kolísání a naději, že přece nebude nucen válčiti s Pruskem, přiklonil se k záměru Czartoryského, uvítán byl na pochodě proti Prusku v sídle rodičů Czartoryského, v Pulavách, nadšeně od šlechty polské, ze všech končin někdejšího Polska ku podnětu Czartoryského tam shromážděné (koncem září 1805). V Alexandrovi pozdravován tehdy budoucí král Polský.

Cáři podána byla jakási adresa oddanosti, opatřená tisíci podpisů. Císař choval se tak, že všecky přítomné naplnil nadšením. I kníže Josef Poniatowski (synovec posledního krále Polského), který vždycky nepřívětivě smýšlel o Rusku, připravoval Alexandrovi skvělé přijetí na svém zámku Vilanově u Varšavy.

Zatím však cář přece ještě jednal

s Pruskem, byv k tomu přemluven od svého milce, odpůrce Czartoryského, Dolgorukova. Kníže Petr Petrovič Dolgorukov, rozhodný straník Pruska, poslán do Berlína, kdež vynaložil všecko své úsilí, aby zhatil plán Czartoryského. Mimo to ruský vyslanec Alopeus zradil kancléři pruskému Hardenbergovi tajemství pulavských událostí. Prusko v poslední chvíli osvědčilo ochotu přistoupiti ke koalici. Alexandr přijal to s povděkem a rozhodl se sám jeti do Berlína, aby se s králem osobně dorozuměl o dalším.

Varšavě, kde byl netrpělivě očekáván, Alexandr se vyhnul. V Berlíně připraveno mu stkvělé uvítání. Král vynaložil všecku svou laskavost a krásná královna Luisa všecken svůj půvab, aby Alexandr byl získán a připoután. K počtě Alexandrově jedno z nejpěknějších náměstí nazváno „Alexanderplatz“. Ve chvíli srdečného rozechvění Alexandr vydal králi pruskému adresu šlechty polské, na které podepsáni byli i pruští poddaní . . . Na odchodu Alexandrově došlo k romantické scéně v hrobce Fridricha Velikého v Postupimi — Alexandr pokleknuv políbil hrob Fridrichův a ujav krále i královnu za ruce, přísahal jim věčné přátelství, jehož zárukou bude prý osvobození Německa od jha francouzského.

Přes všecken vnější lesk svého uvítání Alexandr nedosáhl v Berlíně značných úspě-

chů. Postupimská konvence (3. listop. 1805) činila přistoupení Pruska ke koalici podmíněným a posunovala konečné rozhodnutí jeho do daleké budoucnosti.

Z Berlína odebral se cíř Alexandr na Moravu (do Olomouce), kde za nedlouho měla jej stihnouti pohroma Slavkovská (bitva tří císařů 2. pros. 1805), která jím mohutně otrásla, tak že od té doby se stal nedůvěřivým, podezřívavým a nepřístupným.

Po bitvě Slavkovské Prusko zavřelo opět spolek s Francií zavazujíc se jí pomáhati ve všech válkách, což namířeno bylo hlavně proti Rusku. Avšak Alexandr důvěřoval mu nezvratně. Přese všecky příznaky nepoctivosti pruské politiky podařilo se Prusku udržeti přátelský poměr k Rusku i docílilo takové situace, „jaké není příkladu v dějinách diplomatických styků států.“ Bylo současně ve spolku s Francií proti Rusku a zároveň ve spolku s Ruskem proti Francii.

V této době Czartoryski přestal býti ministrem rozcházeje se úplně v mínění s cářem Alexandrem a nepožívaje již jeho důvěry. Jeho nástupcem stal se baron Ondřej Budberg.

Když v červnu r. 1806 vypukl spor Pruska s Francií o zřízení spolku severoněmeckého vedle spolku rýnského, Prusko ujistivši se brannou pomocí ruskou, pustilo se do války

s Napoleonem. Během osmidenního tažení ležel pyšný stát Fridricha Velikého u nohou vítěze. Rusko bez ohledu na současně vypuklou válku s Tureckem (r. 1806) a na válku s Persií, od r. 1804 trvající, splnilo svůj slib a pokračovalo ve válce s Francií za poražené Prusko.

Vláda ruská chopila se krajních prostředků k povznesení bojovného ducha jak ve vojsku, tak i v národě. Sv. synodě nařízeno, aby Napoleona vylicila věřícím jako pravého Antikrista, tak aby zápas s ním se lidu jevil jako boj náboženský.

Tažení bylo nešťastné od samých počátků. V čelo vojska postaven zestaralý, nerozhodný Kamenskij, jenž hromadil chybu na chybu. Nástupce jeho Benigsen vydržel sice útok Francouzů u Jilavy, ale po bitvě ustoupil ke Královci, tak že Napoleon opanoval bojiště. Přes to však za nedlouho potom zavřena mezi Ruskem a Pruskem smlouva o co nejtěsnější spolek za tím účelem, aby bylo navráceno lidstvu dobrodiní trvalého míru. Nezvítězivše ještě nad Napoleonem, spojenci umluvili dalekosáhlé plány, jež se nesly ku povznesení postavení Pruska v Německu, kdežto Rusko za své oběti ve prospěch obecného dobra nevymínilo si ničeho a naopak slíbilo na úkor svých zájmů zachovati nezávislost a celistvost říše Turecké, s níž právě vedlo válku.

Po nové porážce Rusů u Friedlandu (14. čna 1807) Alexandr pomýšlel na mír, jehož potřeboval i Napoleon I. z ohledu na nepřemoženou Anglii, v níž spatřoval svého úhlavního nepřítele. U Alexandra i rozvrat armády, způsobený hlavně nepoctivostí zásobovacích orgánů, a zbědované finance (cena rublu klesla na 50 kopejek) padly na váhu. Kdežto však Napoleonovi šlo o trvalé zabezpečení ne-li přátelství Ruska, tedy aspoň o trvalé odvrácení nebezpečí války s tímto mocným a příliš vzdáleným odpůrcem, cáři Alexandrovi podle všeho jednalo se jen o získání času, o smír zatímní, jehož by použil k provedení rozsáhlejších příprav válečných proti nenáviděnému nepříteli. Napoleon, aby spíše připoutal k sobě Rusko, v němž chtěl asi získati spolehlivého spojence na pevnině proti Anglii, činil Alexandrovi na osobním sjezdu v Tylži (7. čce 1807) nejrozsáhlejší ústupky a stkvělé vyhlídky do budoucnosti, na př. rozdělení převahy nad Evropou. Napoleon to byl, jenž Alexandrovi vlastně osvětlil význam poloostrova Balkánského pro Rusko, neboť Alexandr až dosud zavrhoval východní politiku Kateřiny II.

Alexandrovi záleželo nejvíce na jeho pruském spojenci. Prusko svou záchranu děkuje pouze horlivé jeho podpoře. Napoleon zřejmě vyjádřil se tehdy Goltzovi, že král Pruský vším jest zavázán cáři a že bez jeho přimluvy

by byl sesadil dynastii Pruskou a dal trůn její svému bratru Jeronymovi, že Prusko může býti rádo, jestli že vůbec něco dostane zpět ze svých dřívějších držav.

Ze zemí polských, Prusku odňatých, zřízeno velkovévodství Varšavské, k němuž, jak Šilděr ukázal, dal podnět cář Alexandr. Z korespondence jeho s Napoleonem jest patrno, že Napoleonovi bylo mírniti polonofilství Alexandrovo. Jest však dosud záhadné, zda-li počín Alexandrův v té příčině nezáležel spíše v tom, že zamezil zřízení většího a života schopnějšího útvaru státního, než že vůbec chtěl, aby Polsko nějakým způsobem bylo obnoveno. Zdá se, že Alexandr nechtěl sáhnouti přímo po zemích polských, které Prusko ve válce s Napoleonem ztratilo (po bitvě Friedlandské nabízel Napoleon Alexandrovi celý pravý břeh Visly), doufaje asi, že vlastního života neschopný útvar velkoknížectví Varšavského přirozeně podlehne vlivu mocného souseda, Ruska, a bude jím jednou pohlcen.

Nejtěžší podmínkou smlouvy Tylžské bylo přistoupení Ruska ke kontinentálnímu systému Napoleonovu. Přerušení obchodu Ruska s Anglií mělo v zápětí velikou finanční krizi ruskou, ve které si vláda ruská pomáhala vydáváním velikého množství papírových peněz. Za to však kynula Rusku vyhlídka na kořist proti Švédsku, spojenci Anglie, proti tomu Švédsku,

s nímž Rusko od dob Petra V. tolik bylo zápasilo o břehy moře Baltického a dosud s ním všech účtů nevyrovnalo, ježto na vých. břehu Baltu dosud byla švédská država Finsko, jehož úplné zabrání znamenalo teprve úplné panství ruské na Baltu. Francouzská politika Alexandrova byla v Rusku velmi nepopulární, ježto se ostře odrážela od nedávného přepjatého popuzování obyvatelstva proti kacířské Francii. Úpadek hmotného blahobytu, vyvolaný kontinentálním systémem, nespokojenost zvyšoval. Anglické pletichy ji stále živily. Alexandr však byl přesvědčen o dočasné nutnosti své politiky.

V této době, kdy cáře všecko takřka opustilo, rozešel se i se svými bývalými milci a druhy z tajného komitétu a prokazoval tím větší přízeň i vyznamenával mimořádně Alexeje Andrejeviče Arakčejeva, od r. 1808 ministra vojenství. Jeho bezohlednou pomocí měly býti odstraněny křiklavé zlořády ve vojště. Vedle Arakčejeva skoro současně přízni Alexandrově těšil se muž smýšlení opačného, liberálního, státní sekretář Michal Michalovič Speranskij.

Mezi tím v politice zahraniční takřka v zápětí míru Tylžského rozvíjel se nový konflikt s Francií v otázce východní, kde Napoleon (neproniknuv skutečného smýšlení cárova a podceňuje jeho nezkušené mládí) v odporu se

svými Tylžskými sliby žádal náhradu pro Francii za připojení Multanska a Valašska k Rusku.

Napětí mezi Francií a Ruskem rostlo den ode dne. Uprostřed těchto nepříjemností dosáhlo Rusko značných úspěchů proti Švédsku, kde mu Napoleon byl ponechal úplně volnou ruku.

Ve válkách rusko-švédských od Petra Vel. počínaje, Rusové několikráte opanovali celé Finsko. Pro Rusko připojení celého Finska znamenalo zaokrouhlení přirozených hranic na severu, utvrzení převahy své na moři Baltickém. Snahy ruské opanovati Finsko jsou daleko starší nežli úsilí Petra Velikého. Již v časném středověku na území finském stýkají se a potírají kulturní i politické vlivy švédské a ruské. Sem náleží i proslulé vítězství knížete Alexandra Něvského nad Něvou (1240). Pohroma tatarská postihší Rus přispěla k trvalému upevnění panství švédského ve Finsku. Marně v pozdějších dobách snažila se republika Novgorodská, aby i Finsko k svému rozsáhlému území přivtělila. Marně se o to pokoušel Ivan I. Vasiljevič konc. 15. a poč. 16. stol. Řeka Něva po staletí tvořila rozhraní. Petrohrad vznikl později na finském jejím břehu. Osudy Finska více než pět století těsně spoutány byly s osudy Švédska — švédská kultura, náboženství. nejprve křesťanství, pak luther-

ství, švédské zákony zakořenily se hluboce v obyvatelstvu. Proto dusné ticho, ponuré očekávání rozhostilo se v obyvatelstvu, když hrozilo nebezpečí války s Ruskem v době Alexandrově.

Polobláznivý král Švédský Gustav IV. odmítl vyzvání Ruska, aby se vzdal spolku s Anglií. Vojsko ruské vkročivši v únoru r. 1808 do Finska dobylo celé skoro země. Nástupce Gustava IV., Karel XIII., uzavřel s Ruskem mír ve Frederikshamu (1809), kterým Švédsko postoupilo Rusku Finska až po řeku Torneu a ostrovů Alandských.

Kdežto vyšší vrstvy obyvatelstva finského s resignací očekávaly rozhodnutí zbraní, vrstvy nižší zahájily houževnatý odpor. Chování vlády ruské k obyvatelstvu finskému podlešlo několika změnám dle toho, jak dařily se právě operace válečné. Kdežto manifest vojevůdce ruského na počátku tažení činil vyhlídku na svolání stavů za příčinou uspořádání poměrů, manifest hned potom následující sliboval jen všeobecně čtyřem stavům zachování jejich práv a privilegií. Červnový (17.) manifest cáře Alexandra mluví o *Finsku jako zemi dobyté*. Přes to však podařilo se Finům dosáhnouti od cáře svolání sněmu stavovského. Zásluha o to náleží především vlivu Speranského, jenž se vyjádřil: „Finsko jest stát, a ne gubernie“. Dne 27. března (1809) sněm zahájil

cár Alexandr jako veliký kníže Finský v městě Borgo a vydal zvláštní potvrzení a ujištění, že zachová finskou konstituci, kterýžto akt jest nejdůležitější oporou statoprávního postavení Finska k Rusku. Akt tento byl pak i pojat do míru Frederikshamského.

Státníkům finským podařilo se docílití velmi důležitého úspěchu tím, že r. 1811 „Staré Finsko“ (t. j. části Finska, již v 18. stol. Ruskem získané) bylo přivtěleno k ostatnímu Finsku s týmiž právy jako toto, tedy s právem především stavovského zastoupení na sněmu. Staré Finsko, které v posledních 90 letech prožilo rozmanité osudy, jimiž se jeho obyvatelstvo ostatnímu Finsku značně odcizilo, teprve znovu začalo se mu přizpůsobovati.

Mezitím rozpor mezi Ruskem a Francií stoupl tou měrou, že chtěli-li oba spojenci zachovati spolek, bylo potřebí nového dorozumění. Pro Napoleona udržení spolku s Ruskem bylo nutné z ohledu na nepříznivý rozvoj událostí ve Španělsku a z ohledu na válečné přípravy Rakouska. Alexandr doufal, že ve spolku s Francií podaří se mu přece konečně výhodné rozřešení otázky východní, t. rozdělením Turecka s nabytím Cařihradu. Tak došlo k *sjezdu* obou panovníků v *Erfurtě* (konc. září a poč. října 1808).

Alexandr jednal opatrně a zdrželivě, zvláště co do otázek společné války s Rakouskem,

jehož porážky si nepřál, snad z ohledu na možné rozšíření velkovévodství Varšavského, které mimo jeho nadání stalo se takřka úplným vasallem Francie.

Rusko činilo, co mohlo, aby se války nemuselo zúčastnit — Alexandr dal varovati císaře Františka, aby Rakousko války nevyprovídalo. Tou dobou asi, nedlouho před vypověděním války, Napoleon, jemuž zajisté nechut Ruska k válce neušla, dal sepsati memorandum o znovuzřízení říše Polské (poč. března 1809) a postaral se o to, aby se dostalo cíři do rukou.

Hrozbě této Alexandr buď nerozuměl nebo spíše rozuměti nechtěl, neboť když válka s Rakouskem skutečně vypukla, Rusko chovalo se v ní téměř passivně. Napoleon velice byl nespokojen, že v kritické době po vítězství arciknížete Karla u Asper Rusko mu neposlalo potřebné pomoci.

Podivné bylo chování Ruska v jednání o mír s Rakouskem (Vídeňský z r. 1809). Alexandr I. ponechal Napoleonovi volné ruce připomenout mu pouze všeobecně, aby nezapomenul na zájmy Ruska v příčině bývalého Polska.

Napoleon rozšířil velkovévodství Varšavské územím odňatým Rakousku (t. j. Západní Haličí). Byla to asi jednak msta, jednak demonstrace proti Rusku — Napoleon prohlásil tehdy

v sněmovně francouzské, že mohl snadno připojiti k velkn. Varšavskému *celou* Halič, že však neučinil toho z ohledu na svého spojence

— Rusko. Napoleon chtěl Rusku dáti na srozuměnou, že jest v jeho moci kdykoliv Polsko obnoviti, ač v sněmovně prohlásil, že na to nepomýšlí. Touto zbraní v ruce chtěl přiměti Rusko, aby spolehlivěji plnilo povinnosti spojence.

Cár Ruský, jenž chtěl býti obnovitelem Polska a jenž myšlenky té ani po r. 1805 se nevzdal, nemohl připustiti, aby bylo Polsko obnoveno od toho, v kom nemínil viděti svého přítele. Velkoknížectví Varšavské, zamýšlené od něho jako zárodek budoucího velkého Polska pod jeho žezlem, zklamalo jej. Poláci, doznávše r. 1805 trpkého zklamání za své nadšení pro cáře, přestali mu důvěřovati — velkovévodství Varšavské podřídilo se vlivu francouzskému a ochotně i obětavě plnilo vůli velkého císaře.

Těžké bylo břímě daní, obtížné vydržování francouzských posádek a dodávání rekrutů Napoleonovi. Zastoupení obyvatelstva na sněmu bylo tak zařízeno, aby Napoleon mohl za všech okolností svou vůli prosaditi. Moc velkoknížete, jímž byl král Saský, nejoddanější spojenec Napoleonův, byla proto silná. Stav velkn. Varšavského byl velice bídný — nicméně zdálo se, že se ukazují červánky úplné samostatnosti

polské. Napoleon dal velkoknížectví konstituci, jež znamenala do jisté míry obnovení první polské konstituce z 3. máje r. 1791. Napoleon zavedl tam svůj občanský zákoník „Code Napoleon“.

Rozvoj velkoknížectví Varšavského ve směru Francii příznivém nemohl býti Rusku lhostejný. Proto Alexandr tak nerad viděl rozšíření po válce rakouské (1809). Alexandr nepřál sobě jiného Polska, nežli toho, které by on sám obnovil, které by své zájmy podřizovalo zájmům ruským. Odtud rostoucí jeho rozhořčení, odtud zimničné jeho úsilí docílit od Napoleona záruky, že Polsko nebude jím obnoveno, když sám opět promeškal dosti příhodnou dobu k tomu za války rakouské, kdy i nejvyšší velitel ruský kníže Galicyn mu radil, aby se prohlásil za krále Polského.

Napoleon pokládal otázku obnovení Polska za výtečnou zbraň a prostředek k vynucení svých přání na Alexandrovi — a proto konečné vyřízení její co možná zdržoval. Chtěje Alexandra připoutati k sobě svazky rodinnými, činil otázku polskou závislou na zdaru svého sňatku s ruskou velkokněžnou. Avšak dvůr ruský tak dalece jíti nemohl z ohledu na veřejné mínění, Francii naprosto nepříznivé. Když však Napoleon byv od Alexandra odmrštěn, odmítl zavázati se, že Polska nikdy neobnoví a zavřel sňatek s rakouskou prin-

ceznou Marií Ludvikou — Alexandr pln zděšení již tehdy (1810) byl rozhodnut pro válku, pro zápas na život a na smrt, jsa přesvědčen, že Napoleon chce Rusko přepadnouti. Následující události jsou jen podružnými zjevy hotového konfliktu.

Mezitím od sjezdu Erfurtského u Alexandra nabyl na delší dobu převahy zájem o vnitřní záležitosti, zvláště pak otázka vnitřních liberálních reforem. K úkolu tomuto vyhlédl si cár Speranského, jenž požívaje úplné jeho přízně a důvěry, soustředil ve své ruce jako státní sekretář a adjunkt ministra spravedlnosti celé zákonodárství (jako člen komisse pro sestavení zákonů) a státní správu. V letech 1809—1812 zaujímal postavení prvního ministra. Speranskij, muž velmi nadaný, vzdělaný, pracovitý, obdařený talentem organizačním a vyzbrojený mnohostrannými vědomostmi, pracující rychle a snadno, hodil se dobře k svému úkolu.

Alexandr dal se jím doprovázeti do Erfurta za tím účelem, aby Speranskij vešel v přímý styk s Napoleonem a jeho okolím a s ním rozmlouval o otázkách, týkajících se administrace říše. Alexandr mínil ze styků a spolků s Napoleonem kořistiti i v otázkách politiky vnitřní, neboť jemu imponoval tento obratný tyran, jak jej Alexandr nazýval, jenž dovedl národ francouzský, svobodou zpitý, tak držeti na

uzdě, že spokojil se pouze zdánlivými politickými svobodami. Alexandr byl by rád si přisvojil techniku zvláštního toho absolutismu, který se ostře lišil od ruské neuspořádanosti a čiré libovůle, kterou sám Alexandr zakusil za vlády svého otce. Alexandrovi tanul na mysli ideál mocné vlády osobní, prodchnuté spravedlností a svobodou, spravující lid v jeho prospěch bez jeho skutečné účasti. Jest to ideál „dobrého tyranna“, žijící v představách jak širokých mass, tak i politických myslitelů renaissance a 2. pol. 18. století.

Tím lze si vysvětliti, jak mohl Alexandr touž dobou opírat se o pomoc dvou lidí směrů tak protivných, jako byli Speranskij a Arakčejev — tvrdý absolutismus měl býti spojen se zdánlivou ústavností.

Po návratě svém z Erfurta Alexandr uložil Speranskému složiti plán „všeobecné státní reformy“. Souhlasně s názory Rousseauovými Speranskij stojí na stanovisku, že vláda, neopírající se o všeobecnou vůli národa, nemůže býti zákonitá. Speranskij však není stoupencem demokracie. Přisuzuje sice moc zákonodárnou všemu lidu, ale jen šlechtu pokládá za základ zákonů jednou stanovených. Vlastnictví půdy jest mu základem práv politických — tedy jen šlechta, jako výhradný vlastník půdy, je politicky plnoprávná. Vedle ní pak ti, kdož mají majetek v hotových pe-

něžích t. j. hlavně kupci, a konečně i ten, kdo ve státní službě nabude šlechtictví.

Vzorem plánu Speranského byla francouzská konstituce z r. 1799, vypracovaná abbé Sieyésem a zavedená prvním konsulem Bonapartem. Podle tohoto vzoru Speranskij podržel i theorii oddělení moci zákonodárné, výkonné a soudní. Jsouce úplně oddělené jsou mrtvé, proto jest nutno, aby vzájemně si držely rovnováhu. Poněvadž však jest nemožno, aby osoba jediná dovedla udržeti přesnou rovnováhu mezi nimi, proto jest potřebí zvláštního tělesa, ve kterém by byla vypracována pravidla, jimiž za každých okolností by se řídila složitá činnost všech tří mocí — to jest *úkolem státní rady*.

Vycházeje ze shora řečené zásady tří mocí, Speranskij navrhuje zřízení čtyř rozličných institucí ústředních: *gosudarstvennaja* (státní) *duma* (instituce zákonodárná), *ministerstva* (moc výkonná), *soudní senát* (starý více administrativní senát ruský proměněn v nejvyšší úřad soudní) a *státní rada* (*gosudarstvennyj sovět*, jehož úkolem jest připravovati návrhy zákonů).

Ve všech třech odvětvích moci vládní mají býti 4 stupně, instance, jež by odpovídaly provinciálnímu rozdělení na *volosti* (několik vesnic), *újezdy* (kraje) a *gubernie*.

Zákonodárnou iniciativu čili právo navrhovati zákony přiznal Speranskij pouze císaři. Když státní дума nějaký zákon upraví a přijme, potřebuje tento ještě potvrzení státní rady a císaře, čímž státní radě vykázán úkol vyšší sněmovny.

Speranského návrh konstituce obsahuje též základní práva všech občanů v příčině nedotknutelnosti osobní i majetkové v tom smyslu, že nikdo nemá býti libovolně doháněn ke konání osobních služeb, nýbrž pouze v mezích zákona a rovněž tak má býti chráněn před trestem bez výroku soudního nebo před ním. Pro poměry ruské je důležité, že Speranskij vyslovil oddělení státní správy od spravedlnosti, které dosud byly spojovány v jedněch rukách.

Speranskij předložil svůj návrh konstituce císaři v říjnu r. 1809 a tento jej schválil. Kdyby byl býval proveden, byl by znamenal ohromný pokrok, neboť poskytoval obyvatelstvu (rozumějme hlavně šlechtě) účastenství na zákonodárství, v zdělávání státního rozpočtu, ministerskou zodpovědnost, samosprávu, záruku rovnosti před zákonem a ochranu před administrativní libovůlí.

Speranskij byl si dobře vědom, že celé této soustavy konstituční nelze zavéstí rázem, že obyvatelstvo musí k ní býti pomalu připravováno a vypracoval tudíž zároveň program,

jak by se mělo při tom postupovati. Podle programu toho byla zřízena hned 13., t. j. ruským 1. lednem r. 1810 *státní rada*.

Na počátku července r. 1811 provedeno *znovuzřízení ministerstev* — t. j. přesnější a konečné ustanovení jednotlivých oborů. K znovuzřízení senátu, který měl být rozdělen na senát *vládnoucí* a *soudní*, nedošlo pro pád Speranského r. 1812 a skoro zároveň vypuklou válkou s Francií. Reforma státní, v níž pak již pokračováno nebylo, zůstala kusá, ač Alexandr nevzdal se nikdy úmyslu v ní pokračovati. Ale mimo povahu vlastní i děsná skutečnost poměrů ruských, nepoctivost úřednictva a zlořády společnosti plnily jej obavami před následky udělené svobody. Jsa do smrti své přesvědčen, že reformní plány jeho jsou v zásadě blahodárné, nepokládal obyvatelstvo za dosti zralé k svobodě politické.

Odstranění Speranského bylo též odkladem reforem z ohledu na hrozící válku. Císař, jehož vláda od smíru s Napoleonem byla čím dále tím méně oblíbenou, potřeboval oběti k usmíření veřejného mínění. Speranskij byl touto obětí, ježto byl jakoby ztělesněním politiky cárovy, frankofilské a liberální. V něm viděna příčina všeho zla a běd, kterými bylo tehdejší Rusko postiženo. Šlechta reptala proti sblížení s Napoleonem, kupci naříkali na úpadek obchodu a špatný stav financí, vyvolaný kontinen-

tálním systémem, čínovnictvo nespokojeno bylo, že r. 1809 vydán ukaz, podle kterého postup v byrokracii od jistého stupně učiněn závislým na jistých zkouškách, odbytých na některé ruské universitě, a že zaváděna kontrola a odpovědnost místo dosavadní libovůle a nepořádků. Dvorské kruhy nemohly Speranskému odpustit ukaz, dle kterého jisté tituly dvorské měly býti nadále spojeny se skutečnou službou buď vojenskou nebo civilní. Zřízení státní rady, které mělo ráz zcela nových forem a pojmů a předpokládalo nové další změny, vyvolalo obecnou nelibost. Speranskij prohlašován za revolucionáře, svobodomyšlníka, za zrádce a nepřítele společenského pořádku a blaha.

Na toto smýšlení obyvatelstva upozorněn byl císař hlavně proslulým memorandem historika Nikolaje Michajloviče Karamzina *O dřevnej i novoj Rossii v eja političeskom v graždanskom otnošenijach* (O staré i nové Rusi v ohledu politickém a občanském), v němž se ostře odsuzují započaté liberální reformy a tvrdí se, že jsou příčinou všeobecné nespokojenosti. Karamzin neznaje plánu Speranského vystupuje zřejmě jako obhájce starých řádů a nepřítel reformy. Základní myšlenka jeho jest, že *reformami jest ohroženo samodržaví, které jest základem Ruska*.

Karamzin, jehož *Istorija russkago gosudarstva* (Dějiny státu ruského), dílo to mistrně

psané, na celé takřka století stala se základem naivního a idyllického nazírání na ruskou a vůbec slovanskou minulost (i u nás v Čechách), domníval se sice, že stojí na stráži těch zbytků starobylých řádů ruských, které přežily cizácké reformy Petra Velikého a Kateřiny II., ve skutečnosti však hájil pouze souhrn a směsici samodržavných a šlechtických řádů poloněmeckých a pološvédských, které od doby Petrovy a Kateřininy se ustálily na podkladě zvyků a obyčejů moskevských, neboť i absolutismus ruský od doby Petrovy počínaje jest napodobením absolutismu Ludvíka XIV., absolutismu osvíceneckého.

Neprovedením programu Speranského instituce, z něho zavedené, pozbyly svého původního významu a nabyly zvláštního rázu. Nemají žádné podobnosti s institucemi konstitučními. Rusko zavedlo tím jisté instituce evropské bez ducha jim vlastního a místo živoucího politického organismu, majícího své kořeny ve svrchovanosti národa, zřídilo byrokratický mechanism, prapodivný a drahý, který vykonává státní moc bez kontroly a bez mezí. Systém tento potrval i po změnách, které v něm byly provedeny za Alexandra II.

Neprovedením reformního programu Speranského *státní rada* zaujala postavení asi takové, jaké měla míti státní дума. Ve státní radě podivuhodným a zvláštním způso-

bem smíseny jsou úkony zákonodárné, finanční, administrativní i soudní. Mimo to obdržela právo, podávati své mínění o válce a míru a o situaci mezinárodní, činiti opatření v politice vnitřní za mimořádných okolností a zkoumati zprávy ministrů. Podle zákona z r. 1811 měla zkoumati též žaloby, na ministry vznesené, a poháněti je před soud.

Jedním z hlavních úkolů státní rady od r. 1812 jest přetřásání a připravování nových zákonů jakož i zdělávání státního rozpočtu. Aby nějaké vládní nařízení stalo se zákonem, jest k tomu potřebí předběžného jeho projednání ve státní radě. To je také jediný rozdíl mezi ukazem a zákonem.

Až do r. 1842 při publikaci nový zákon se uváděl frásí: „Po vyslyšení rady“ . . .

Tato úvodní slova pobouřila nejvíce ruské konservativce proti Speranskému, ježto mylně v nich spatřovali jakýsi druh obmezení moci císařské. Byl to zejména právě Karamzin, který horlivě žádal císaře, aby nedával svolení k této formulí, pravě, že císař nemá poslouchati rad politického tělesa, nýbrž pouze rad rozumu — t. j. císař nemá býti nikým obmezován ve své absolutní moci. Avšak, jak již Speranskij r. 1813 se hájil, císař nebyl nikdy vázán usnešením většiny a návrh zákona, ve státní radě projednaný, teprve jeho dodatečným

stvrzením nabývá moci zákona. Císař může se rozhodnouti i pro mínění menšiny ano i pro třetí nějaké mínění, pro mínění ojedinělé.

Ač Rusko do nedávna neznalo konstitučních obmezení, přece skutečně existovala v jisté formě, t. v pravidle, které se od r. 1810 ujalo, že to, co jednou bylo ve formě zákona ustanoveno, nemůže být odstraněno, leč zase formou zákona, t. j. opatřením, které ve státní radě bylo projednáno.

Poněvadž toto pravidlo bylo nepohodlné nástrojům autokracie (pro možný odpor ve státní radě proti příliš křiklavým krokům), proto se uchýlovali velmi často k § 53. základních zákonů, dle něhož každý rozkaz, vydaný jménem panovníkovým, má význam zákona. Při nedostatku orgánů, způsobilých k projevům veřejného mínění, bylo toto do nedávna odkázáno pouze na petice.

Ministrům, přicházejícím s návrhy nových zákonů do státní rady, bylo z pravidla projíti ohněm podrobné a hluboké kritiky příslušných odborníků, prodělati proceduru projednání jak v komissi, tak v plenu a vynaložiti všechen svůj um a obratnost k obhájení svého projektu. Takových seriousních examinů se ministři velice báli — proto sahal raději k ukazům!

Poněvadž ve státní radě, které vlastně pří-

slušely úkony rázu poradního a administrativního, nabyly vrchu úkony říšského sněmu, bylo přirozeně potřebí zvláštního orgánu ku provádění úkonů čistě administrativních; tyto případy tak zv. *komitetu ministrů*.

Ruský *komitet ministrů* nemá nic společného se západním pojmem ministerského kabinetu. Původně ovšem bylo při jeho zřízení r. 1802 něco podobného zamýšleno, neboť dle zákona z r. 1802 neměl žádný z jednotlivých ministrů nic počínati bez schválení společného jejich shromáždění. Avšak to narazilo na prudký odpor strany zpátečnické, která v tom spatřovala úpadek staré ruské zásady, podle kteréž jediná vůle cárova rozhoduje o všech otázkách státních. Proto také ruské ministerstvo netvořilo jednotného celku, ministři nebyli povinni zachovávatí též politický směr. Do nedávna nebylo ani prvního ministra nebo ministerského předsedy. Nicméně komitet ministrů zůstal, změnil však i své složení i svůj ráz; přejal totiž do jisté míry úkoly státní rady, zvláště pak připadl mu úkol uveřejňovati správní nařízení.

Roku 1812 byl komitet ministrů reorganisován a po r. 1815 byl hlavním nástrojem reakce za předsednictví Arakčejevova.

Nyní *komitetu ministrů* náležejí: 1. běžné věci ze všech oborů administrativy, 2. věci,

které zvláště jsou mu přikázány. Co se prvních dotýče, jsou to věci takové, které přesahují stupeň moci, kterou mají jednotliví ministři, pak případy vzbuzující pochybnost ministrů nebo vyžadující spolupůsobení několika resortů. Zákonem přikázány jsou komitétu ministrů věci, týkající se veřejného klidu a bezpečnosti, obživy lidu v době hladu a všechny události mimořádné. Komitet je vlastně hlavním orgánem vnitřní politiky vlády. V něm soustředěna bývala reakce, jemu svěřena nedávno revise výjimečných zákonů.

Komitet ministrů nezrušuje usnesení státní rady, ale stanoví výjimky jejich užívání. Konkuruje se státní radou v oboru zákonodárství a ujímá leccos soudnímu senátu z jeho pravomoci, t. rozhoduje o věcech soudních jako instituce appelační. Kdežto státní rada pokládá se od liberálních zástupců stát. práva ruského za základ právního řádu ve státě, komitet ministrů pokládá se za orgán udržující libovůli ministrů a ohrožující nedotknutelnost zákonů. Komitet ministrů dle Gradovského jest prostředek k obcházení státní rady i senátu, který činnost ministrů má kontrolovat. Proto od dob Speranského stále ozývají se hlasy žádající za odstranění této instituce.

Vysoké kruhy společnosti ruské viděly nebezpečí pro autokracii zejména též v tom, že

plán Speranského chtěl učiniti ministry zodpovědné souborně i jednotlivě. Ve smyslu zákona z r. 1802 měli býti ministři zodpovědni senátu a sice jeho administrativní sekci (2. sekce jest soudní). Avšak příslušná reforma senátu, která nutně vyplývala z reformy ministerstev a přeměny ministerského komitetu, nebyla provedena, tak že senát pozbyl svého pravého významu. V zásadě nebylo od senátu, jakožto od nejvyššího strážce zákonů odvolání; byla možná jediné žaloba u císaře. Avšak ministři, stýkající se s císařem přímo a častěji než senát, mohli své skutky snadno krýti přímými rozkazy císařskými.

Senát stal se nejvyšším *orgánem administrativní justice*. Senát může *srušiti jednotlivá nařízení* ministrů, odporující zákonům, přičemž vykládá smysl zákona. Odvolání k *správní sekci senátu* byla do nedávna jediná záruka, kterou měl ruský poddaný proti despotismu ministerskému. Ale to mělo svoji slabinu. „Zde tucet lidí, vzatých větším dílem ze starých provinciálních gubernátorů, podrobuje soudnímu zkoumání žádost žalobcovou . . . Dlužno říci, že takovéto užití soustavy administrativní justice jest naprosto nedostatečné, aby Rusku zajistilo vládu zákona. Je pravděpodobno, aby tento malý počet starých úředníků nalezl čas k vážnému prozkoumání velikého počtu žádostí, které se mu podávají každoročně jak od

jednotlivců, tak i od obcí anebo od shromáždění guberniálních nebo zemských? Lze očekávat přesné zachovávání soudních formalit od lidí, kterým se nedostalo právníckého vychování, kteří zvykli ve své někdejší službě administrativní nezodpovědnosti úředních orgánů?“ (Kovalewsky).

R. 1812 zřízen soukromý sekretariát císařův, později soukromá kancelář J. Vel. nazvaný, který nabyl významu zvláště od doby Mikuláše I., kdy neblaze proslulo jeho 3. oddělení (tajné policie) zřízené r. 1826.

Pád Speranského, tvůrce těchto správních reforem, 29. března 1812 znamená počátek rozhodného zápasu s Napoleonem I.

Vypuknutí války již od nezdaru smlouvy o Polsko (str. 30) bylo jen otázkou času. K tomu družily se rozpory v otázce východní a okázalé porušování a nešetření kontinentálního systému se strany Ruska právě tou dobou, kdy Napoleon domníval se býti velmi blízek úplnému podlomení mocí anglické pomoci tohoto systému. Současné sesazení vévody Oldenburského, švakra Alexandrova, a přivtělení jeho země k Francii bylo spíše pro Rusko vítanou záminkou než pravou příčinou k válce.

Vzhledem k hrozící válce s Francií hledělo Rusko ukončiti válku s Tureckem a s Persií.

Úspěchy zbraní ruských docílily sice zavření míru, ne však úplně uspokojivého. Po zajetí armády velikého vezíra u Slobodec v říjnu r. 1811 Kutuzovem zavřen mír v Bukurešti 1812, 28. května.

Rusko oželelo podunajská knížectví Mul-tánsko a Valašsko získávajíc pouze Bessarabii. Avšak lstivému Kutuzovu podařilo se přes ostražitost anglického plnomocníka prosadit temné a dosti zmatené znění článku, týkajícího se hranic mezi Ruskem a Tureckem v Asii, tak že Rusko podrželo řadu sporných území v Kavkazsku, o něž v pozdějších letech bylo nepřetržitě vyjednáváno a která mohla býti zá-minkou k obnovení války ve chvíli příhodné.

Jednalo se o tureckou Gruzii, Mingrelii a Šugarel, které od té doby jsou přední stráží Ruska proti Turecku na vnější straně Kavka-zu. Postavení Ruska v Kavkazsku bylo ještě sesíleno, když konc. října 1813 zavřen příznivý mír s Persií v Gulistaně, kterým Persie při-znala Rusku řadu kavkazských chanátů po obou stranách dolní Kury, k tomu celý *Daghe-stan* a území, s Tureckem sporná, uznala za ruské državy. Rusku vyhrazeno právo vydržo-vati na moři Kaspickém válečné loďstvo.

Mír tento jest východištěm pozdějšího po-stupu Ruska ve střední Asii, kdež nalezena jakási náhrada za ztracenou převahu ve Stře-domoří (t. j. na Balkáně).

V nastávajícím zápase s Francií bylo Rusko téměř osamoceno, neboť anglické loďstvo mohlo zabezpečiti pouze jeho pobřeží. Důležitější byla neutrálnost Švédska, získaného vyhlídkou na Norsko. Již na jaře r. 1811 Alexandr byl připraven k válce. Jednalo se mu jen o získání vlkn. Varšavského, jakožto základu pro útočný postup proti Francii. Již na počátku ledna 1811 žádal Ad. Czartoryského o jeho účinnou pomoc k získání Poláků pro Rusko slibuje obnoviti Polsko v hranicích, sahajících až k Dvině, Berezíně a Dněpru, projevuje úmysl prohlásiti se za krále Polského a dáti liberální ústavu. Kníže Adam Czartoryski, jenž po svém propuštění z úřadu ministra zůstal náčelníkem (kurátorem) učeného okresu Vilenského, podal v předvečer války cáři žádost, aby jej zbavil tohoto úřadu.

Czartoryski vykonal velmi mnoho ve prospěch uvědomění a povznesení národnosti polské na Litvě, zvláště ve prospěch polského školství. R. 1803 založena úplná universita polská ve Vilně, kteréž všecko školství litevské bylo podřízeno. Na Volyni vyniklo lyceum v Křemenci, jež šířilo osvětu úsilím svého ředitele, historika a právníka Tadeáše Czackého. Ruská vláda za Alexandra I. v zemích polských nerusifikovala, třebaž že politickou samosprávu t. zv. zemí zabraných (t. j. Litvy a někdejší litevské Rusi) ne-

dovolila. Czartoryski přesvědčiv se při osobním setkání s nejdůležitějším činitelem vlkn. Varšavského, kn. Josefem Poniatovským, o neúspěšnosti a nemožnosti pracovati pro Rusko, byl nucen dáti cáři k jeho žádosti odpověď zápornou. Cář nahlednuv pak, že s Varšavskem nelze počítati, odložil prozatím chystanou válku, ke které Napoleon v té době ještě nebyl připraven, a tehdy všemožně se snažil, aby ve Varšavsku nic se nedělo, co by mohlo cáři zavdati příčinu k stížnostem.

Alexandr, když nepodařilo se mu získati Poláky z Varšavska, pokoušel se nakloniti si aspoň polský živel na Litvě. Tato jeho snaha nebyla bez úspěchu díky pomoci jiného Poláka, těšícího se jeho důvěře, knížete Michala Ogińského, kdysi jednoho z hlavních organisátorů polských legií v armádě francouzské, jenž přesvědčiv se, že Poláci nemohou se nadíti splnění svých nadějí od Napoleona, opustil Paříž a byv cáři doporučen od Czartoryského zasypán od něho milostmi a jmenován členem státní rady. Osm gubernií Litevských mělo být zorganizováno jako veliké knížectví Litevské se zvláštní konstitucí.

Když válka opravdu vypukla, Napoleon stavěl se, jakoby měla za účel v první řadě znovuzřízení Polska, tak že ve své proklamaci k vojsku nazval válku s Ruskem druhou válkou polskou. Během války mělo býti veřejně prohlá-

šeno obnovení království Polského, avšak tak, aby to nejprve bylo vysloveno od Poláků samých. Francouzský vyslanec Pradt měl ve Varšavě působiti v tom směru, aby celý národ polský byl uveden ve stav jakéhosi opojení nejprve za tím účelem, aby francouzské vojsko nalezlo všude hojného opatření. V příhodné chvíli měl pak král Saský svolati sněm velkovévodství Varšavského, který by prohlásil nezávislost Polska — vše mělo nésti na sobě ráz národního hnutí polského; francouzský počín z ohledu na Rakousko a Prusko měl zůstatí v tajnosti.

Když „veliká“ armáda Napoleona I. překročila Němen (24. čna 1812), začala se „vlástecká válka“, jak ji nazývají ruští historikové. Cílem Napoleonovým bylo svéstí co nejdříve nedaleko hranic ruských rozhodnou bitvu a diktovati Rusku své podmínky míru. Byl si vědom nebezpečí, spojeného s pochodem své ohromné armády do vnitra širé Rusi. Napoleon cítil, jak ho táhnou do vnitř na Rusi, ač na straně ruské nebylo, jak se zdá, určitého a pevného plánu obrany a jestliže vůbec ve válce, tedy zvláště v tom velikém, napínavém a děsivém zápase mnoho dlužno připsati na účet náhody. Nemožnost získati Poláky vlkn. Varšavského přispěla k rozhodnutí Alexandrovu obmeziti se na obranu. Po velikých krvavých bitvách u Smolenska a Borodina zdecimovaná

veliká armáda opanovala Moskvu (v polovici září 1812). Ale již v noci z 15. na 16. září vypukl požár na několika stranách (snad podle Tolstého zaviněný Francouzi samými), který město spálil a Francouze přinutil k nedobrovolnému návratu (v polovici října), který zvláště po krvavém přechodu přes řeku Berezinu (konc. listopadu) stal se hrobem nejen armády, nýbrž i slávy a moci Napoleonovy.

Polsko, v němž oba soupeřové viděli nejvýdatnější zbraň, klíč celé situace, nepadlo při tom takřka ani na váhu. Polsko ani nepokořilo Alexandra, ani nezachránilo Napoleona před úplnou pohromou — tak těžká byla porážka Napoleonova. Objevilo se, že mezinárodní význam polské otázky neměl toho dosahu, který byl v ni kladen. Nebýti osobního zájmu Alexandrova, bylo by Polsko definitivně vymizelo z mapy Evropy na kongresse Vídeňském. Jak další průběh událostí ukázal, bylo Alexandrovo zachránění Polska jen pozdržením jeho konečného zániku.

Válka z r. 1812 měla veliký význam pro další vývoj poměrů ruských, zvláště vnitřních, společenských a kulturních. „Válka z r. 1812 byla jednou z těch velikých válek, které dlouho zůstávají v paměti lidské a zůstávají trvalý vliv na život národní. Jsou to války, ve kterých jakýsi historický princip se uplatňuje, který se dotýká národ-

ních pojmů nebo rozhoduje otázku národní nezávislosti — války, ve kterých jako jediná osoba nevystupuje pouze armáda, nýbrž sám národ. Od doby Petra Velikého, kdy si Rusko dobylo svého místa v soustavě evropských států, nebylo snad války, která by byla tak mocně působila na národní sebevědomí. Války turecké, polské a švédské, války, které od doby Petrovy až do Alexandra I. byly vedeny, měly spíše vnější politický význam, pro národ zůstávaly lhostejné — v národ přicházel ten temný ohlas jejich.“ (Pypin.) Průběh veliké války, zničení měst, děsné vraždění lidí, obsazení posvátné Moskvy, která od r. 1612—13 neviděla nepřítele, její požár — to vše celým národem mocně otřásl a vtisklo zhoubné válce ráz strašného boje o bytí a nebytí. Konečný nezdar Napoleonův, zpátečné jeho tažení a zničení veliké armády posílilo společenské sebevědomí, a i v širokých vrstvách lidových probudil se pocit národní cti a důstojnosti.

Válka z r. 1812 byla velikou národní událostí. Zarputilost a jednomyslnost v boji byly svědectvím silného vědomí národního — válka působila na všechny vrstvy národa jako společná věc celého národa, jako záležitost, které všechny vrstvy byly účastny . . . Z toho pak činěny úsudky pro součinnost jejich v otázkách národních pro budoucnost . . . Válka s takovou

národní energií vedená učinila hluboký dojem v celé Evropě, zjedнала Rusku značné sympathie a přispěla podstatně k té význačné úloze, která Rusku připadla při konečném pokoření a odstranění Napoleona I., jakož i při novém definitivním uspořádání záležitostí evropských.

„Vlastenecká válka“ měla značný vliv na osvěžení duševního života ruského, na vzpružení literatury — vlastenecké nadšení projevuje se v nejbližší době romantickou poesií.

„Vlastenecká válka“ má též veliký význam pro vnitřní, duševní vývoj cáře Alexandra, na pozdější jeho politiku zahraniční i vnitřní. Při počátku války Napoleon stál na výši své moci, despoticky ovládal celou západní Evropu — Alexandr ve válce s ním od počátku spatřoval nejen obranu Ruska, nýbrž i osvobození Evropy od jeho jařma. Napoleon jevil se mu jako vtělení zlého principu a Alexandrovi vtírala se otázka, zda-li on není vyvolen od Boha za nástroj k potlačení jeho. V době příprav a trapných pochybností o výsledku velkého zápasu Alexandr nalézal posilu v bibli, a horování jeho mladých let v průběhu války začalo se měnit ve zbožný mysticism — a mnoho z jeho chování během r. 1812 lze z této jeho zvláštní duševní nálady vysvětliti. Sem náleží zejména neoblomnost, se kterou odolával všemu pokušení učiniti válce konec uzavřením míru. Byl to

veliký omyl Napoleonův, jestliže duševní stránku Alexandrovu podceňoval domnívaje se, že rychlý úspěch válečný Alexandrem otře-se, že opanování Moskvy ho přiměje k zavření míru. Alexandr viděl v sobě zástupce Evropy vůči tyranu Napoleonovi a již na počátku zápasu dospěl k rozhodnutí: *bud' on anebo já.*

V předvečer války vešel Alexandr ve styk s někdejším pruským ministrem Steinem (jemuž Prusko děkuje své obrození liberálními reformami po krutých porážkách r. 1806), jenž jsa nucen k nalehání Napoleonovu Prusko opustit, odebral se do Ruska, do jehož služeb po bitvě u Jeny mnoho Němců vstupovalo a ještě více od počátku r. 1812. Stein očekával a doufal osvobození ze jha Napoleonova od povstání národů, jimž měla pak zůstatí svoboda, které by si dobyly.

Stein podal cáři pamětní spis, líčící útisk Němců a rozhořčení jejich proti francouzskému panství a radil vyvolati povstání v Německu, zvláště pomocí literární propagandy. Rady Steinovy nezůstaly bez účinku — i v ruské literatuře lze pozorovati vliv jejich.

Bylo vysloveno mínění, že Napoleon po zkáze veliké armády mohl býti zachráněn, kdyby byl obnovil Polsko. Poražený Napoleon neučinil toho z ohledu na nespolehlivé své spojence Rakousko a Prusko, o něž by se bylo jed-

nalo též. Chováním Poláků litevských, kromě Ogiňského i samým cárem za jeho pobytu ve Vilně před příchodem Napoleonovým získaných, byl rozmrzen. Poláci všickni pak byvše jím zklamáni za války, nepodnikli ničeho k záchraně jeho armády.

Po zničení velké armády Czartoryski vrátil se k plánu obnoviti Polsko ve spojení s Ruskem. I polská intelligence a vyšší kruhy uznávaly nutnost přidržeti se Ruska, drobná šlechta chovala se lhostejně, vojsko polské pod Poniatowským (jenž zahynul v bitvě u Lipska) zůstalo věrno Napoleonovi až do konce.

Po vypuzení Francouzů z Ruska vrchní vojevůdce Kutuzov a veřejné mínění bylo pro zakončení boje, ale Alexandr prohlásil, že boj teprve začíná. Alexandr byl, ne-li tvůrcem, tedy duševním náčelníkem koalice, která po ruské válce se vytvořila proti Napoleonovi. Alexandr vstoupiv do vých. Pruska vyhlásil válku za neodvislost Německa. Manifest Kutuzovův hlásal válku za svobodu národů proti tyrannii Napoleonově. Podle slov pruského generála Gneisenaua, kdyby byl Alexandr přestál na vypuzení Francouzů z Ruska, Prusko bylo by zůstalo pod vlivem Francie, a Rakousko nebylo by přešlo v útok proti ní. Spolku s Ruskem děkuje Prusko svoji nezávislost. Skutečným původcem proslulých německých „Befreiungskriege“ jest cář Alexandr.

Věc Napoleonova nebyla bitvou u Lipska úplně ztracena. Mezi spojenci trvaly rozpory a rozbroje. Rakousko a Anglie klonily se silně k míru. Prusko bylo nerozhodné. Pouze Alexandr naléhal na pokračování ve válce, jsa odhodlán zavřít definitivní mír až v Paříži. Spojenci teprve počátkem března 1814 zaujali totéž stanovisko, již na půdě francouzské (v Chaumontě).

Alexandr vstupoval do Paříže v záři osvoboditele a obnovitele francouzské svobody — ale v praktických důsledcích svého úsilí stal se obětí úskočného Talleyranda, který byl zradil Napoleona, jen aby mohl zůstat ministrem. Od Talleyranda dal se Alexandr získati pro tak zv. legitimism, t. ve prospěch bývalé dynastie Bourbonů. Na zevnějšek triumfoval Alexandr, jeho vojska dala Francii zákonitého panovníka, ve skutečnosti však zvítězil Talleyrand.

Na kongresu Vídeňském, jenž uspořádal poměry evropské po pádu Napoleonově, připadla Alexandrovi přirozeně vynikající úloha. Alexandrovi se zdálo, že teď nadešla nej příhodnější chvíle k uskutečnění jeho mladistvých tužeb — ku vzkříšení Polska. V moci Ruska bylo právě bez mála celé bývalé Polsko. Alexandr stojí v čele celé Evropy jako triumfátor byl současně pánem Poznaně, Vilna, Toruně, Krakova a Varšavy — scházelo jen Gdan-

sko a Lvov. Zdálo se, že není daleko k uskutečnění politiky Petra Vel. — k zabrání celého Polska bez účastenství sousedů . . . Prusko bylo již na polovic získáno k souhlasu vyhlídkou na náhradu na účet nejvěrnějšího spojence Francie, Saska, které bylo v moci vojsk pruských. Hůře bylo s Rakouskem. Plány Alexandrovy zhatil Talleyrand; aby zachránil krále Saského, sestřence Ludvíka XVIII., použil i tu zásady legitinismu. Francii ovšem nemohlo býti příjemné přílišné sesílení Pruska v západním Německu. Anglie byla proti přílišnému sesílení Ruska vůbec, v němž začala tušiti budoucího svého soupeře v Asii. I v Rusku samém ozývaly se hlasy, varující před připojením tak rozsáhlých zemí jako zvláštní království. Rozporům a hrozící válce mezi spojenci učinil konec návrat Napoleonův z Elby. Že otázka znovuzřízení království Polského nebyla vystavena nebezpečí úplného pohřbení, o to zásluhu má Varšavské vojenské komité, tou dobou zřízené pod předsednictvím velkoknížete Konstantina (Konstantin tehdy zorganizoval polskou národní armádu), které k vyzvání cárovu podalo kongressu několik memorand na důkaz, že Poláci úplně shodují se s přáními císařovými.

Po konečně porážce Napoleonově u Waterloo hrozilo Francii nebezpečí úplného rozkouskování — Alexandr zachránil ji zvláště

proti Prusku. Sblížil se tehdy s Ludvíkem XVIII. a jeho vlivem ustoupil konečně s jeviště politického Talleyrand a místo jeho zaujal „un bon Russe“, vév. Richelieu, který byl delší čas pobyl na Rusi. „Alexandr obnovil Prusko, Richelieu nazval jej spasitelem Francie, on zamýšlel přetvořiti Polsko a tím chtěl zakončiti svoje sny. Necelých sto let po smrti Petrově, jenž Evropu obeznámil s Moskevským cářem, Alexandr přivedl do Paříže vítěznou armádu, přijav na sebe úlohu ochránce nástupcův Ludvíka XIV. a Fridricha Velikého, zkrátka povýšil Rusko za první stát v Evropě.“

Rusko po kongressu Vídeňském bylo pádem situace v Evropě, ne Rakousko, ne Metternich — tento vyrostl teprve během několika let pozdějších v prvního státníka v Evropě, kořistě z chyb politiky ruské. Na kongressech, které scházejí se v nejbližších letech, cář vystupuje jako náčelník evropského rozhodčího soudu. Situaci bylo možno vykořistiti ve prospěch Ruska v otázce východní. Zdálo se však, že cář Alexandr zapomněl na tento úkol, dávaje se unášeti svými mystickými sny, jež v něm upevnily hrůzy válečné a zvláště požár posvátné Moskvy. Cíl ruské politiky jest pouze „šťestí a blaho národů“ — tak hlásala instrukce, kterou obdrželi ruští vyslanci na cizích dvorech v létě r. 1815. Politice měl býti pro příště dán

zbožný nátěr a cílem jejím mělo býti, připravovati spojení všech křesťanských vyznání v mírumilovnou společnost. Během jednání kongressu předložil Alexandr císaři Rakouskému a králi Pruskému k podpisu listinu, která krátce vyjadřovala myšlenky a směr křesťanské politiky cářovy, jíž se i jiní panovníci měli řídit. Jest to listina sv. *alliance*, kterou oba panovníci skutečně podepsali a jíž spolu s cářem vzájemně si slibovali, že budou se pokládati za bratři podle slov Písma s povinností pomáhati sobě vzájemně kdykoliv a kdekoliv. Vůči svým poddaným mají vystupovati jako otcové rodiny a v duchu bratrském vésti je k ochraně náboženství, pokoje a spravedlivosti. Jak ve vzájemných stycích tak i v poměru k svým poddaným mají se řídit jedině zásadami Evangelia (26. září 1815).

Účastenství na vzniku této listiny, připisované dříve fantastické prorokyni, baronce Krüdenorové, která upoutala na sebe pozornost cářovu svými předpovědmi o jeho velikém poslání v Evropě, bylo dosti podřízené.

Akt sv. *alliance* stal se východištěm souborné politiky velmocí, která tímto aktem jaksi nabyla určité formy a záhy hlavní svůj úkol uviděla v potlačování principu revoluce. Pravý smysl a duch sv. *alliance* neleží v mlhavých tužbách Alexandrových, jako spíše v čím dál tím jasnějších sneseních a krocích, které za-

hájili spojenci upravováním svého poměru k poražené Francii — od které neustále jim hrozilo nebezpečí nové revoluce, jež se mohla rozšířiti po celé Evropě.

Po kongresse Vídeňském všecka téměř snaha Alexandrova směřuje k zachování řádů a poměrů na něm stanovených. Snaha tato krácející ruku v ruce se stupňovanou bázní před revolucí jak v Evropě, tak i konečně ve vlastní zemi, mění se brzy v politickou reakci jak v poměru k cizině, tak i uvnitř země, tak že zamýšlené reformy ustupují úplně do pozadí. Hlavními představiteli politické reakce, namířené proti konstitučnímu hnutí národů znenáhla stávají se Rusko, Rakousko a Prusko — čímž připravuje se těsné jejich sblížení a spolčení, utvrzované zvláště ohledem na zabrané jimi části dávného Polska. Duší spolku tohoto stává se záhy ředitel politiky rakouské, kníže Metternich, do jehož vleku dostává se cár Alexandr, jsa později jeho nástrojem na úkor nejživotnějších zájmů státu ruského — zvláště v otázce východní.

V prvních letech po kongressu Vídeňském ustupují u Alexandra obavy před revolucí do pozadí před snahami konstitučními, čemuž nasvědčuje zavedení konstituce v království Polském a chování Alexandrovo na sjezdech panovníků do r. 1820. Sjezdy tyto měly ve smyslu sv. alliance společnou úradou

panovníků beze zbraně pořádati a vyřizovati choulostivé politické otázky ve vzájemném poměru jednotlivých států. Na kongresse v Cáchách r. 1818 náleží vůdčí postavení ruské diplomacii, která prosadila proti Metternichovi, že Francie uznána za rovnocennou s ostatními čtyřmi velmocmi. Metternich marně usiloval o to, aby přesvědčil cáře Ruského a krále Pruského, že revoluce dosud není přemožena, poukazuje na hnutí konstituční v Německu s jeho projevy nespokojenosti obyvatelstva.

Teprve na sjezdě Opavském (r. 1820), který se sešel z ohledu na nepokoje ve Španělsku, Neapolsku a sev. Itálii, podařilo se Metternichovi ve společenských stycích (při čaji) přesvědčiti Alexandra o hrozivém nebezpečí revoluce a o nutnosti politiky zpátečnické, potlačující především tiskovou svobodu, „tento bič společnosti“. Od Opavského kongressu stává se tudíž Alexandr rozhodným a vášnivým zastáncem krajních konservativních zásad legitimismu a zjevným nepřitelem všeho národního hnutí, směřujícího ke změně stávajících politických řádů.

Na pokračování sjezdu Opavského v Lublani Alexandr dovídaje se o povstání v Piemontě nabízel již Rakousku svá vojska. V Lublani Metternich hleděl podkopati vliv cářova ministra zahraničních záležitostí Capo d'Istrie a dopomoci Nesselrodovi k přízni Ale-

xandrově. Na kongressu Veronském (r. 1822), jenž vedle revoluce ve Španělsku měl se též obíratí otázkou východní, stíženou neobyčejně nedávno vypuklým povstáním řeckým, Alexandr viděl ji v tom světle, v jakém ji líčil Metternich, který přirozeně hájil v té věci zájmy rakouské, s ruskými nesouhlasné.

V době kongressů panovnických poprvé objevuje se soupeřství Rakouska a Ruska v otázce východní, kdežto za Kateřiny II. a Josefa II. panovala shoda v příčině rozdělení kořisti. Původcem této řevnivosti byl Napoleon, jenž r. 1812 dovedl Rakousko uvést na dráhu politiky turkofilské.

Rusko bylo nuceno mírem Bukureštským z r. 1812 vzdáti se mnoha nároků, ale neurčité znění smlouvy poskytovalo mu možnost každou chvíli nepřátelství obnoviti. Turecko, které nedosáhlo pro odpor Ruska a Anglie zaručení celistvosti svého území na kongressu Vídeňském, bylo v stálých obavách, že Rusko válku obnoví, zvláště když toto r. 1816 zahájilo s ním jednání o plnění podmínek míru Bukureštského. Rusko osvědčuje stále svou mírumilovnost, ale podle všeho cáři Alexandrovi jedná se jen o to, aby se Turecko před očima Evropy svými krutostmi a bezprávími tak pošpinilo, by on se schválením Evropy mohl s ním vyrovnati konečný účet, jako s odvěkým nepřítelem křesťanstva . . .

Mezi tím Rusko připravuje se k boji. Podporuje hnutí filhellénské; heterie, tajný spolek založ. r. 1815 za účelem, vyvolati povstání Řeků, položila své sídlo do Oděssy a Moskvy. Do Petrohradu přicházeli pikle kující Ypsilantové a Jiří Černý. V Janině konsul ruský ujišťuje zpupného vasala Tureckého Aliho pašu o ruské pomoci.

Na poč. r. 1821 byl Alexandr svého cíle již velmi blízek, tak že mu právo zbrojného zakročení nemohlo býti odpíráno. Avšak povstání knížete Alexandra Ypsilantiho, v podunajských knížectvích vypuklé, připravilo jej o ovoce tak dlouho (podle jeho mínění) obratně a zásadně připravovaného plánu. Pod vlivem Metternichovým Alexandr zřekl se Ypsilantiho a v listě, jemu psaném, zavrhl jeho podnik jako revoluční.

Na kongresu Veronském (1822) cář naléhal na zakročení Francie ve Španělsku, chtěje toho užiti jako předběžného případu pro své zakročení v Turecku k uspořádání a uklidnění poměrů. Po vyřízení otázky Španělské Alexandr začal proti Turecku vystupovati hroživěji — Rusko stupňuje své požadavky a všímá si opětne více otázky řecké.

Prostředek, kterým Alexandr mínil docíliti přiměřeného rozřešení otázky řecké, t. j. zřízení tří knížectví pod svrchovaností Turecka

(1823—1824), odvrátil od Ruska Řeky, kteří dosud v něm svou hlavní spásu spatřovali. Předseda prvního národního shromáždění řeckého, Maurokordatos, upozornil diplomacii rakouskou, že zamýšlená knížectví octnou se nutně pod vlivem Ruska. Rakousko nechtělo dopustiti zakročení Ruska jménem mocností proti Turecku (ún. 1825). Alexandr seznav (po konferencích Petrohradských v čci 1824 a v únoru 1825), že ho sv. alliance opustila, hleděl sblížit se s Anglií, stojící mimo ni. V srpnu 1825 ohlásil Nesselrode dvorům, že cář hodlá v budoucnosti jednati bez ohledu na své spojence a řídit se pouze důstojností a zájmy své říše. Anglický ministr Canning zamýšlel utvořiti spolek anglo-francouzsko-ruský. Koncem r. 1825 bylo všecko připraveno k dohodě angloruské, když v tom cář zemřel 1. prosince 1825. —

Jako v politice zahraniční, i ve vnitřní nastal směr protiliberální rázem, nýbrž vyvíjel se asi tou měrou, jakou Alexandr stával se oddaným přítelem a stoupencem Metternichovým. Ještě několik let po kongressu Vídeňském se obíral myšlenkou, zavést v Rusku konstituci. Zkušebním kamenem a přípravou pro Rusko mělo býti království Polské se svou konstitucí, jak Alexandr sám to vyslovil v řeči, kterou zahájil první polský sněm (27. března 1818).

V přímé souvislosti s tím jest návrh nové

konstituce pro Rusko, který k přímému rozkazu cárovu (koncem r. 1819) hlavně na základě konstituce Speranského sestavil Novosilcov (do r. 1821). I tento plán zůstal neproveden z příčin týchž jako návrh Speranského.

Hrozný mravní stav společnosti ruské odstrašoval cáře od myšlenky, uvolniti pouta, která jí kladl absolutism potlačující, dle jeho mínění, jak takž její bezuzdné zlořády. Tvrzení jeho, že společnost ruská není pro konstituci ještě dosti připravená, zralá, plynulo z jeho hlubokého přesvědčení. Alexandr ohlížeje se po lidech, kteří by mohli býti jeho pomocníky při provádění reforem, na každém kroku takřka narážel na nepoctivce, lidi úplatné, prosté všech vyšších mravních zásad. Po celou dobu jeho vlády zůstal v platnosti strašný výrok Karamzinův: „Má-li se jedním slovem říci, co se v Rusku děje, dlužno říci: krade se!“

Z rozpaků, kde počítí, Alexandr ponechával vše při starém. Program nehybnosti ustálil se. Cár znechucen, rozčarován, zklamán i ve svých soukromých poměrech, otupen a ochablý ponechával stát sobě samému. Byrokracie za jeho doby nejen nebyla obmezena ve své nesvědomitosti, surovostech a násilí, nýbrž moc její i značně stoupla. Obraz, který podává Gogolův „Revisor“, hodí se nejen k době Mikulášově, nýbrž i k Alexandrově.

V praksi vyvinul se jistý tarif úplatků, ji-

miž konec konců mírněn byl tlak absolutismu, útisk byrokracie. Nevalný účinek mělo posílání senátorů s rozsáhlou plnomocí k provádění „revise“ správy provinciální. Vyšší úředníci chránili své podřízené a naopak, poněvadž brali všickni. „Berte, jen neodírejte“ — říkal svým podřízeným gubernátor Magnickij. Proti některým gubernátorům, opírajícím se o dvorské kruhy, byl sám císař bezmocný. Veřejný zloděj a lupič, gubernátor Kalužský byl od senátu osvobozen po tříletém vyšetřování.

Úplatnost činovnictva lze do jisté míry vysvětliti jeho bídými platy. Byli úředníci s 1—3 rubly měsíčně. V Možajsku přicházeli úředníci do kanceláře střídavě, poněvadž 2 měli dohromady jen jeden pár bot. Soudcové byli nevědomí; nebylo žádného všeobecně přístupného zákonníka. Processy, zhusta na úkor věci spravedlivé, protahovány do nekonečna.

Šlechta nedovedla využítkovati svých stavovských práv k účastenství v místní správě. Měla sice právo voliti úředníky místní policie a soudce a podávati petice k cáři, ale z voleb jejích vycházeli obyčejně lidé nejhoršího rázu. Veřejná služba byla šlechtě břemenem. Tím se vysvětluje, že Ismailov, jeden z nejprostopášnějších a nezlotřilejších lidí své doby, mohl 12 let býti guberniálním maršálkem šlechty Rjazaňské. V gubernii Vladimírské zvolili r. 1809 za soudce člověka, který byl ve vyše-

třování, a za policejní úředníky lidi, kteří veřejně byli potrestáni bitím . . .

Volba místogubernátora a jeho 3 guberniálních radů, šlechtou prováděná, děla se úplně dle vůle gubernátorovy. Postavení gubernátorovo za Alexandra bylo poněkud jiné než za Kateřiny II. Tehdy byl jakýmsi provinciálním ministrem. Za Alexandra počíná centralisace. Gubernátoři stávají se orgány ministrů, zvláště ministra vnitra. V čelo některých důležitých gubernií stavěni generální gubernátoři, nebo několik gubernií dohromady spojováno v generální gubernie.

V čínovnictvu rozhodnou převahu měla aristokracie rodová, a to tak, že vlastně několik velmožů rozdělilo se o říši, aby vykořisťovalo jak korunu, tak i drobnou šlechtu a lid selský. Byli to potomci milců a důvěrníků Petra Velikého a jeho nástupců, hojně za služby své odměňovaných, hlavně darováním státní půdy v dědičné vlastnictví. Za Alžběty Petrovny, Kateřiny II. a Pavla I. rozdávány státní pozemky hromadně, tak že v letech 1740—1801 nastal veliký převrat v majetkových poměrech šlechty a lidu selského, t. státních sedláků, kteří požívali mnohem výhodnějšího postavení nežli sedláci, poddaní soukromým vrchnostem. Skoro všechny bohaté ruské velmožské rodiny děkují svůj rozkvět tomu, že předkové nebo příbuzní jejich náleželi k milcům ruských cářů a

careven. Ač v době Alexandrově se již neopakovalo hromadné rozdávání t. zv. revisních duší, přece ještě r. 1834 velmoži (majitelé více než 1000 duší) drželi asi $\frac{1}{3}$ všech poddaných. 84% šlechty byla samá drobná šlechta, která svým postavením byla mnohem bližší sedlákům nežli velmožům. Jeden ze současných spisovatelů memoirů nazývá ji prostě proletariátem. Velmoži skoro výhradně zmocnili se nejvyšších úřadů, jejich ženy a děti tvořily dvůr, zabrali všechna důstojnická místa v osobní stráži císařské, kdežto drobné šlechtě bylo se spokojiti s podřízenými stanovišti v provincionálních garnisonách.

Šlechta směla na svých statcích zakládati vinopalny, závody průmyslové, odbývati výroční trhy na svých pozemcích a mohla i vésti obchod, dala-li se zapsati mezi kupce první gildy. Společenská propast však zamezovala splynutí bohatých měšťanů se zámožnou šlechtou, vyznačující se vnějším nátěrem cizí vzdělanosti proti nevzdělanému kupci, lpějícímu na moskevských národních tradicích.

Hrozný stav lidu selského nezměnil se v podstatě ukazem z r. 1803, jímž se dovolovalo osvobozovati sedláky se zemí za podmíněk obapolně smluvených, ježto provádění ukazu bylo stíženo mnohými formalitami a výhradami. Stav sedláků státních hlavně proto byl lepší, než stav sedláků soukromých, že byli

chráněni před proměněním v domácí čeleď pánovu a před prodáváním jednotlivců, jež přes přísnou záповěď z r. 1808 bylo přece prováděno všeobecně a veřejně. Pán rozhodoval o ženitbě sedlákově a s dětmi jeho mohl nakládati dle své libosti. Trestání knutou nebo posláním na Sibiř bylo v jeho moci a provádělo se zejména s neduživými a starými sedláky, které vrchnostem byli za obtíž. Sedláci nesměli žalovati na své pány, kteří byli jejich soudci a kteří vykonávali nad nimi přenesenou správní moc státní. Jen státní úřady měly podávati zprávy o zločinném zneužití moci vrchnostenské. Zvláště zle vedlo se sedlákům, jejichž pánové dleli v hlavním městě a dali se zastupovati svými úředníky. Státu nešlo o nic jiného, nežli aby měl rekruty a daň z hlavy. Vrchnosti byly za to zodpovědné, ale za to vydán jim lid selský na pospas.

Hmotné vykořisťování lidu selského od vrchností neznalo mezí. Vrchnosti nejen vymáhaly od něho tolik platů a robot, že sedlákově zbývaly k vzdělání jeho půdy jen noc a svátky, nýbrž mohly i libovolně zmocniti se jejich půdy a proměňovati je v bezzemnou čeleď, podobající se úplně otrokům.

Často se stávalo, že vrchnost mohouc dobře zpeněžiti obilí s rostoucím rozvojem obchodu, měnila je v pouhé zemědělské otroky-dělníky dávajíc jim pouze výživu naturální, t. zv. *mě-*

sjačinu. Velmi zle bylo též sedlákům pracujícím ve vrchnostenských závodech průmyslových. Nejhorší bylo „dvorovým“, čeledi, u nichž vykořisťována i osoba, nejen práce poddaného. Časté byly orgie pořádané pro hosty, a nejsou řízení statkáři provádějící „jus primae noctis“. Jaký názor zavládl i mezi osvěcenějšími členy společnosti ruské, to nejlépe charakterisují inseráty v „Petrohradských Vědomostech“ r. 1796 a 1798 na př.: „Prodá se dívka 30letá a mladý hnědý kůň; možno je viděti u Pantělejmona proti masným krámům v Mešutkiném domě u guberniálního sekretáře Jevleva“.

Ti, kdož stáli v čele selské místní samosprávy (starostové) a náčelník „volosti“ (= několik vesnic dohromady), staršina, písař a volený výbor obce, zpravidla byli ve spojení s byrokratickými vykořisťovateli. K místnímu duchovnímu, který sám žil z milosti pánovy, lid selský nemohl se utíkat o potěchu a nevážil si ho valně, opovrhoval jím. Zoufalý stav zuboženého lidu nacházel výraz a ulehčení pouze v těžkomyslných, ponurých písních a fatalistických příslovích, jako jest známé „Bůh vysoko a cář daleko“. Nízké úrovni vzdělání a vědomostí odpovídá jeho pověrečné náboženství, víra, která se soustřeďuje v ikoně a čaroději, který je lékařem a knězem zároveň. Lid hledá zapomenutí svých běd v alkoholu, v kořalce, k čemuž hojnou příležitost poskytují

četné krčmy, které stát pronajímá a hledí, aby z tohoto monopolu co nejvíce vytěžil, neboť výnos jeho tvoří největší část státních příjmů z Velkoruska, Malé Rusi a Litvy.

Pod vlivem práva poddanského vyvinuly a udržely se jisté zvláštnosti ruského života venkovského, zvláště selská *hospodářská obščina*, t. j. obcové užívání půdy, pokládána do nedávna za prastarou slovanskou instituci. Obščina vyvinula se velmi záhy u sedláků volných, a to jako organisace, spojující své členy vzájemným ručením za správné odvádění požadovaných od ní platů a povinností. To je *obščina daňová* (těhlá). Avšak i vrchnostem záleželo na jejím udržení, neboť vzájemné ručení poddaných bylo zárukou správného placení povinností a dodávání rekrutů. Od selského „miru“ bylo možno žádati plat i za ty sedláky, které vrchnost vzala ke dvoru, nebo za lidi prodané za rekruty anebo i žádati peníze na zakoupení rekrutů. Až do 18. stol. byl každý sedlák vlastníkem svého dílce a mohl s ním volně nakládati. Tehdy dochází k rovnoměrnému občasnému dělení půdy mezi jednotlivé sedláky. Provedeno to na všech vrchnostenských statech Velkoruska a poč. 19. stol. na státních pozemcích ruského severu. To už je *obščina hospodářská* původu velmi mladého, podržená i při osvobození. Miljukov dohaduje se jakýchsi všeobecných, po staletí působících

příčin toho zvláštního úkazu, že u všech tříd ruských sedláků se ustálila stejná forma sociálně-hospodářského bytu — a vidí je jednak v *nízké úrovni hospodářského vývoje*, jednak ve finančních potřebách státu. Svobodné vlastnictví nezabezpečovalo vládě správného placení daní. Dílce počaly se hromaditi v rukách bohatých, kteří měli možnost sválovati své povinnosti a platy na chudáky, u nichž tyto platy spojeny byly s věčnými nedoplatky. Proto bylo potřebí vlastnictví vázaného.

Otázka *zrušení poddanství* lidu selského, v době Alexandrově dosti přetřásaná, zůstávala neřešena. Alexandr přijímal rozličné návrhy, k tomu směřující, pověřoval jisté osoby vypracováním příslušných návrhů, ale i v tomto ohledu zvítězil strach před převratem. Činovnictvo poukazovalo na to, že zrušení poddanství znamenalo by konec vší kázně a pořádku — a mluvčím těchto názorů byl zvláště Karamzin, jehož slovo mnoho vážilo. Stoupenci reformy, mezi nimi především mladý Mikuláš Turgeněv (též básníci Batjuškov, Vjazemskij a Gribojedov) platili za revolucionáře. Skoro všichni pozdější děkabristé byli stoupenci osvobození lidu selského, ano dle Turgeněva právě v tom spatřovali úkol spiknutí.

Jen v Livonsku, Kuronsku a Estonsku došlo v letech 1816—1818 k osvobození lidu selského, ale bez půdy, takže sedláci lotyšští a finští stali

se bezzemným proletariátem, vydaným na milost a nemilost tamějším německým velkostatkářským baronům.

Středního stavu na Rusi téměř nebylo. Ruský kupec nemohl nahraditi západoevropského měšťana. Tento nedostatek pocítovali již oba velcí reformátoři Petr a Kateřina a chtěli uměle vytvořiti to, čeho Rusku nedaly dějiny. Rozhodný pokrok znamená výsadní listina Kateřiny II. pro města Ruské říše z r. 1785, kterou mělo se dostati stavu městskému oněch živlů samostatnosti, kterých historie nevytvořila. Avšak formy středověké evropské svobody, t. gildy a cechy, zavedené již Petrem Vel., zůstaly formami mrtvými. Městský stav podržel přes všecky výhody a výsady ráz stavu poddaného, podrobeného kromě kupců podušné dani a vojenské povinnosti. Proto také stav městský vůči šlechtě neměl náležitého stavovského uvědomění. Samostatnost městských úřadů byla nicotná a záležela hlavně ve vybírání daní. Účastenství v takovéto samosprávě nemohlo ovšem nikoho nadchnouti a měšťané se jí stranili.

Činnost průmyslová a řemeslnická po městech byla slabá, města nebyla výhradními sídly průmyslu, který se provádí od pradávna na Rusi po domácku („kustarnyj promysel“). Měšťané jsou stejně rolníky jako sedláci. Liší se od nich pouze tím, že jsou vlast-

níky půdy, kdežto sedláci jsou držitelé půdy společné. Mimo to města jsou otevřená lidem rozmanitého zaměstnání, kteří liší se mezi sebou pouze velikostí jmění a vzdělání. Když za Petra Velikého začal se rozvíjeti velkopřemysl továrnický, prováděla jej hlavně šlechta na svých statcích a stát pomoci svých selských nevolníků.

Duchovenstvo (bílé = světské, černé = klášterní) neplatilo daně z hlavy a prosto bylo povinnosti vojenské. Mělo své vlastní soudnictví a pře manželské náležely v jeho pravomoc. Černé duchovenstvo tvoří jakousi byrokracii vůči bílému a svatá synoda zaujímá v církevním zřízení postavení senátu v administrativě a justici. Mezi duchovenstvem černým a bílým není valné spojitosti. Bílé tvoří jakousi kastu, která sama sebe doplňuje a ze které vyjítí není snadno, kasta, která při vši pověrečné pobožnosti lidu ruského jest u něho v opovržení. Poměry duchovenstva farního byly bídné. Nemělo potřebného vzdělání, představení nakládali s ním nehodně — přes zákon z r. 1802 nezřídka i bitím trestali.

V poměru církve k státu pomoci oberprokurora sv. synody, knížete Alex. Nikol. Galicyna, zlomen vliv předsedy synody, metropolitě Černigovského Ambrože, jenž směřoval k nezávislosti její. Ostatně hleděl Galicyn napraviti zlořádu správy i života církevního. Usi-

loval provést reformu církevního školství zároveň s všeobecnou reformou školskou, byv r. 1817 jmenován ministrem duchovních záležitostí a národní osvěty.

O školství a výchovu vůbec bylo v Rusku velmi špatně postaráno. Petr Vel. měl s počátku na zřeteli pouze odborné, technické vzdělání, teprve ke konci jeho vlády dostavuje se u něho jakési porozumění pro pěstování všeobecného vzdělání na základě vědeckém. Teprve za Alžběty Petrovny založena byla první ruská universita v Moskvě r. 1755, ke které připojeno gymnasium a kromě toho zřízeno ještě jedno gymnasium v Kazani (1758). Ale dalších kroků v zavedení celé soustavy škol středních neučiněno. Kateřina II. zamýšlela vzdělání dětí svěřiti internátům, podřízeným státnímu doзору. Ústavy tyto, mezi nimiž zvláště šlechtický „kadetský korpus“ v Petrohradě, poskytovaly jen povrchní, konvencionální vzdělání, a to pouze šlechtě. Teprve v posledním desetiletí vlády Kateřininy nejspíše vlivem Josefa II. uplatnily se myšlenky hr. Šuvalova, směřujícího k vytvoření celé soustavy školství, platné pro celou říši. R. 1786 vydán ukaz o školách lidových 2—4třídních. Avšak výsledek byl žalostný. Nebylo dostatek učitelů, nebylo učebnic, nebylo ani s dostatek žactva, neboť rodiče si zvýšení vzdělání svých dětí nepřáli. O hmotné zaopatření učitelů bylo

postaráno velmi bídě. Na vesnicích vůbec škol nebylo.

Školní řád z r. 1804 snažil se zavést školy farní. Avšak jak sedláci státních vesnic, tak i statkáři neradi a neochotně prováděli toto nařízení. S počátku na oko uposlechnuto vlády, ale když nebylo dosti pobídky s její strany, nikdo si jejího nařízení nevšímal. V Novgorodské gubernii bylo zřízeno r. 1806 najednou sto škol, ale již r. 1808 existovala z nich pouze jediná. Tak bylo i všude jinde. Jakž takž držely se pouze farní školy v městech při školách újezdných, k nimž byly přípravou.

Pokud se týče škol vyšších, poněvadž měly pro stát význam dekorativní vůči cizině, byly poměry poněkud lepší. Alexandr I. zřídil r. 1803 ústřední úřad školský, tak zv. „hlavní správu školskou“ a rozdělil celou říši na 6 učitelských okresů, v jejichž čele postaveni kurátoři. Každý z učitelských okresů měl mít svou universitu. Vedle stávající university Moskevské založeny 3 nové v Charkově, Kazani a Petrohradě. Lépe než ruským vedlo se universitám polským ve Vilně a ve Varšavě a německé v Dorpatě. Reforma gymnasií ve směru klasicismu zůstala neprovedena pro reakční obrat ve smýšlení cářově.

Co v Rusku sloužit chtělo vzdělaným, vzdělávalo se hlavně soukromě, při čemž hlavní

úloha připadala učitelům francouzským, kteří skoro šmahem byli jakosti velice pochybné. Nezřídka, zvláště po r. 1812 bývalý lokaj, zajatý poddůstojník (důstojníci vrátili se do vlasti) anebo řemeslník francouzský býval domácím učitelem. S takovýmito vychovateli pronikla „do rodin šlechtických nemravnost, drzost, nevážnost k rodičům, opovržení víry otců a hanebná svobodomyslnost.“

Francouzští a němečtí učitelé najímání na náměstích moskevských od panského nevolníka. Komu dostalo se výchovy v kadetních ústavech nebo dokonce v lyceu v Carském Sele anebo ve šlechtickém pensionátu při universitě Moskevské, ten stál již velmi vysoko. Ruský šlechtic naučil se mluvit francouzsky jako Francouz, tančit jako baletní mistr, deklamovat, hrát divadlo, ale pracovat se nenaučil. Velmi řídké výjimky byly, jestliže mladý šlechtic poslán na vzdělání do Německa nebo do Anglie, jako Karamzin nebo Novosilcov.

Duševní stav cáře Alexandra, jak se v něm vyvinul a ustálil v době kongressu Vídeňského, měl velmi neblahý vliv na rozvoj vzdělanosti a zvláště školství na Rusi.

Politická reakce ve vnitřní správě zadržela civilisační rozvoj Ruska v následcích svých téměř na půl století. Podle instrukce z r. 1818 vydané Galicynem, bývalým voltairiánem, jenž

se přizpůsobil smýšlení cárovu, mělo se při výchově hleděti k tomu, aby se dospělo k blahodárnému souhlasu mezi vírou, věděním a státní autoritou . . .

Rektorům universit uloženo bdíti nad tím, aby studie spočívaly na podkladě náboženském. Kurátor Kazaňského učebného okresu Magnickij, dospěl k přesvědčení, že university přinášejí více škody než užitku, a že by bylo lépe, kdyby byly suspendovány nebo lépe ještě vůbec zrušeny.

Po Galicynovi, kterému r. 1824 intriky Magnického a jeho ochránce Arakčejeva podkopaly půdu pod nohama, bylo ještě hůře. Bývalý admirál Šiškov, předseda Petrohradské akademie, muž jinak počestný a ctižádosti prostý, stál na stanovisku nesnášenlivosti pravoslavného pravověří. Charakteristická pro něho jest jediná věta z jeho programu: „Všechn lid učiti čísti a psáti, přineslo by více škody nežli prospěchu.“

Ještě škodlivější následky než v osvětě zůstavilo panování Alexandrovo ve vojsku zvláště zaváděním nové organisace. Alexandr podobal se v tomto ohledu úplně svému otci. I za jeho vlády zůstal v platnosti přepjatý, karikovaný pruský militarism se svými parádami a execirkami. Zvýšené požadavky válečné těžkým břemenem dopadaly na lid selský, sužovaný nepře-

tržitými rekrutýrkami. Rusko čítající tehdy 16,000.000 obyvatelstva disponovalo v letech největšího napětí 1813—1815 1,200.000 vojska. Služba vojenská trvala 25 let. A ani po válkách francouzských nestala se patrnější náprava, neboť se zřetelem na neustále hrozící válku s Tureckem byla armáda udržována ve stavu válečné hotovosti. Služba vojenská byla velmi trpká, neboť defraudace a podvody ve vojenské intendatuře pociťovalo nejhůře mužstvo, jemuž se nedostávalo nejpotřebnějšího zaopatření a výživy.

Alexandr chtěje službu vojenskou učiniti snesitelnější, poskytnouti vojákům možnost, aby při její dlouholetosti mohli přece založiti si vlastní krb rodinný a aby většina obyvatelstva selského byla zbavena břemene rekrutýrky, připadl na myšlenku (již pokládal za geniální a pevně se jí držel), založiti vojenské kolonie po příkladě rakouské vojenské hranice. Vojáci jsouce zároveň rolníky měli svoji práci do jisté míry sami krýti náklad na udržování armády.

Povolný a ochotný nástroj k provádění této myšlenky našel v Arakčejevu, který bezohledně a krutě hleděl jen vykonati rozkazy svého velitele nehledě k jejich neblahým následkům.

Věc vypadala v theorii velmi idyllicky, ale ve skutečnosti vedla jen k surovému útisku.

Vojenské kolonie měly být zřízeny ve vesnicích státních sedláků, kteří takto měli se proměnit v sedláky-vojáky, a vojsko mělo naopak býti přizpůsobeno k životu a zaměstnání selskému.

Jak pro sedláky, tak i pro vojáky znamenaly vojenské kolonie řadu nesnesitelných útrap, neslýchané námahy beze všeho osvětlení a oddechu, bez možnosti užiti skutečně výhod života rolnického a rodinného — neboť na to nebylo času. Vše ovládala tuhá vojenská kázeň se svými nekonečnými cvičeními a namáhavou prací rolnickou po nich — na př. mýtní lesů a vysušování močálů.

Vojenské kolonie zřízeny byly na zkoušku r. 1816 v kraji Vysockém v gubernii Novgorodské a později v gubernii Charkovské. Hned od počátku zavládla všeobecná nespokojenost a došlo i ku vzpourám. Kruté potrestání odboje pluku hulánského v okrese Čugujevském u Charkova r. 1819 mělo vliv i na vznik vpourey pluku Semjonovského, po Preobraženském nej přednějšího to pluku ruské armády, jehož důstojníci pocházeli z nej přednějších rodin ruských (v říjnu 1820).

Potrestání vzpoury této, záležející v rozsažení jeho vojáků a důstojníků do rozličných pluků, vedlo pak k šíření ideí převratných v širších kruzích armády, neboť velká část důstojníků tohoto pluku náležela k tajné společno-

sti, která šířila myšlenky liberální a silně pokrokové.

Alexandr I. očekával od vojenských kolonií mimo jiné i ozdravení chatrných ruských financí, jejichž úpadek jevil se především v klesnutí ceny papírového rublu na $\frac{1}{4}$ ceny rublu stříbrného a v neustálém deficitu státním.

Finanční ministr Gurjev, tchán Nesselroďův, člověk velmi povrchního vzdělání odborného, pokoušel se o zvýšení ceny papírových peněz pomocí půjček. Na základě hotových peněz takto získaných byla část papírových assignací zničena. Nástupce Gurjevův Kankrin vyslovil se o tomto prostředku, že je to vymítání ďábla belzebubem. Mnohem důležitější by bylo bývalo dáti assignátům za podklad prodejné statky komorní a odstraniti dosud platnou měděnou valutu. Zvýšení státních příjmů výnosem cel z cizího zboží nezdařilo se pro odpor šlechty, provádějící průmysl a žádající vysoká cla záповědná.

Zhoubně působilo vykořisťování monopolu kořalečnického. Kdežto dříve stát pronajímal výčep kořalky, teď odevzdán byl místoguvernéřům, kteří měli co nejvíce z něho vykořistit. Ti sami především hleděli se obohatit. Jejich podřízené úřednictvo podporovalo pijáctví. Dále sáhl Gurjev k nepoměrnému zvýšení daní nepřímých (zvláště kolkovných poplatků), které

se staly jedním z hlavních zdrojů státních příjmů. Po odstoupení Gurjeva, jenž pozbyl přízně Arakčejevovy, spravoval ruské finance plných dvacet let (1823—1843) hessenský Němec Kankrin, jenž odstranil státní deficit prosadiv úspory v armádě. Kankrin zastavil stoupení ceny papírových peněz. V politice obchodní zavedl přísnou soustavu ochrannářskou. Výsledky zdály se opravňovati tuto politiku, neboť počet továren vzrostl od r. 1816 do 1824 ze 3733 na 5286. Vyslovovány naděje, že ruský průmysl textilní, zvláště bavlnický, bude hojně vyvážeti do vnitřní Asie a na Balkán.

Avšak toto ochranářství bylo na úkor průmyslové podnikavosti a pokroku v jakosti výrobků. Mimo to scházel laciný úvěr. Nejvíce prospívaly továrny státní, které požívaly úvěru cárských peněžních ústavů. Kankrin nenahlížel potřeby bank soukromých a veřejného úvěru pro veškeré národní hospodářství.

(*Království Polské 1815—1825.*) Po zabrání vlkn. Varšavského vojsky ruskými r. 1813 v čelo správy vojenské postaven maršálek Barclay de Tolly a vedle něho zřízena v dubnu 1813 nejvyšší prozatímní rada vlkn. Varšavského pod předsednictvím Lanského jako generalního gubernátora. Vedle Novosilcova zasedali v ní z Poláků Lubecki, Wawrzecki a Czar-toryski, jehož vliv byl rozhodující. Kromě

toho zřízen organizační komitet vojenský pod předsednictvím vlkn. Konstantina a civilní komitet organizační.

V květnu r. 1815 zřízeno království Polské, a ve Varšavě ustavil se komitét konstituční, aby vypracoval pro ně ústavu. Ač hlavní jeho člen Czartoryski klonil se ku vzoru anglickému, přece vlivem veřejného mínění zvítězily vzory francouzské. Leccos dostalo se do ústavy vlivem Novosilcova — odstíny, jež umožnily později vykládati jednotlivé body v duchu protipolském. Ku přání samého Alexandra I. byly provedeny v poslední chvíli ještě jiné menší změny.

V ústavě království Polského vyslovuje se především věčné spojení jeho s císařstvím Ruským v osobě cáře Alexandra a jeho nástupců právem dědičným. Tito dávají se korunovati na království Polské a přísahají na ústavu (kromě dárce ústavy). V nedotknutelné osobě králově soustředěna jest moc výkonná a část moci zákonodárné. On jmenuje členy vlády, soudce, senátory, biskupy, jemu náleží nejvyšší velení vojska atd. Politiku zahraniční má království Polské společnou s císařstvím Ruským. V čele správy politické stojí královský místodržitel s pěti ministry („rada administracyjna“): vnitra, spravedlnosti, financí, války, náboženství a osvěty. Kromě toho při králi neustále dlí ministr státní sekretář jakožto pro-

středník mezi králem a jeho vládou. Rada administrační nebyla ministerským kabinetem dle našeho pojmu, nýbrž po způsobu ruském, tak že jednotlivá ministerstva měla postavení samostatné. Velitelem vojska v zastoupení samého cíře byl velkokníže Konstantin, jehož vliv všude pronikal, zvláště na úkor ministerstva vojenství i na úkor civilní i vojenské moci místodržitelovy, zvláště když tímto byl jmenován ne, jak se všeobecně očekávalo, Czartoryski, nýbrž starý (66letý) napoleonský generál Zająček, člověk sice velmi populární, ale nesamostatný.

Vedle rady administrační zřízena též *státní rada*, skládající se z vynikajících úředníků a právníků, která měla připravovati návrhy zákonů, sledovati činnost vlády a podávati o tom zprávu sněmu.

O moc zákonodárnou dělí se král se sněmem, skládajícím se ze 2 sněmoven — z komory poslanců a senátu, jehož členové jsou doživotní. Do sněmovny poslanců volí své zastupce šlechta a městské obce. Majetek, opravňující k členství sněmovny poslanců (census) stanoven poměrně dosti nízko, připouští se i intelligence bez reálního majetku. Senát je zároveň nejvyšším soudem v otázkách velezrády.

Zákonodárný počin přísluší vládě. Ministři jsou zodpovědní sněmu. Při všech svých va-

dách, zaviněných namnoze pospěchem, byla konstituce polská nejliberálnější svého druhu v celé Evropě. Největší snad vadou její bylo, že sněm neměl dostatečného vlivu na státní rozpočet, neboť pokud nebyl povolen rozpočet nový, zůstával v platnosti starý.

Další vytváření ústavy mělo se díti tak zv. organickými statuty. Mimo znění ústavy přidal Alexandr státní radě zvláštního císařského komisaře, jakožto zástupce ruských zájmů, kterýžto úřad v osobě někdejšího důvěrníka Alexandrova, Mikul. Novosilcova, nepřítele polské ústavy, proměnil se v instituci dozorce a žalobce.

Ústava království Polského nemohla býti dosti přesná, aby nebyla příčinou rozporů mezi Polskem a Ruskem. Že nevyhovovala poměrům, toho příčiny tkvěly v odvěkém nepřátelství a rozdílech národních.

Jednou z hlavních příčin všech pozdějších rozporů byla otázka připojení někdejších zemí litevských čili t. zv. zemí zabraných (Litvy, Volyně, Podolí a Ukrajiny) ke království Polskému. Provedením tohoto připojení měl se národ polský přiblížiti k svému ideálu, t. k obnovení někdejší říše Polské v hranicích z r. 1772. Bylo v tom sice mnoho přemrštěného národního velikášství, ale toto nalézalo svou podporu a posilu v několikráte opakovaných slibech

cáře Alexandra, že těmto národním tužbám polským chce vyhověti.

Záměru odtrhnouti provincie litevské od Ruska odporovala však hlasitě společnost ruská, která země tyto pokládala za ryze ruské, vidouc v jejich připojení k Rusku vlastně splacení dluhu od několika století na Polsku vyžadovaného.

Sama povaha Alexandrova byla zdrojem nových nechtů a rozporů. Na konstituci polskou díval se Alexandr jako na dar, který kdykoliv mohl býti odvolán, kdyby ho bylo zneužíváno. Nedůvěru k Polákům, v povaze Alexandrově založenou, živil jeho komisař Novosilcov, jenž ve státní radě sledoval a odhaloval cáři odlučné snahy (ať již skutečné nebo domnělé) vlády polské.

Jiná osobnost, která vadila dobré shodě, byl velkokníže Konstantin Pavlovič. Tento přivedl armádu polskou k veliké dokonalosti zvláště ve vnějším výcviku, dosáhl toho však z veliké části bezohlednou, krutou přísností, která řadu důstojníků dohnala k zoufalství. Přes svoji prudkou povahu byl Konstantin člověk dobrého srdce. Jsa ženat s Polkou (Grudzińskou — kněžnou Lovičskou), byl Polákům v celku nakloněn. Neoblíbenost jeho však způsobila, že byl pokládán za hlavní příčinu všeho zla.

Než v prvních letech po zřízení království trvaly líbánky svobody a dobré shody. Značná část tehdejší literatury polské stojí ve znamení slovanské vzájemnosti a bratrské lásky příbuzných národů. Vědecká literatura, rodící se slavistika, hledá v minulosti slovanské odůvodnění a podporu nálady panující ve společnosti i v krásné literatuře. Alexandr uvítán s nadšením, když na podzim r. 1816 objevil se ve Varšavě v polské uniformě s řádem bílého orla a opět když r. 1818 zahájil osobně první polský sněm. Řeč, kterou Alexandr při té příležitosti pronesl, činila Polákům veliké naděje, zvláště co do zemí litevských. Na co s trůnu veřejně pouze byla učiněna narážka, to dosti jasně a zřetelně vyslovoval cář v rozmluvách s vynikajícími osobnostmi. Sněmovní řeč cářova Rusů dotkla se velmi nepříjemně a byla nevhodná budíc v Polácích naděje, které splniti nebylo pouze v moci cářově.

Kdežto první sněm minul za nejlepší nálady, druhý (na jaře 1820) odbýval se při značném ochlazení shody Polska s králem, způsobeném m. j. zostřením censury (r. 1819) bez svolení sněmovního.

Průběh a ráz jednání tohoto sněmu způsobil Alexandrovi, jenž pod vlivem Metternichovým i evropských událostí byl již málo liberálně naladěn, mnoho nepříjemností. Zasedání bylo velmi bouřlivé, opposici vedli poslanci vé-

vodství Kališského, bratří Niemojewští. Několik vládních projektů propadlo.

Alexandr již tehdy vážně pomýšlel na to, aby polskou ústavu dočasně suspendoval. Jedna z příčin (nebo aspoň záminka) byl též neblahý finanční stav království; s jisté strany, Polákům nepříznivé, bylo poukazováno na to, že nemůže se udržeti samostatně.

Finance a hmotný stav království Polského byl podkopán jednak předešlými válkami, jednak vyrovnáním, likvidacemi, které provázely smlouvy kongressu Vídeňského. Následkem několikeré změny území vzniklo složité účtování s Rakouskem a Pruskem. Při nedostatečných odborných vědomostech zástupců Ruska lovilo zvláště Prusko v kalných vodách na účet království Polského, tak že toto bylo dokonale obráno a oloupeno.

Když Prusko r. 1818 po vyrovnání rozličných účtů vystoupilo opět s neoprávněným požadavkem dalších 4 milionů rublů, opřel se tomu co nejrozhodněji člen likvidační komise kníže Xaver Drucki-Lubecki, který pro Alexandra samého co nejostřeji vyličil všecku svévoli a nepoctivost požadavků pruských a dosáhl příznivého výsledku (1819). Vyrovnání s Rakouskem (r. 1821) díky jeho úsilí a obratnosti vypadlo ještě prospěšněji pro Polsko. Tehdy obrátil Lubecki k sobě pozornost cáře Alexandra, jenž se osobně o vy-

rovnání zajímal — a hned po vyrovnání s Rakouskem jmenoval jej ministrem financí král. Polského.

Jmenování Lubeckého bylo pro ně spásou. Lubecki byl rodem z Litvy a prodělal činovníckou kariéru ruskou; r. 1813 byl civilním gubernátorem v Grodně, a vždycky zachoval věrnost cáři. Jako odchovanec absolutismu dost podceňoval život konstituční. Byl člověk ducha neobyčejně praktického a realistického. Na rozdíl od obecného mínění, které ústavu polskou pokládalo za nedotknutelnou i se strany cáře nepokládal jí za obojstranně závazný kontrakt, nýbrž za pouhý dar z milosti cářovy, kterým tento nikterak nebyl vázán. Ač zdánlivě konstituce nedbal, přece ve skutečnosti usilovně pracoval o udržení a upevnění politické samostatnosti království. Samostatnosti polské nepřipouštěl ovšem jinak, než v těsném spojení s Ruskem, avšak tak, aby Polsko mělo své vlastní zákony, práva a vládu, aby svou kulturou a svým bohatstvím si zjednálo přiměřené místo a vliv vedle Ruska. Lubecki byl materialistou politickým — v bohatství viděl hlavní základ politické moci národa. Vůči senátoru hr. Platerovi, svému důvěrnému příteli, vyjádřil se, že Polsku je potřeba tří věcí: škol, průmyslu a obchodu a továren na zbraně. Za jednu z hlavních překážek k dosažení svého cíle Lubecki pokládal Novosilcova, jenž opí-

raje se o velkoknížete Konstantina činil konstituci zbytečnou a z ministrů náčelníky jednotlivých departementů, vykonávající rozkazy skutečného generálního gubernátora. Lubeckému podařilo se odhaliti císaři Novosilcova, jenž ve spolku s velkoknížetem Konstantinem zneužíval státní pokladny a vyžadoval na finančním ministrovi peníze, jichž nebylo v rozpočtu králem schváleném.

Zabezpečiv se takto, zavedl Lubecki přísný pořádek ve státních financích. Nalezl prázdnou pokladnu a zanechal v ní 30 millionů. Hlavní jeho péče směřovala k rozmnožení důchodů. Jeho vrstevníkům vadilo při něm nejvíce, že se neohlížel na formy konstituční. Velmi těžce dolehlo na obyvatelstvo, když začal vymáhati zastaralé pohledávky státu již od dob Stanislava Augusta. Jiná jeho finanční operace záležela v tom, že všechny státní nemovitosti rázem dány na prodej, zvláště ty, které byly podkladem sirotčí jistoty nadání církevních, kostelních, klášterních, školních a dobročinných. Stržený obnos uložen do úvěrní banky pozemkové společnosti, Lubeckým založené za účelem usnadnění prodeje čili mobilisování nemovitostí státních. Lubecki chtěl tím takřka vydupati potřebné kapitály státní. Hlavní úsilí Lubeckého směřovalo k založení polské státní banky, jakožto dovršení prozatímního hospodářského osamostatnění království Polského.

Kromě toho hleděl Lubecki povznést blahobyť obyvatelstva rozvojem průmyslu, opírajícího se o široký odbyt výrobků v sousedním Rusku.

Po bouřlivém sněmu r. 1820 nebylo jiného svoláno až do r. 1825. V té době pokročila značně politická reakce ohrožujíc nejen politické svobody, nýbrž i samostatnost království Polského. V té době Lubecki neohlížel se valně na formy konstituční, jen aby udržel aspoň formální samostatnost země. Jiní členové vlády, na př. ministr osvěty Štěpán Grabowski, nástupce svobodomyšlného Stanislava Potockého, byli skutečnými zpátečníky a nástroji Novosilcova. Grabowski spolu s censorem Szaniawským zavedli pravou soustavu ohlupovací. Četné školy vesnické zavřeny, úroveň vyučovací snížena a v novém ústrojí školství (kuratorstva) zaveden dozor takřka policejní. Dušená nespokojenost, která nemohla se projevovati veřejně, nalézala útulek svůj v tajných společnostech, jichž i v Polsku bylo hojně jako všude jinde v tehdejší Evropě. Souvisely (jako jinde) se společnostmi svobodných zednářů, do jisté míry trpěnými. Po roce 1815 svobodné zednářstvo polské obralo sobě heslem spojení celého Polska pod žezlem Alexandrovým i se zeměmi litevskými. Velmistrem a zakladatelem vlastenecké lože polské byl major Valerián Lukasiński. Když všecky lože na rozkaz cáře

Alexandra byly zavřeny, založil r. 1821 tajný Národní vlastenecký spolek. Spolek tento rozvětvil se záhy po celém království i po jiných zemích polských a měl své přívržence hlavně ve vojsku. Alexandr byv upozorněn na jeho existování z Paříže, uložil Novosilcovu, aby věc vypátral. Tento objevil, že ve vojsku existuje spiknutí za účelem svržení panství ruského a spojení všech zemí polských. R. 1822 byl Lukasiński a několik jiných účastníků zatčeno a potrestáno. Nicméně tajný spolek se rekonstruoval pod náčelnictvím plukovníka Severina Krzyżanovského a počínal si obezřetněji, hledě prozatím jen udržeti stávající organizaci. Zdá se, že ke konci vlády Alexandrovovy spiknutí znenáhla utuchalo, k čemuž zajisté přispěly jednak neúspěchy revolučního hnutí na západě, jednak marné naděje ve vypuknutí války rusko-turecké.

Hůře vyvinuly se poměry na Litvě, kde tajného spolčování (které bylo i jakousi modou) školní a universitní mládeže použil Novosilcov, aby vypudil Adama Czartoryského z jeho vlivuplného a i dobře placeného místa kurátora školního okresu Vilenského.

Ve Vilně existovalo několik sdružení universitní mládeže pod názvem „*Promieniści*“ (Ozáření), která veřejně sledovala účely vědecké a literární a pěstila myšlenku osvobození vlasti. Veřejný spolek „*Promienistych*“ měl

dva tajné odbory *Filaretů* a *Filomatů*. Novosilcovu byla polskost university Vilenské dávno trnem v oku. Příležitost k zakročení a zahájení rozsáhlého vyšetřování zavládl 12letý gymnasista, syn hr. Platera, jenž r. 1823 ve výroční den ústavy 3. máje na školní tabuli napsal „Niech żyje ustawa 3. maja“. Nastalo rozsáhlé vyšetřování, které mělo za následek, že několik vlasteneckých profesorů universitních (na př. historikové Lelewel a Danilowicz) bylo suspendováno, mnoho studentů vyloučeno, vězněno a deportováno až i na Sibiř. Jedním z potrestaných byl i mladý Adam Mickiewicz, který byl internován v Odesse, Moskvě a Petrohradě. Nástupcem Czartoryského stal se Novosilcov, jemuž Arakčejev k jeho vlastní žádosti vymohl u cáře plnou moc správní i policejní v celém školním okrese, aby mohl zavést „úplný klid a pořádek“, t. j. potlačit každý zbytek polské samostatnosti. Universita Vilenská přestala od té doby býti střediskem polské intelligence a učenosti.

Když konečně byl svolán na jaře r. 1825 sněm král. Polského, zrušena veřejnost jeho jednání sněmovního kromě zasedání prvního a posledního. Nejobávanějším členům opozice, bratřím Niemojewským, zabráněno účastniti se zasedání. Tak docíleno bylo skutečně klidného průběhu sněmu, který věda ovšem, že nad ním visí Damoklův meč rozpuštění nebo i zrušení,

všecky předlohy vládní přijal bez výjimky. Cár Alexandr, který sněm osobně zahájil, uzavřel jej s uspokojením a poukazoval na to, že na chování Poláků záležitosti bude též jejich budoucnost. Soukromě vyslovil tehdy bratru svému Konstantinovi i některým Polákům ochotu splniti svůj slib v příčině provincií litvských.

Dva měsíce po odjezdu Alexandrově z Varšavy major Lukasiński vyvolal nesmyslnou vzpouru trestanců v pevnosti Zamošci, kde byl uvězněn. Byv zatčen, učinil velmi rozsáhlá doznání o tajných společnostech. Nastalo nové zatýkání a nové vyšetřování, které za nedlouho splynulo s vyšetřováním vzpoury děkabristů, jež bylo rozšířeno i na Polsko. —

Tajné spolčnosti v Rusku souvisejí podobně jako v Polsku s trpěnými ložemi zednářskými, ale způsobem více vnějším. Mnohé ze stávajících tajných společností kryly se po jistou dobu zednářskými ložemi, pro jejichž cíle a snahy neměli však Rusové valného pochopení. Více znamenal pro rozvoj ruského liberalismu (i politického) přímý osobní styk mladých lidí, zvláště důstojníků se vzdělaností a západním hnutím myšlenkovým ve válkách napoleonských, kdy vojska ruská dostala se až do Francie. Srovnáním ruské skutečnosti s theoretickými požadavky svobody a všelidských ideálů probudila se v mladé generaci

ruské vášnivá touha po reformách, stupňovaná zábřesky národní samodělnosti, která se poprvé projevila ve válce „vlastenecké“. Dle výsledku kníž. Trubeckého silný podnět konstitučnímu hnutí ruskému dalo obdaření Polska konstitucí. Když naděje v reformy se neuskutečňovaly, změnila se touha po reformách ve stejně vášivé úsilí o násilný převrat stávajících řádů. Šíření snah reformních, zvláště sociálních (t. zrušení poddanství lidu selského), nesoucích se m. j. k rozšíření školského vzdělání a potlačení nepoctivosti ve správě a soudnictví, jakožto k první podmínce všeho dalšího pokroku, zahájeno bylo r. 1816 v kruhu mladých důstojníků (24—25letých), z nichž v popředí stojí trojice: Alexandr a Nikita Muravěvové a kníže Sergěj Trubeckoj. Se spolkem tímto byl ve spojení nějaký čas též Mikuláš Turgeněv, jenž horlil hlavně pro zrušení nevolnictví lidu selského. Vojenské kolonie Alexandrovy přispěly k těsnějšímu semknutí živlů nespokojených. Čím více rostla politická reakce, tím více šířily se tajné společnosti. Puškin opěvuje tou dobou studenta Sanda, vraha Kotzebuova, jako mučenníka svobody.

Poněvadž se do „spolku obecného blaha“, jak se tajná společnost od r. 1818 nazývala, dostalo mnoho živlů nespolehlivých, rozešel se spolek (počátkem r. 1821), ale vyloučiv takto ze sebe živly nejisté, sestoupil se znovu.

Při druhém ustavení se tajné společnosti r. 1821 došlo k jejímu rozštěpení tak, že Pavel Ivanovič Pestěl založil radikálnější spolek jižní se sídlem v Tulčině, kdežto v Petrohradě Nikita Muravěv zřídil spolek severní, v němž o něco později (1823—1825) nabyl vynikajícího vlivu básník Rylějev. Různost politických názorů znemožnila hledané spojení obou spolků, zvláště pak různé stanovisko vůči Polákům, s jejichž tajnými spolky vešel ve spojení spolek jižní.

Ve společnosti polské přes všecky rozpory a neshody s Ruskem razilo si cestu jakési smýšlení panslavistické, nesoucí se k řešení otázky polské v rámci jakési ideální slovanské foederace. Styky rusko-polské s tímto idealisticko-romantickým zabarvením slovanofilským pěstovány především v rozličných ložích zednářských, jejichž členy byli Poláci i Rusové.

Náčelníci Pestělovské organisace Bestužev-Rjumin a Sergěj Muravěv-Apostol vešli ve spojení s polským tajným spolkem Krzyżanovského. Sporné otázky ruskopolské odloženy, aby spíše všechno úsilí soustředěno bylo k cíli hlavnímu — k revoluci.

Alexandr I. věděl o tajných společnostech, zvláště ve vojsku dost. Hleděl odstraňovati liberálně smýšlející důstojníky z vojska — tím chtěl tajné společnosti znenáhla desorgani-

sovat. O civilní byrokracii se nebál. Kde zdály se mu vysoké osobnosti nebezpečné, dovedl jejich vliv zlomiti pletichami jejich odpůrců.

Alexandr od jisté doby pociťoval únavu a touhu po klidu. R. 1825 objevuje se u něho opět úmysl vzdáti se vlády, jako r. 1819, kdy mladšímu svému bratru Mikulášovi dal na srozuměnou, že jej určil za svého nástupce. R. 1823 připravil k uveřejnění manifest o změně posloupnosti ve prospěch Mikulášův s pominutím staršího Konstantina, který z ohledu na své nerovné manželství sám r. 1822 své zřeknutí se trůnu Alexandrovi nabídl. Před svým odstoupením Alexandr chtěl ještě provésti osvobození poloostrova Balkánského od Turků (domníval se, že je cíli velmi blízko) a připojiti litevské země k Polsku. Poslední sněm polský uvedl jej na myšlénku, že šťastně rozřešil záhadu dobré ústavy, která by nepůsobila škodlivě. Chtěl tudíž ještě prohlásiti základní zákony a ústavu říšskou.

Na podzim r. 1825 provázal Alexandr těžce nemocnou carevnu Alžbětu na Krym. Při prohlídce loďstva, připraveného v přístavě Sevastopolském pro případ války s Tureckem, nakazil se nejspíše tyfem a odvezen již v horečce do Taganrogu, kdež zemřel 1. prosince (1825).

VLÁDA MIKULÁŠE I.

Počátek vlády cáře Mikuláše I. provázen byl vojenskou vzpourou, zvanou spiknutí *děkabristů* — podle dne 14. (nebo 26.) *děkabrja* čili prosince. Původci její (děkabristé) byli členové tajné společnosti Petrohradské čili severní. Vzpoura *děkabristů* byla vlastně menším vojenským spiknutím, jakých v dějinách ruských je hojnost, ale v následcích svých náleží k nejdůležitějším událostem, které rozhodují směr dějin pro celá pokolení. Generál adjutant Levašov, který navštívil ve vězení Petropavelském jednoho z *děkabristů*, knížete Trubeckého, pravil mu: „Ach, milý kníže, vy jste způsobili veliké zlo Rusku, vy jste je vrhli nazpět o padesát let...“

Povstání toto zastavilo rozvoj Ruska na několik desíletí. Udrželo a sesílilo reakční způsob vlády, jaký se byl rozhostil v posledních letech Alexandrových, takovou měrou,

že v době Mikulášově ustálilo se i v intelligenci ruské mínění, že samodržaví, naprostý absolutismus, náleží k podstatným znakům národa a státu ruského, že jest takořka pilířem jeho mohutnosti. Za Mikuláše zakončeno kolísání mezi rozličnými programy reforem. Stávající pořádek státní a politické ústrojí prohlášeny za něco význačně ruského.

Vzpouřa děkabristů (kteří při svém výsledku hleděli nepokrytě vyjádřiti své tužby a snahy, aby kruhy vládní, poznajíce, čeho Rusku jest potřebí, tím spíše a dříve strádající vlast tím obdařily) jest první uvědomělé volání po svobodě politické, po účastenství národa ve správě státní, volání však ojedinělé, bez širší ozvěny.

Příznačné jest, že ty pluky, které se děkabristům podařilo získati ke vzpouře tím, že velkokníže Konstantin byl jimi prohlašován za oprávněného panovníka, volající k jejich podnětu „hurá konstitucija“ — domnívaly se, že to jest žena Konstantinova. A okolo těchto zmatených, podvedených a nevědomých vojáků, kteří svými důstojníky vyvedení byli na tak zv. senátní náměstí, kupily se davy petrohradského obyvatelstva, které rovněž nevěděly, oč běží a očekávaly snad nějakou vojenskou parádu...

Že členové tajných společností se odhodlali k činu, k revoluci, zavinil spor o nástupnictví.

po cáři Alexandrovi mezi jeho bratřími Konstantinem a Mikulášem. Ač několik zasvěcených osob vědělo o manifestě Alexandrově ve prospěch Mikulášův, který měl býti uveřejněn pro případ smrti cářovy, neznali ho jeho bratři. Poněvadž manifestem tím měnil se nedávný zákon Pavla I. o posloupnosti dle prvorozenství, Mikuláš aby vyhnul se možným následkům rozporů, k podnětu vrchního velitele Petrohradského, Miloradoviče, první přísahal věrnost svému bratru Konstantinovi, dlícímu ve Varšavě a jeho příkladu následovala k zakročení téhož Miloradoviče i státní rada bez ohledu na neotevřený manifest, který byl v jejím opatrování, i vojsko — takže Konstantin uznán všeobecně za cáře.

Poněvadž však Konstantin korunu vytrvale odmítal aniž veřejně se trůnu vzdal, nastalo asi 14denní trapné mezivládí, jehož rozhodli se využítkovati členové tajné společnosti Petrohradské, kteří při smrti Alexandrově vzdali se prozatím úmyslu vyvolati revoluci. Používajíce zmatku mezi vojskem, na němž žádána nová přísaha věrnosti pro Mikuláše, podnikli jednotlivé pluky k odepření žádané přísahy a vyvedli je z rána (26. prosince) na senátní náměstí, odkudž měl být podniknut útok na zimní palác a zřízena zatímní vláda, jež by svolala říšský sněm za účelem prohlášení konstituce. Z nedostatku energického velitele

(„diktátor“ Trubeckoj se vůbec k vojsku nedostavil) uplynul takřka celý den v nečinnosti, načež k večeru byly neposlušné pluky obklíčeny a dělostřelbou rozprášeny.

Skoro současně a nezávisle na událostech Petrohradských stihla katastrofa i jižní tajný spolek Pestělův, jehož spiknutí prozrazeno ještě před smrtí Alexandrovou.

V souvislosti se zatčením Pestěla a Sergěje Muravěva-Apostola, jemuž se podařilo z vězení prchnouti, vypukla asi 11 dní po vzpouře Petrohradské i vzpoura v části jižní armády, v jejíž čelo se postavili Muravěv a Bestužev-Rjumin. Avšak většina vojska postavila se proti nim — u Bílé Cerkve došlo k bitce, po které vůdcové jižního spolku zatčeni a posláni do Petrohradu, kde process jejich splynul s processem děkabristů.

V soudním řízení ukázaly se nedostatky ruské soudní praxe nejvyšší měrou. Na obviněné působeno všemi možnými způsoby, aby co nejvíce pověděli — sliby, nadějemi ve velikomyslnost mladého panovníka, hrozbami, tělesnými mukami (hladem, železy, špatnými žaláři). Poněvadž Mikuláš naléhal na rychlé skončení vyšetřování, komise podala mu místo řádného referátu článek, pro noviny připravený, a ten se stal podkladem přelíčení vrchního hrdelního soudu, před který děkabristé byli

postavení, nevědouce ani, že to jest již konečné přelíčení.

Výrok soudní byl neslýchaně krutý, takže i to zmírnění, které provedl cář darovav 31 lidem život a změniv pěti hlavním účastníkům rozčtvrcení v pouhé oběšení, bylo trestem přepiatým. Pestěl, Rylějev, Sergěj Muravěv-Apostol, Bestužev-Rjumin a Kachovskij byli hlavními oběťmi. Ostatní posláni buď na Sibiř nebo uvězněni na pevnostech, jiní odvedeni k vojsku vzdálených garnison.

Mikuláš zajímal se o výsledky vyšetřování. Jeho osobní jednání se spiklenci naplňovalo je důvěrou a nadějami v mladého panovníka, že lze se od něho nadíti částečného uskutečnění jejich záměrů. A skutečně první kroky jeho vlády nasvědčovaly tomu, že Mikuláš jest ochoten provésti nutné reformy. Bylo to zejména obnovení činnosti komise pro sestavení zákonů, zřízené sice již na počátku vlády cáře Alexandra I., ale pracovavší bezvýsledně. Jako Alexandr i Mikuláš vyslovil v prvních dnech své vlády zásadu, aby základem všeho státního zřízení a správy byl zákon. Dotčená komise byla připojena jakožto druhé oddělení k osobní kanceláři cářově. Duchem a vzpružinou její stal se *Speranskij*, je muž takto opětne vykázano vděčnější a vlivnější pole působnosti, ovšem jen proto, že ne-

bylo jiného člověka, jemuž obor tento mohl býti svěřen.

Ani nové povýšení Speranského, ani propuštění Arakčejevovo neznamenal příznivého obratu ve směru pokroku a liberalismu. Mikuláš chtěje bezpodmínečně vládnouti sám, pokud možná všechno viděti, vše slyšeti, vše rozhodovati sám, nepotřeboval a nechtěl míti vedle sebe tak mocného důvěrníka, který za Alexandra znamenal více než sám císař. Události, které se sběhly při jeho nastoupení, přesvědčily jej o tom, že Rusku jest potřebí silné ruky. Jeho přesvědčením bylo, že revoluce jest „před branami“ Ruska, a že jeho svatou povinností jest postarati se, aby do Ruska nepronikla. Podle Bismarcka Mikuláš byl přesvědčen, že vůlí boží jest povolán býti vůdcem monarchistického hnutí proti západoevropské revoluci. A tak nejlepší jeho snahy, oblažiti své poddané a všechny prostředky, jimiž toho hleděl dosíci, proměnily se záhy v tuhý system reakčního absolutismu.

Ani povaha, ani vychování neučinily Mikuláše způsobilým k provedení nutných reforem, jejichž potřebu sám uznával. Mikuláš přinášel sobě k své vládě vzdělání chatrné, povrchní, ježto učitelé jeho byli neschopní. Po dědu a otci svém zdědil zálibu k vnější službě vojenské. Mikuláš byl tělem i duší voják, ne však válečník nebo stratég. Až do svého nasto-

lení zaujímal vždy jen dosti podřízené postavení (velitele brigády) vedle svého bratra, který ho nezasvětil do vlády, takže Mikuláš neměl ani potřebných vědomostí, ani zkušeností vladařských. A tento vládce nadán byl nezlomnou, železnou vůlí, chtěl pouze rozkazovat, vládnout úplně sám.

Mikuláš, pokud byl znám před svým nastoupením, byl neoblíben, zvláště v cárské gardě. Byl nesdílný, chladný; miloval pořádek, přesné plnění povinností — byl přísný k sobě i k jiným. Prosincové události nejen sesílily základní rysy a hlavní směr povahy vrozené a vychováním nabyté, nýbrž zdály se i jaksi odůvodňovati způsob jeho jednání.

Příčinu zlořádů ve správě státní spatřoval Mikuláš v cizozemských vlivech. Proto hleděl „očistiti svatou Rus od nákazy, z ciziny zavlčené“, jak to vysloveno v manifestě z 31. prosince 1825, několik dní po vzpouře vydaném. K návrhu generál-adjutanta Benkendorfa zřídil v polovici r. 1826 úřad, který by chránil jednak lidi utiskované, jednak vykonával přísný dozor nad zlomyslnými lidmi, kteří by chtěli šířiti prvky revoluční. Jest to pověstné později *třetí oddělení osobní kanceláře Jeho Veličenstva* čili nejvyšší úřad policejní, k němuž se druží nově zřízená žandarmerie, jejímž náčelníkem jmenován původce těchto institucí — Benkendorf, kdežto ředite-

lem třetího oddělení stal se Mich. Maximovič Fok, člověk uhlazených forem a rozsáhlých osobních známostí, jež mu umožňovaly dovídati se o všem, co se dělo v kruzích Petrohradské společnosti, zvláště v aristokratických a literárních. I četniční důstojníci po guberniích měli se podobnými vlastnostmi vyznačovati (vyznačují se až dosud — v nejkrásnější formě provádějí nejprísnější vyšetřování).

Dlužno připomenouti, že obě tyto později zlopověstné a strašné instituce zamýšlel Mikuláš jako blahodárné. Žandarmerie měla upevniti blahobyť a klid všech stavů, všímati si zlořádů ve správě, chrániti slabé před mocnými...

Výroky a přání děkabristů nezůstaly bez vlivu na Mikuláše, jenž po své korunovaci dal sestaviti jejich názory v přehledný celek (v únoru 1827). Toto zvláštní memorandum velmi dobře vyslovuje všecky nejdůležitější požadavky reforem: Jasně, kladné zákony, zavedení krátkého soudního řízení, zvýšení mravní vzdělanosti kněžstva, povznesení šlechty, upadlé do díuhů, vzkříšení průmyslu a obchodu, uvedení vzdělání mládeže v souhlas s jejím postavením, zlepšení stavu zemědělců, odstranění prodeje lidí, vzkříšení loďstva, odstranění nesčíslných zlořádů a přehmatů. Avšak kroky a opatření bezprostředně potom

následující byly zlověstnými předzvěstmi reakce: obmezena svoboda učení, tak aby nikdo nepokoušel se povyšovati přílišně nad ten stav, ve kterém se zrodil, čímž míněny zejména studie selských synů. Na university měli příště býti připouštěni pouze lidé svobodní, ježto prý jest nebezpečné, aby lidé nízkého původu se naučili žiti lepším způsobem.

Všecky dobré úmysly a snahy Mikulášovy nesly konec konců jen ovoce neblahé. Všecka jeho práce utápěla se v podrobnostech. Císař osobně překvapoval, zakročoval v maličkostech, ale velké otázky unikaly jeho pozornosti. Jeho záliba ve vojenství vynášela v popředí vojáky — generál Zakrevskij, obmezený to formalista, byl ministrem vnitra.

I u Mikuláše jako u Alexandra I. záhy veškeren zájem soustředil se *k politice zahraniční*.

Pozornost jeho zaujata především řešením *východní otázky*, v níž navázal přímo tam, kde skončil Alexandr I., jen že ovšem energická a rozhodná jeho povaha docílila poměrně rychlého rozuzlení, tak že spor o splnění podmínek míru Bukurešťského vyřízen byl takřka rázem, načež vzniklo nové zauzlení, které r. 1828 vedlo k válce s Tureckem, v níž Rusko, zavrhuje revoluci, skutečně stalo se účinným spojencem povstalců řeckých a dopomohlo jim k samostatnosti. Mikuláš pochopil nátlak ele-

mentárního úsilí svého národa přispěti na pomoc pravoslavným souvěrcům, pobíjeným nevěřícími Turky. Má však o to zásluhu i Anglie, která vtažením Mikuláše do otázky řecké hleděla předejítí pohlcení Turecka Ruskem a navrhovala tudíž zřizování samosprávných národních celků. S Řeckem mělo se začítí.

Ač Turecko, které v červnu 1826 zažilo hrozné povstání janičárů, splnilo Rusku všechny jeho požadavky smlouvou Akkermanskou 6. října 1826 (takže Rusko kromě získání sporných držav na Černém moři nabylo i jakési svrchovanosti nad Srbskem a podunajskými knížectvími), přece válce s Ruskem neuniklo. Ve smyslu Londýnské smlouvy (z 6. července 1827), mezi Ruskem, Anglií a Francií smlouvené, mělo společné loďstvo těchto mocností pod velením admirála Codringtona překaziti dopravování všelikých posil a zásob tureckých na poloostrov Moreu, kde od r. 1824 s velikým úspěchem proti Řekům bojoval Ibrahim paša, adoptovaný syn tureckého vasala v Egyptě, Mehemeta-Aliho-paši. Ale mimo nadání a proti přání zvláště Anglie (která vlastně svým spolupůsobením hleděla zdržovati postup Ruska proti Turecku) válečná demonstrace, v přístavě Navarinském provedená, proměnila se ve skutečnou bitvu, v níž celé loďstvo egyptsko-turecké ve 3 hodinách téměř úplně zničeno a spáleno.

Bitva tato Řeky zachránila, neboť do potlačení jejich odboje nebylo již daleko.

Kdežto v Rusku a ve Francii zpráva o bitvě Navarinské přijata s jásotem, v Anglii způsobila značné zkormoucení. Turecko mylně za hlavního původce své pohromy pokládalo Rusko, které chattišerif (vlastnoruční list) sultánův z 20. prosince 1827 zřejmě označil jakožto zapřisáhlého nepřítele Turecka, který způsobil povstání Řeků a podněcuje proti němu vnitřní i vnější nepřátele, aby prý překazil chystané reformy. Válka s Ruskem prohlášena za náboženskou.

Současně s tím ruští poddaní vypuzení z tureckých držav a Bospor uzavřen ruským loďm obchodním.

Kroky těmito přicházelo Turecko jen vstříc válečné straně Petrohradské i samému cáři Mikuláši. Od konce r. 1827 bylo jisto, že dojde k válce Ruska s Tureckem — Rusku jednalo se jen o zabezpečení se strany spojenců a zvláště o ukončení *války s Persií*, která trvala od r. 1826.

Vypuknutí války s Persií souvisí s odbojem děkabristů. Pověsti o něm naplnily šacha Perského Feth-Aliho a následníka trůnu Abbas-Mirzu nadějí na zpětné nabytí území, ztracených na jihu Kavkazu. Podníceni od nich povstali mnozí horalé kavkazští, s nimiž

v minulých 10 letech úspěšně válčil generál Jermolov.

Na počátku války zmocnili se Peršané jižní Georgie, ale když v čelo vojska postaven místo odstouplého Jermolova nadaný a energický milec Mikulášův Paskěvič, jenž se vyznamenal zvláště dobytím Erivaně (13. října 1827), byli Peršané rychle tak zkrušeni, že Rusům kynula naděje státi se pány celé Persie.

Když Paskěvič dal se na počátku r. 1828 na pochod na samo hlavní město Persie Teheran, zavřeli Peršané mír ve vsi *Turkmančaji* (22. února 1828), kterým území ruské v Kavkazsku rozšířeno o chanát Erivaňský a Nachičevanský na levém břehu středního Araksu, jižně Gruzie.

Šťastným skončením války s Persií padla Rusku poslední překážka v chystané válce s Tureckem. Nikdo v celé Evropě neodvážil se mu v tom překážeti, ježto Rusko mohlo poukazovat na ohrožení svých vlastních zájmů. Marně snažilo se Rakousko, plné klopot finančních, zabrániti válce uznáním samostatnosti Moree a ostrovů řeckých — otázka řecká byla pro Rusko zcela podřízená. Francie kráčela vlastně ruku v ruce s Ruskem, neboť po bitvě Navarinské vojsko francouzské osvobodilo Moreu od Turků. Turecko zdálo se být tak seslabeno, že Metternich hrozící válku srovnával s 2. válkou punskou.

Objevilo se však záhy, že síly Turecka byly podceňovány a že Rusko samo bylo k válce připraveno nedostatečně. Vojska a válečných potřeb bylo více na papíře než-li ve skutečnosti. Mimo to vadila velice nejednotnost velení, zaviněná hlavně osobním účastenstvím cáře Mikuláše ve válce. Neúspěšné současné obležení pobřežní Varny a na západě ležící horské Šumly vedlo k úplnému zmaru válečného tažení r. 1828, započatého v květnu překročením Prutu a obsazením Multanska, Valašska a Dobrudži. Situace armády ruské koncem r. 1828 byla tak povážlivá, že kdyby byli Turci začali útočiti, byli by ji snad úplně vytlačili. Metternich tou dobou pokoušel se o utvoření spolku protiruského a pak o prostřednictví mezi Ruskem a Tureckem. Čest zbraní ruských zachránil na bojišti asijském energický Paskěvič, který dobyl po 4denním obležení pevnosti Karsu a jiných důležitých, zvláště pobřežních posic.

Nový vrchní velitel armády balkánské, Dibič, posíliv vojsko rozsáhlým odvodem, uvedl celou výpravu v rychlejší pohyb; způsobil Turkům v červnu r. 1829 rozhodnou porážku u vesnice Kulevči a dobyl dunajské Silistrie, o niž Rusové předešlého roku marně se pokoušeli.

Koncem července podnikl Dibič odvážný přechod přes Balkán — bylo to poprvé, co

vojska ruská jej přešla — necháváje v zádech Šumlu, obsazenou vojskem tureckým. Udržuje dobré spojení s ruskými vojsky v Bulharsku a jsa zásobován loďstvem se strany mořské, zmocnil se koncem srpna Adrianopole.

Úspěchy Dibičovy a nová současná vítězství Paskěvičova v Asii (dobyty Armenie, Erzerumu a ohrožení Trebizonda) způsobily veliký postrach jak v Evropě, tak i v Turecku. Pád Cařihradu zdál se nevyhnutelný, ač ve skutečnosti situace vojska ruského byla velmi povážlivá a síly jeho tak ztenčeny, že o útoku na Cařihrad nemohlo býti ani řeči (nehledě ani k tomu, že nad jeho bezpečím bdělo loďstvo anglické). Nicméně Dibič dovedl udržeti zdání velikých úspěchů; byl netoliko výborným vojevůdcem, nýbrž i obratným diplomatem, tak že zjednal Rusku úspěšný mír v Adrianopoli 14. září 1829.

Rusko nabylo rozšíření hranic zvláště na jv. v Asii: pobřeží Černého Moře od ústí asi Kubaně (od města Anapy) až k městu Poti, ve vnitrozemí pak kavkazském velikou část pašalíku Achalcyského na horní Kuře. V Evropě byl Prut a jižní rameno ústí dunajského stanoveno za hranici ruskotureckou, při čemž Rusku postoupeny ostrovy při ústí Dunajském. Turecko zavázalo se zaplatit velikou válečnou náhradu a do jejího zaplacení Rusko mělo obsaditi Multansko, Valašsko a

Silistrii. Kromě toho zjednálo Rusko pro své poddané v říši Turecké úplnou svobodu obchodu a svým lodím obchodním volný průchod Bosporem a Dardanelami, které zároveň otevřeny všem státům, s Tureckem žijícím v přátelství.

V příčině Řecka přijalo Turecko londýnský protokoll (z 22. března 1829), smluvený mezi Ruskem, Anglií a Francií, dle něhož stanoveny hranice budoucího svobodného, Turecku pouze poplatného Řecka. V příčině Srbska měla zůstatí v plné platnosti smlouva Akkermanská. V příčině Multanska a Valašska měly míti volby hospodářů platnost doživotní, ne jako až dosud pouze 7letou.

Převaha Ruska na východě byla upevněna, jeho hranice sesíleny a obchodní zájmy zabezpečeny. Srbsko a Řecko děkovaly mu zajištění své samostatnosti. Poslední nitě mezi knížectvími podunajskými, v nichž Rusko mělo rozhodující vliv, a Tureckem zpřetrhány. Moc Turecka, finančně vyčerpaného, na dlouho byla podlomena.

Metternich předpovídal, že Mikuláš za nedlouho bude vystupovati jako protektor Turecka a nemýlil se. Rusko zahájilo proti sešlabenému Turecku politiku Kateřiny II. vůči Polsku. Mikuláš odpustil Turecku velikou část válečné náhrady a usnadnil mu zaplacení

ostatku. K veliké nevoli Anglie a Rakouska Porta začala spatřovati svou spásu v těsném přimknutí se k Rusku.

Trojspolek anglicko - francouzsko - ruský přirozeně v základech byl otřesen. Kdežto Anglie sblížila se s Rakouskem, Rusko sblížilo se s Francií, která zamýšlela rozšířiti hranice své k Rýnu a k Alpám — pomocí Ruska a pustila se do podniku alžírského v náhradu za oběti, přinesené Řekům na Morei. Francie (Polignac) na přátelství s Ruskem stavěla velkolepé plány o přetvoření mapy Evropy na základě vypuzení Turků z Evropy. V tom vypukla ve Francii červencová revoluce, která smetla Karla X.

Stoje na zásadě legitimismu Mikuláš naprosto zavrhoval nastoupení Ludvíka Filipa (vév. Orleánského), kterého podezříval z jednání nepoctivého a zločinného. Mikuláš pokusil se přiměti mocnosti evropské, aby neuznaly Ludvíka Filipa, ale dřív než mohl co podniknouti, dostalo se tomuto uznání téměř všeobecného, tak že Mikuláš konečně chtěl nechtěl uznal jej též.

Uznání to však bylo jaksi podmíněčné a obsahovalo jakési pokárání. V očích Mikulášových zůstal Ludvík Filip na vždy panovníkem jemu nerovným, ježto moc jeho byla původu revolučního. Francie vidouc v Rusku svého nepřítele, sblížila se těsněji s Anglií.

Proti revoluci belgické, která s porušením umluv kongressu Vídeňského provedla oddělení Belgie od Nizozemí (1830), Mikuláš rozhodl se zakročiti brannou mocí jakožto ochránce oněch mezinárodních úmluv. Mikuláš spatřoval v revoluci francouzské i belgické projevy široce rozvětvené revoluce všeobecné, kterou se stanoviska legitimismu a spravedlnosti nutno energicky potlačit. Zakročení v Nizozemsku bylo by se asi podle jeho záměru proměnilo v „křížovou výpravu“ (Ruska, Rakouska a Pruska) proti ohnisku vší revoluce — Francii. Velkolepé záměry Mikulášovy zhatilo v rozhodné chvíli — *polské povstání*, vypuklé 29. listopadu 1830.

Starší názory o příčinách tohoto povstání (listopadového) — osobní nechuť Mikulášova k Polákům, nenávisť jeho ke konstituci, absolutistický terrorism velkoknížete Konstantina, policejní a censurní útisk — byly poněkud změněny Šilděrem, jenž odhalil šlechtné rysy bezohledné a pánovité povahy Mikulášovy i v jeho chování k Polákům a z korespondence obou bratří ukázal, jakého zastánce svých politických svobod i národních tužeb měli Poláci v Konstantinovi. I Smolka nověji hlavního vinníka hledá jinde, totiž v Novosilcovu, původci té vládní soustavy, která veřejný občanský život činila nesnesitelným. Vedle Novosilcova velikou část viny nese již cář

Alexandr I., jenž svými rozsáhlými neplněnými sliby v příčině zemí litevských roznítil nad míru národní naděje a obraznost polskou. Čím větší byly naděje, tím trapnější bylo zklamání. Nástupce Alexandrův, Mikuláš I., jenž postavil se na půdu konstituce polské, nepokládal se vázaným sliby svého bratra, jejichž plnění naráželo v Rusi samé beztoho na nepřekonatelný odpor.

Bylo to národně ruské stanovisko, hájené Karamzinem, jehož „Istorija“ stala se časem takřka evangeliem intelligence i vlády ruské. I Mikuláš I. z ní čerpal nauku o samospasitelnosti samoděržaví pro Rusko a o ryzím ruství „zemí zabraných“. V tom smyslu vyjádřil se též Konstantinovi, že by přestal býti Rusem, kdyby chtěl věriti, že možno Litvu oddělit od Ruska. Chápal, že Poláci ho za to mohou nenávidět, ale byl přesvědčen, že lépe jest povědět hned pravdu, nežli jich klamati. Mikulášovi bylo dosti lhostejné, s jakými pocity Poláci k němu vzhlížejí, jen když by poslouchali.

Cáři Mikuláš nastoupiv na trůn potvrdil království Polskému konstituci. První kroky jeho vlády směřovaly k vyšetření účastenství Poláků ve vzpouře děkabristů. Mikuláš chtěl i ve Varšavě zřídit zvláštní vojenský soud, ale k radě velkoknížete upustil od toho, takže process proti polským účastníkům spiknutí pro-

jednán konstitučně senátem, jakožto soudem sněmovním. Senát, jsa pod nátlakem veřejného mínění a hrozeb tajných organizací, osvobodil obžalované z obvinění velezrády, uznal je vinnými pouze nedovoleným zakládáním tajných spolků a odsoudil je pouze k menším trestům. Výsledek tento přijat byl po celém Polsku s jásotem, pohněval však cáře Mikuláše nejvyšší měrou. Již během vyšetřování a zvláště po vynesení rozsudku vystoupil na obranu Poláků směle a otevřeně velkokníže Konstantin poukazuje na to, že Poláci se domáhají pouze plnění toho, co nejednou jim Alexandr I. sliboval, a zejména pak za posledního pobytu svého ve Varšavě před ním samým i celou řadou hodnostářů opakoval.

Mikuláš potvrdil tudíž rozsudek, ač senátu poslal ostrou důtku. Ač nerad (chtěl, aby se to odbylo v Moskvě) dal se Mikuláš r. 1829 korunovati ve Varšavě za krále Polského podrobiv se řadě katolických obřadů a zúčastniv se katolické bohoslužby v katedrále.

O dobrý poměr vlády království Polského k novému panovníku staral se úsilovně ministr Lubecki, který od prvního setkání s Mikulášem získal si jeho úctu a důvěru. Lubeckému podařilo se dobýti stkvělého vítězství nad ruským finančním ministrem Kankrinem, jenž chtěl zavést ochranné clo proti průmyslu polskému, zvláště soukenickému, který tou dobou

již nabyl značného rozmachu m. j. i v Lodži, maje široký odbyt v rozsáhlé říši Ruské. Překážením záměrů Kankrinových Lubecki zachránil Polsko před velikou pohromou hospodářskou.

Lubecki býval často u Mikuláše, takže prý šestinu konstituční vlády jeho strávil v Petrohradě. Těše se důvěře cárově chtěl provést zásadní a všestrannou reformu státní správy království Polského, ve které nemělo býti místa pro nekonstitučního císařského komisaře ve Varšavě, tím spíše, že v době Mikulášově vliv Novosilcova, nepožívajícího již plné důvěry cárovy, značně poklesl. Předsevzetí bylo velmi nesnadné a nebezpečné. Lubecki postupoval tudíž velmi opatrně. Mezitím co Novosilcov čím dále brutálněji podněcoval a dráždil city národní rafinovaným systemem policejního útisku a tím vyvolával projevy netrpělivosti a odboje, aby na ně pak poukázal jako na projevy revolučního ducha: Lubecki vyhýbal se srážkám na půdě národní a politické, ale za to tím více jej porážel ve věcech technických, administračních a finančních, referuje čistě věcně, ale rozhodně a otevřeně do Petrohradu o všech jeho přehmattech. V Petrohradě nabyli znenáhla přesvědčení, že další setrvání Novosilcova, ba i velkoknížete Konstantina, jehož nerozumné řádění právě tehdy bylo největší, ve Varšavě

jest jen na překážku dobré shody Polska s Ruskem, kteréž si přál upřímně Mikuláš zvláště z ohledu na chystané zakročení své proti západoevropské revoluci. Kdežto Lubecki a s ním celá řada lidí vážných a zkušených, zakusivších války napoleonské spatřovali východiště z kritických poměrů v bezmezné trpělivosti, množily se čím dále tím více předzvěsti rozsáhlého odboje. Již v době zasedání posledního sněmu polského (květ. 1830) byla situace tak napjatá, že povstání bylo takřka přede dveřmi. Na sněmě vyskytla se velmi silná oposice „Kališanů“ — čekalo se na rozpuštění sněmu a násilí proti oposici. Ale Mikuláš se mírnil. Když nezdařilo se povstání v květnu 1830, bylo odloženo na únor r. 1831. Avšak nenadálé prozrazení spiknutí květnového (způsobené neprozřetelnými řečmi i demonstracemi) přimělo spiklence povstání uspíšiti.

Vypuklo 29. listopadu okolo 7. hodiny večerní tím, že velkokníže Konstantin byl napaden ve své residenci Belvederu od několika poddůstojníků a jiných mladíků, při čemž padl jeden z jeho generálů a vicepresident Varšavy. Konstantinovi podařilo se ukrýti v podkroví. Současně jiní účastníci spiknutí pomocí lidu zmocnili se arsenálu. Některé oddíly vojska polského přidaly se k spiklencům, jiné zůstaly věrny Konstantinovi. Kdo z vyšších důstojníků pokusil se o odpor, byl buď zajat nebo zabit.

Tak padl výborný ministr vojenství Hauke a starý generál Stanislav Potocki, který vyhlédnut byl (ovšem bez svého vědomí) za diktátora, jako muž nejschopnější k vedení celého povstání. Zotvirána vězení, puštění političtí vězňové a zavření tam ruští důstojníci a policejní udavači.

Hlavní věc, o kterou při počátku povstání šlo, totiž o odzbrojení asi 7000 ruského vojska, jež měl při sobě Konstantin, spiklencům se nepodařila. Kdyby byl velkokníže neprodleně udeřil na město, byl by potlačil povstání v samém zárodku. Místo toho opustil i s vojskem Varšavu a utábořil se u vsi Wierzbna. Když Lubecki spolu s Adamem Czartoryským odebrali se k němu, aby jej přiměli k návratu, odmítl to.

Rozvážní a zkušené lidé, zvláště z předních kruhů, povstání zatracovali a viděli v něm těžkou pohromu národní. Ve chvíli všeobecného zmatku, kdy nikdo nevěděl, co dále, právě tyto kruhy, nepřející sobě roztržky s Ruskem, chopili se vlády, chtějíce zabrániti dalšímu pokroku revoluce.

Tak zřízena zatímní vláda, zvaná *rada administracní*, ve které hlavními osobami byli Lubecki a Czartoryski, a která „ve jménu císaře a krále Mikuláše“ snažila se zavést pořádek. K nim přidružil se i starý populární

generál Chłopicki, jenž po jistém zdráhání převzal velení vojska, ale výslovně pouze ve jménu králově. Avšak revoluci jednou rozpoutanou nebylo možno zadržeti. Administrační rada, nazvaná později „Výkonným výborem“, pod předsednictvím Czartoryského, nalézala se pod nátlakem ulice a agitace tak zv. vlasteneckého klubu, v němž vedle předsedy Lelewela zasedali lidé radikálního smýšlení (jako Mauricius Mochnacki, historik povstání), kteří (majíce před očima příklad Francouzů) snili o přetvoření státu polského na širokém základě demokratickém a o obnovení starého jeho rozsahu z r. 1772. Spoléhalo při tom na nepřemožitelnou sílu národa polského a na pomoc francouzskou. Lubecki marně se snažil již v prvních dnech přibráním Lelewela a několika jeho soudruhů do vlády obmeziti vliv klubu.

Ulice vynutila sobě vystoupení všech bývalých ministrů z vlády, jejichž místo zaujali pak radikálové. Tak vznikla „*Vláda zatímní*“.

Další kroky a opatření měly se státi od sněmu, který „zatímní vláda“ svolala. Mezi tím však Chłopicki k radě svých přívrženců prohlásil se za diktátora než by se sešel sněm (5. prosince 1830) — a diktatura jeho uvítána byla všeobecným jásotem.

V pozadí všech těchto rychlých změn stál

Lubecki, jenž svým bystrozrakem záhy pochopil pravý stav věci.

Zpozorovav záhy elementární sílu hnutí revolučního poznal, že nelze ho udusiti nebo obmeziti a proto hleděl revoluce využítkovati ve smyslu zásady „chceš-li mír, hotov se k válce“ k zajištění samostatnosti Polska ve svazku s Ruskem. Rychlé úspěchy povstání, zvláště pak rozšíření jeho do tak zv. provincií zabraných, několik válečných vítězství mělo sloužiti za podklad jednání s Mikulášem. Současně pak měl v úmyslu co nejdříve získati pro Poláky zakročení zahraniční diplomacie. Lubecki byl dosti zpraven o velikých záměrech Mikulášových proti Belgii a Francii (neboť k tažení připravována byla hlavně polská armáda), věděl tudíž, jakou ránu povstání znamená pro Mikuláše i doufal, že mu bude záležeti na rychlém odstranění této závady. Záleželo mu jen na tom, aby povstání zachovalo ráz hnutí národního, aby nepřipojily se k němu živly sociální a politické, tudíž pečoval, aby ve Varšavě nebyla napodobena červencová revoluce Pařížská.

Kdežto střízlivý Lubecki v útočném postupu povstání viděl účinný prostředek smíru s Ruskem, Chłopicki a celá strana mírných politiků domnívala se, že to právě by jednání a smíru nejvíce bylo na překážku. Proto Chłopicki, který vůbec nevěřil v úspěch povstání

a nebyl žádným organisátorem, nevykonal ani v čas náležitých příprav válečných spoléhaje hlavně na vyjednávání s cářem.

Jeho jménem, ale z podnětu svého odebral se do Petrohradu Lubecki provázen jsa hr. Jezierským, členem sněmu polského, aby vyjednávali s cářem Mikulášem (konc. prosince 1830). Lubecki žádal hlavně rozšíření polské konstituce na Litvu. Mikuláš však s revolucionáři vůbec vyjednávat nemínil — Lubecki přijat byl jako člen jeho konstituční vlády a Jezierski jako jeho průvodce. Mikuláš kladl nemožnou podmínku, aby Chłopicki potrestal vinníky a vše aby vrátilo se ve stav, jaký byl před povstáním. Lubecki, když se posláni jeho nepodařilo, více se do Varšavy nevrátil — zůstal v Petrohradě.

Mezitím ve Varšavě sešel se sněm (18. ledna), jenž nepochybně pod hořkým dojmem nepodařeného smíru dal se strhnouti k usnesení osudnému, t. j. prohlášení cáře Mikuláše za zbavena koruny Polské.

Shromáždění sněmu bylo v souvislosti s odstoupením Chłopického jakožto diktátora, když na něho bylo veřejností naléháno, aby zahájil rozhodnější činnost. Sněm přenesl vrchní velení vojska na kn. Michala Radziwiłła. Zřízena nová definitivní vláda (sněmovní) zv. *národní vláda*, pod předsednictvím kn. Adama Czartoryského, v níž m. j. zasedali též histo-

rik povstání Barzykowski (ministr války) a historik Lelewel (ministr osvěty).

Teď teprve došlo k uspořádání a organizování celého odboje a učiněny první rozhodné kroky k získání pomoci zahraniční. Duší vlády byl Czartoryski, člověk sice velikých zkušeností a rozsáhlého obzoru, postrádající však potřebné pružnosti, kterou vynikal Lubecki.

Výběr lidí, kteří měli jménem revoluční vlády zjednatí Polsku sympathie a přispění ciziny, vypadl téměř vesměs nešťastně. Nejlepší ještě poměrně byl mladý, nezkušený Alexandr Wielopolski, jenž sám se přihlásil u Czartoryského (v prosinci 1830) s memorandem o zahraniční politice a poslán do Anglie. Do Francie poslán mluvka Wolicki, ač v Paříži samé žilo několik Poláků k podobnému úkolu daleko způsobilejších, zvláště Theodor Morawski (historik).

Hr. Ed. Raczyński, jehož palác v Berlíně byl střediskem kruhů politických, vědeckých a uměleckých, hleděl se sebe střásti nepohodlnou úlohu jednatele. Když pak místo něho úloha ta vložena na býv. ministra Mostowského, použil toho Mostowski, aby se již do Varšavy nevrátil. Ostatně král Pruský radil k bezpodmínečnému podrobení. Málo zdařilý byl též výběr jednatele pro Vídeň, totiž synovce Czartoryského, mladého hr. Ondřeje Zamoyského (na jaře 1831), jenž nedosáhl, leč oficielní

radý Metternichovy vládě Varšavské, aby se Poláci cáři poddali.

Kromě Francie jediné Rakousko ze všech mocností evropských chovalo se k Polákům příznivěji — ale jen spíše na oko, neboť vláda Vídeňská (nehledě k odporu, jaký císař František I. choval k revoluci vůbec) předvídajíc neúspěch povstání a nový vzrůst moci ruské, hleděla se zavčas zavděčiti vítězi.

Haličský gubernátor kníže August Longin z Lobkovic, který v dřívějších letech, zvláště když za války rusko-turecké (1828—1829) Rakousko jaksi hrozilo válkou Rusku, stavěl se polonofilem a vystupoval jako člen bratrského národa (mluvíval o původu svého rodu „od Polského krále Popela“): v povstání listopadovém přetrhl všecko spojení Haliče s královstvím Polským a zavedl tam pravý výjimečný stav s nejostřejší tiskovou censurou.

Při tom však chovalo Rakousko tajné přání, aby Rusko vítězství své si vykoupilo co možná draze — a proto, ovšem co nejdiskretněji, udržovalo spojení s vládou Varšavskou tváříc se jakoby s Poláky sympathisovalo. Metternich přijal sice posla vlády Varšavské, Zamoyského, ale jako příbuzného svého dobrého známého knížete Czartoryského; jednal s ním jako s chlapcem a nepřipustil ho k císaři.

Prusko, jež zavřelo i formální smlouvu s Ruskem, i Rakousko, sevřely hranice polské

pozorovacími oddíly vojsk úplně a zabraňovaly všechny zásilky do Polska — zbraň, náboje, peníze, léky a obvazy, korespondenci, z níž Rakousko výtahy posílalo vládě ruské.

Anglii zajímalo více Nizozemsko nežli vzdálené Polsko. Ve Francii horlivě sice ujímal se záležitosti polské slavný Lafayette a jeho strana, avšak vláda Ludvíka Filippa neměla úmyslu se příliš napínati, nýbrž chtěla situace spíše využítovati k rozšíření hranic. Byla ochotna zasazovati se pouze o rozšíření konstitučních svobod polských. Sesazení cáře Mikuláše zmařilo i tuto akci. Pomoc dobrovolníků francouzských (mezi nimiž i generál Ramorino) Polákům mnoho neprospěla.

Tak zůstalo Polsko docela osamoceno. Nicméně i v tomto případě zdar nebyl nemožný, kdyby podle rady Lubeckého bylo se záhy počalo s postupem útočným, s mobilisací armády, která v celku nalézala se v stavu velmi dobrém. Rovněž finance byly na počátku války obstojné. Všeho vojska polského bylo 50 až 60 tisíc; slabou stránkou jeho bylo polní dělostřelectvo. Rusko hned od počátku mobilisovalo téměř celou svoji armádu — na 160.000 mužů.

Chybou bylo na straně polské, že polská armáda vinou Chłopického, od počátku stála v postavení obranném. Chłopicki rozložil své

síly hlavně v trojúhelníku mezi Varšavou, Modlinem (při ústí Narvi do Visly) a Serockem (při ústí Bugu do Narvi). Vojsko ruské bez překážky vtrhlo do území král. Polského — svedena v 2. pol. února řada bitev v nejbližším okolí Varšavy, v nichž jednalo se hlavně o přechod vojska ruského na levý břeh Visly a sevření Varšavy i s této strany. Z nich nejdůležitější jest *bitva u Grochowa* (25. února 1831), velmi krvavá (s obou stran padlo 10.000 lidí), ve které vítězství již již klonilo se na stranu polskou, když raněn byl Chłopicki, jenž vlastně bitvu řídil, ač podle jména nejvyšším velitelem byl Radziwiłł, do obou nohou. Vojsko polské ustoupilo tudíž do Varšavy.

Místo Chłopického zvolili generálové za vrchního velitele generála Skrzyneckého, který se byl vyznamenal v jedné z menších bitev (u Dobrého u Varšavy) a jenž měl značné zkušenosti z válek francouzských. Volba tato však nebyla šťastná, neboť Skrzynecki, udatný podvelitel, neměl schopností vrchního velitele. Jsa příliš pohodlný, stále otálel a zbytečně marnil čas očekávaje více úspěchu od vyjednávání s nepřítelem od zahraniční pomoci.

Štěstím pro Poláky bylo, že velitel ruské armády Dibič nedovedl svého Grochowského vítězství využítkovati. Z raportů Dibičových vysvítá, že stotisícová armáda Dibičova nalézala se tou dobou v obraném postavení proti

asi 40tisícové armádě polské. Dibič byl přesvědčen, že síly jeho k pokoření revoluce nestačí.

Když Dibič konečně se vzchopil, aby jižně Varšavy přešel na levý břeh Visly a odtud udeřil na Varšavu, Skrzynecki k naléhání svého generál-kvartýr-mistra Prądzyńskiego, udeřil na oddíl Rozenův blíže Siedlec, kterému způsobil sice těžkou pohromu, ale upustil od jeho dalšího stíhání, jež by bylo vedlo k jeho úplnému zničení. Tato srážka (10. dubna 1831) znamená vrchol úspěchů zbraní polských, jimiž zabráněno jednak provedení přechodu Dibičova přes Vislu, jednak přispěno k vypuknutí povstání v Litvě, Volyni a Podolí. Ale povstání na Volyni a Podolí, opírající se o drobnou, upadající šlechtu a několik velmožů, mohlo se udržet pouze brannou pomocí z království. Dwernicki, jenž poč. dubna se tam vypravil, měl síly tak slabé, že tlačěn Ridigerem až k haličské hranici, kde vojsko jeho odzbrojeno a on internován (konc. dubna).

Mezitím Skrzynecki mařil čas odmítaje prospěšné útočné plány Prądzyńskiego, náčelníka svého generálního štábu. Nezdařený útok jeho na osamocenou gardu císařskou, pod velením vlkn. Michala nečinně rozloženou mezi ústím Narvi a Bugu k nátlaku vlády podniknutý, měl za následek, že Skrzynecki dříve než mohl nastoupiti zpáteční pochod, přinucen od Dibiče k bitvě u *Ostrolęki* (26. května 1831)

na l. břehu Narvi, v níž utrpěli Poláci těžkou porážku — skoro třetina vojska (9000 m.), které Skrzynecki vyvedl do boje, padla. Bitvou touto odtržen od hlavního voje značný oddíl Gielgudův, jemuž nazdařbůh poručeno vtrhnout do Litvy.

Poněvadž Dibič nevyužítkoval vítězství svého u Ostrolěky, mohli Poláci opětně poněkud se vzpružiti. Nedlouho na to Dibič, s nímž Mikuláš již od bitvy Grochowské byl nespokojen, zemřel na choleru (10. čna), již za nedlouho podlehl i vlkn. Konstantin ve Vitebsku. Než dostavil se k vojsku nový vojevůdce Paskěvič, náčelník ruského generál. štábu, Toll, učinil všecky přípravy ku přechodu ruského vojska přes Vislu. Mezi tím Skrzynecki marně pokoušel se způsobiti diversi na Volyni, v jejímž sousedství držela se pevnost Zamość. Rovněž nešťastně dopadlo povstání litevské, kde Gielgud ze žárlivosti na svého kolegu Dembiňského a z vlastní neschopnosti promáhl vhodnou chvíli k opanování Vilna. Na ústupu z Litvy byl Gielgud od vlastního adjutanta zastřelen. Chłapowski couvnuv na půdu pruskou, odzbrojen s více jak s 6000 m. Pouze Dembiňskému podařilo se mistrnými obraty a pochodů dostati se až do Varšavy, kde byl poč. srpna 1831 nadšeně uvítán. Bylo to v době již velmi kritické, neboť nedlouho před tím přešel Paskěvič Vislu nedaleko pruské hra-

nice, bez nejmenšího odporu Skrzyneckého a při vydatné podpoře se strany Pruska, tak že na př. skladiště jeho s potřebami k stavbě mostu umístěna byla na půdě pruské.

Úspěchy vojsk ruských, zvláště upevnění ruského postavení na Visle (u Loviče) a katastrofa, hrozící Varšavě, způsobily na straně polské velikou demoralisaci. Mezi stranou demokratickou a aristokratickou došlo k velikým různicím, zvláště ve sněmu. Lelewel nazval Czartoryského dokonce zrádcem — vůbec čím menší byly naděje ve zdar povstání, tím více se Poláci vzájemně zrádcovali.

Neschopnému Skrzyneckému, jenž sliby svými dlouho dovedl nespokojenost proti sobě rostoucí tlumiti, odňal sněm konečně velitelství (10. května), ale nenalezl za něho jiné náhrady, leč Dembiňského, kterého vláda (v níž rozhodoval radikál Bonaventura Niemojewski) nechtěla přijmouti jakožto stranníka Czartoryského. Poněvadž přes to Dembiňski vrchní velitelství skutkem podržel, pronikla i do vojska demoralisace a úpadek kázně.

Mezitím však v západní Evropě rostly sympathie pro malý národ po svobodě toužící a udatně zápasící s autokratickým kolosem. Jako kdysi hnutí filhellenské, tak zachvátilo nyní evropské národy pod vlivem romantismu se rozvíjející, hnutí polonofilské, především Němce, Francouze a Maďary. V Německu

vznikla tehdy celá literatura, mající za thema jednak rozdělení Polska, ztrátu politické samostatnosti polské a zápas o znovunabytí její (básníci Schwab, Maltitz a Ortlepp). Ve Francii Lafayette mohl tvrditi, že celá Francie od veteránů velké armády až po školní děti jest polská.

Ale všecko toto národní nadšení nedovedlo přiměti evropské vlády k účinnému zakročení a poskytnutí vydatné pomoci hmotné. Marné bylo všecko opěťované úsilí diplomatických jednatelů polských o získání některé z vlád evropských.

Ve Francii nastala pro Polsko nepříznivá změna v ministerstvu zahraničních záležitostí, kde Sebastiani vystřídán Perierem — a to proto, že tehdejší zástupce Francie v Konstantinopoli na vlastní vrub podněcoval Turecko ke zbrojení proti Rusku. Francouzský návrh na všeobecné zprostředkování mezi Ruskem a Polskem Anglie odmítla. Jednalo se o vyslání spojeného loďstva buď do moře Baltického nebo Černého — jak o to úsilovně žádali jednatelé polští. Vláda anglická byla tou dobou zaměstnána volební opravou (reform-bill) a otázkou hollandsko-belgickou. Mravní podpora, které se Polsku dostalo trůnní řečí krále Ludvíka Filipa, neměla praktických důsledků.

Ve Varšavě zatím takřka v předvečer ko-

nečné katastrofy a takřka před očima ruského vojska vypukla revoluce luzy, namířená proti „zrádcům“ ve vládě i v armádě. Předcházela agitace vedená v „Klubu Vlasteneckém“, které nebyli daleci Lelewel a starý, ctižádostivý a závistivý generál Krukowiecki, zapřísáhlý nepřítel Skrzyneckého, od něhož byl zbaven generálního gubernátorství ve Varšavě. Pokud povstání se jakž takž dařilo, „Klub Vlastenecký“ byl bezvýznamný, třebaš jeho členové bouřili a chvastali po kavárnách (zvláště v proslulé „Honoratce“), když však začalo být zle, dostávali se v popředí jeho členové, zvláště tak zv. „pouliční důstojníci“, z rozličných stran do Varšavy sběhlí.

„Klub Vlastenecký“ v čele luzy vynutil sobě vydání „zrádců“ (obětí byli hlavně 2 uvěznění neschopní generálové), a Krukowiecki zmocnil se general-gubernátorství Varšavského (15. srpna). Někteří mírnější členové vlády (Czartoryski) a sněmu z obavy o život uprchli do tábora. Zbývající členové vlády stali se hříčkami ulice. Konečně zmocnil se vlády vlivem krajní strany Krukowiecki jakožto předseda s právem jmenovati radu šesti ministrů.

Teprve po tomto převratu Krukowiecki začal pomýšleti na obranu Varšavy. Bylo ustanoveno, že se má útok Rusů očekávati a odrážeti v náspech Varšavských —

a na pravý břeh Visly za účelem zásobování města vypraveni Lubieński a Ramorino, z nichž tento velmi špatně se osvědčil proti Rozenovi, jemuž nedovedl zabrániti spojení s armádou Paskěvičovou.

Před počtím útoku na Varšavu učiněn ve smyslu Mikulášova manifestu z 29. čce pokus o nekrvavé vyřízení sporu — Polákům nabídnuta obmezená amnestie a zachování konstituce. Avšak válečná rada přes důvody Prą-dzyńského, že Varšava dlouho se držet nemůže, nemajíc dost potravin, návrhy tyto odmítla — tudíž zahájil Paskěvič útok 6. září 1831. Hlavní boj rozpředl se u předměstí Woly o tamější redutu, která byla klíčem k celé Varšavě. Pádem jejím ztracena byla první řada náspů. Ukázalo se, jak byla by bývala potřebná v místě přítomnost oddílů Ramorinova. V noci ze 6. na 7. září Krukowiecki dal se ve vyjednávání s Paskěvičem. Ale ani v chvíli svrchovaného nebezpečí nebyl sněm, na němž záleželo potvrzení kapitulace, ochoten uznati Mikuláše za krále. Útok byl obnoven, bojováno již v předměstích a na obvodě města. Když Krukowiecki před posledním útokem opět nabídl Paskěvičovi kapitulaci, byl od sněmu svržen a zřízena nová vláda s Bonaventurou Niemojewským v čele.

Ale konečně přece vrchní velitel Malachowski podepsal kapitulaci Varšavy a Prahy,

za volný odchod vojska s ponecháním všech válečných zásob v městě. Varšavu z rána 8. září vojsko ruské obsadilo.

Ztráta Varšavy byla sice smrtelnou ranou pro povstání, ale konec jeho přece ještě nenastal. Poláci měli ještě 28tisícovou armádu, vyvedenou z Varšavy, oddíl Ramorinův (ok. 20 tisíc m.) a drželi pevnosti Modlin a Zamość. Proto sněm i vláda zůstaly i nadále pohromadě — odebraly se do Zakročimě (záp. Modlina) a vydaly svolání vyzývající k vytrvalosti s heslem „Varšava není Polsko“. Bylo to však jen zdržení konečného výsledku.

Ramorino byv u haličské hranice obklopen přesilou ruskou přešel do Haliče a tam složil zbraň (17. září 1831). V odpověď na Paskěvičovo ultimatum, po této pohromě povstalcům dané, sněm polský posledně v Plocku 23. září shromážděný, usnesl se poddati se raději Prusku než Rusku — tak přešlo asi 20 tisíc vojska polského hranici pruskou na vých. Toruně a v Brodnici (Strasburgu) složilo 5. října 1831 zbraň. Tři dni potom padl Modlin a o něco později Zamość.

Veliký a houževnatý zápas Poláků, jejich konečná pohroma a porážka zjednaly jim po celé záp. Evropě nové sympathie a vřelý, hluboký soucit. V Německu tak zv. „Polenliteratur“ slavila tou dobou (po pádu Varšavy) svůj

největší rozkvět, jehož harmonii rušily pouze sarkastické tony posměchu Heinova.

V Paříži došlo i k pohnutým pouličním demonstracím, ve kterých ministři Perier a Sebastiani, jedoucí v povoze, zastavení byli na ulici shlukem lidu, jemuž však dovedli čelití svoji chladnokrevností. Pod okny královými a ministerskými ozývalo se volání „Ať žije Polsko“, „Ať žije republika.“ Ale ve sněmovně dovedl Perier obratně debattu vésti tak, že se přímo otázel, zda-li Francie chce válku či mír a dosáhl, že většina sněmovny projevila důvěru jeho zahraniční politice.

Několik neděl na to žádal a dosáhl Perier povolení značného úvěru ku podpoře politických uprchlíků. Francie byla hlavním cílem četné polské emigrace, která z obavy před pomstou Mikulášovou nechtěla zůstatí ve vlasti, neboť ukaz o úplné amnestii 1. listop. (1831) obsahoval četná ustanovení výjimečná. Většina emigrace byli lidé velmi potřební, nejvíce mladí důstojníci, ranění a nemocní.

Z počátku byli emigranti polští přijímáni všude i v Německu s velikou pohostinností, ale když první nadšení pominulo, zůstali odkázáni sami na sebe. Všeobecně doufali, že zbytky vojska polského budou vřaděny do armády francouzské jako zvláštní polský oddíl, ale vláda francouzská nemíníla tím popuzovati Rusko proti sobě. Přes to však byla polská emigrace

ve Francii a zvláště v Paříži důležitým činitelem politickým. V Paříži zřízena zvláštní polská společnost vědecká (polská bibliotheka) a vydavatelská. Celá literatura emigrantská vznikla v Paříži. Pro slavného Mickiewicze zřídila vláda francouzská novou professuru slovanských literatur na universitě Pařížské. Pro emigraci polskou platila věta Mickiewiczem hlásaná: „Kde v Evropě potlačování svobody a zápas o ni jest, tam jest boj o vlast“ — Poláci účastnili se revoluce únorové (1848), revoluce uherské i zápasu Italů za samostatnost . . .

Mezitím v pokořeném království Polském zřízena zatímní vláda s Paskěvičem v čele, ve které zasedali vedle Rusů i polští hodnostáři, kteří zůstali cáři věrní (Krasiński, Potocki, gen. Rautenstrauch). Vůbec dal si cář Mikuláš i Paskěvič záležeti na tom, aby Polákům, kteří se povstání činně neúčastnili, neděla se příkoří jenom proto, že jsou Poláci. Vedle toho ovšem zahájeno pilné a přísné vyšetřování proti účastníkům povstání ve zvláštním soudu kriminálním, zřízeném konc. února 1832, jehož přísedící z polovice byli Poláci (jako soudcové vyšetřující).

K smrti odsouzeni (po 2 letech) pouze Petr Wysocki a Vincenc Niemojewski, což však cář změnil v nucenou práci v dolech sibiřských. Veliké množství povstalců odsouzeno k smrti

„per contumaciam.“ Skutečně souzeno bylo dle zpráv samého Paskěviče 896 lidí — z nichž 24 odsouzeno k těžkým trestům, 265 ze země vypovězeno.

Dne 26. února 1832 vydán podle znění polské konstituce tak zv. organický statut, jímž ovšem nebyla konstituce více rozvinuta, nýbrž spíše značně obmezena. Poněvadž vlády všech téměř evropských mocností postavily se na obranu polské samosprávy ve smyslu ustanovení kongressu Vídeňského, Mikuláš vzdal se myšlenky slíti Polsko s ostatním Ruskem a podle rady Paskěvičovy hleděl zatím přestati na sesílení živlu ruského a na odevzdání předních odvětví administrace do rukou Rusů. V rukách Paskěvičových byla soustředěna moc téměř diktátorská, opírající se o 100 tisíc mužů vojska.

Vláda, Paskěvičova, jenž jmenován místodržitelem, měla pečovati o povznesení hmotného blahobytu království Polského, o zahojení ran, způsobených válkou, při čemž živel polský měl spolupůsobiti, jsa zastoupen též v nové vládě, t. *v radě administrační* (která místo dřívějších 5 ministrů skládala se teď z ředitelů několika vládních komisí) a *ve státní radě*, podobné ruské státní radě a jí podřízené. Až by se země trvale upokojila, měly býti zavedeny jakési sněmíky (rady) po jednotlivých vévodstvích a krajích, jejichž členové měli

míti hlas pouze poradní — k tomu však vůbec nedošlo. Tak Mikuláš „obnovil pouze fantom král. Polského“. Podrženo bylo sice jméno království, ale korunovace pro příště měla sediti v Moskvě spolu s korunovací za cáře.

Podle organického statutu měl jazyk polský zůstatí sice nadále jazykem úředním, avšak Paskěvič sám užíval veřejně jazyka francouzského a kancelář jeho vedena rusky a odtud ruština pronikala do všech úřadů. Velmi záhy již učiněno opatření, aby jazyk ruský stal se povinným předmětem na gymnasiích vedle polského. Již za vlády zatímní r. 1831 zavřena byla universita Varšavská. Paskěvič r. 1832 učinil opatření, aby mládež polská ubírala se na university ruské a hleděl zabrániti odcházení jejímu do Krakova.

Ještě hůře bylo v tomto ohledu na Litvě, kde r. 1832 zavřena universita Vilenská a r. 1833 lyceum v Křemenci. Z fondů jejich založena nová universita ruská v Kijevě a opatřena jejich sbírkami a knihovnami. Zrušena též Varšavská společnost přátel nauk, jejíž knihovna a rukopisy jakož i jiné sbírky soukromé, zvláště Czartoryských z Pulav odvezeny do Moskvy a do Petrohradu a obohacena jimi carská veřejná bibliotheka.

Snaha Mikulášova a Paskěvičova, odděliti od sebe Poláky trůnu oddané a nespolehlivé, k prvním chovati se s důvěrou a neodstraňo-

vati jich na př. z úřadů, druhé pak držeti na uzdě a trestati je, aby zmoudřeli, proměnila se záhy v krutou soustavu útisku a porušování živlu polského. Nejvíce k tomu přispěla neustávající agitace polské emigrace a opakované (vesměs pošetilé) pokusy o podnícení nového povstání (jako byl r. 1833 pokus Zaliwského v Sandoměřsku a Zawiszův na hranici Poznaňské a r. 1839 spiknutí Konarského na Litvě a r. 1846 Pantaleona Potockého v Siedlících). Následkem toho trval v království Polském od r. 1834 nepřetržitě stav obležení se vším zlem policejní libovůle, stihající nevinné s vinnými pro pouhé podezření. Mikuláš vycházel z chybného předpokladu, že jest potřebí Polákům ukázati naprostou beznadějnost jejich postavení, pak teprve že bude zajištěn klid a přilnutí jejich k Rusku. V tom smyslu také promluvil k polské deputaci ve Varšavě r. 1835. Přepiatý strach Mikulášův a Paskěvičův před rozšířením široce rozvětveného revolučního hnutí západoevropského do Polska a do Ruska byl příčinou železné vlády, které i organický statut, vydaný beztoho jen z ohledu na Evropu, zdál se nebezpečným. S pokusy o nové povstání souvisejí kroky, směřující k postupnému obmezování zbytků politické samostatnosti království a sesilování živlu ruského. R. 1839 zřízen učební okres Varšavský a podřízen Petrohradskému ministerstvu

osvěty. Polská gymnasia měla býti přípravou pro ruské university a jiná vyšší učiliště; činěny kroky k získání ruských učitelů na polské školy. R. 1840 zavedena v Polsku ruská měna a r. 1841 přes odpor Kankrinův zrušena celní čára mezi Ruskem a Polskem. Téhož roku zrušena státní rada král. Polského a místo ní zřízeny ve Varšavě pouze 2 departementy Petrohradského senátu. Již r. 1837 přeměněno dosavadní staropolské rozdělení země na vévodství v gubernie.

K sesílení ruského živlu v království rozdány statky, skonfiskované povstalcům, Rusům a zřízeny fideikomisy pro přistěhovalou šlechtu ruskou (1835).

Vláda Mikulášova obrátila zřetel i k církvi katolické, jakožto národně polské, a zvláště k příslušníkům vyznání řecko-sjednoceného (uniatům). R. 1839 2 milliony běloruských uniatů nátlakem vlády přestoupilo k pravoslaví — neobešlo se to místy bez velikého násilí. Biskup Podlašský, Gutkowski, jenž tomu odporoval, uvězněn (1840). Pro církvev katolickou nejtěžší byl zákon (z r. 1836) o dětech ze smíšených manželství, ve prospěch pravoslaví vydaný. Důchody duchovenstva a prostředky k jeho vzdělání značně ztenčeny. Stolice biskupské zůstávaly dlouho neobsazeny, zvláště arcibiskupství Varšavské, ježto Mikuláš usilo-

val v Římě o to, aby pro celou říši Ruskou byl pouze jediný katolický arcibiskup.

Na Litvě, Podolí, Volyni a Ukrajině soustava porušřovací prováděna nepokrytě a bezohledně. Proti drobné šlechtě Litevské, tvořící velkou část obyvatelstva, namířena r. 1831 revise titulů a nároků šlechtických.

Vedle toho však v království Paskěvič pečoval o povznesení hmotného blahobytu; jeho zásluhou zbudována první železnice od hranic rakouských do Varšavy. Pečoval o zbudování sítě dobrých silnic, podporoval rozvoj průmyslu (ovšem hlavně pomocí německých kolonistů — na př. v Lodži) a obchodu.

Potlačení povstání polského přispělo velice k sesílení myšlenky vlády ruské, vytvořiti z Ruska jednotný stát, o pravoslaví se opírající a od západu hlubokou propastí oddělený. Mikuláš utvrzen byl v svém hesle: „Jeden zákon, jeden jazyk, jedna víra.“

Povstání polské znamená důležitý mezník jak ve vnitřní, tak i v zahraniční politice Mikulášově. Přinutilo jej zanechatí veliké politiky intervenční na západě a vedlo jej k těsnějšímu sblížení s Pruskem a zvláště s Rakouskem. Povstání polské zvrátilo mladého cáře s neschůdné cesty mohutné, samostatné politiky východní na ujetou silnici dobré shody

s politikou kancléře Metternicha. Jak nerad to činil, vysvítá ze slov, která pronesl k zajatému polskému generálu Lubieńskému v Moskvě: „Všecko Vám odpouštím, vzpouru, zradu i sesazení, ale čeho Vám odpustiti nemohu, je to, že jste mi zvrátili celý plán mé vlády. Chtěl jsem Vámi civilisovat Rusko, sbratřit během času dva národy; vy jste se tomu postavili na odpor svojí hloupou revolucí a přinutili jste mě vrhnouti se v náruč Němců, těchto mých i vašich nepřátel . . .“

Z ohledu na podporu, které se strůjcům nového povstání dostávalo od Poláků dílu rakouského a pruského (při pokuse Zaliwského a Zawiszově), Mikuláš hledal dorozumění se sousedy. Došlo k němu na sjezdě cíře Mikuláše s císařem Františkem I. za účastenství korunního prince Pruského *v Mnichově Hradišti* (v září r. 1833). Na předcházejícím sjezdu cárově s králem Pruským vysloveno přání potlačovati ducha revolučního vůbec. Spolek tří sousedních mocnářů měl je vzájemně zabezpečiti proti nebezpečí se strany emigrace polské. Účastníci sjezdu zaručili sobě vzájemně své polské državy a slíbili si mnohostrannou vzájemnou pomoc, zvláště vojenskou pro případ povstání. Rusko s Rakouskem sblížovaly velmi těsně stejné zásady v ohledu revolučního hnutí na západě vůbec. Sjezd mnichovohradištský znamená jakési

obnovení sv. alliance, ale tak, že Prusko není s Rakouskem a Ruskem úplně zajedno.

Rakousko hledělo Rusku projevit co největší ochotu v otázce východní, aby tím spíše si zajistilo jeho pomoc pro případ obávané revoluce v Itálii.

Nedlouho před sjezdem mnichovo-hradištským Rusko svým ozbrojeným zakročením vytrhlo sultána Tureckého z kritické situace, do které jej uvedl odboj Egyptského paši Mehmeta Aliho, jenž se zmocnil celé Syrie a velké části Malé Asie. Jak za odměnu dosáhlo Rusko velmi výhodné pro sebe smlouvy s Tureckem uzavřené (8. čce 1833) v Hunkiar-Iskelessi (blíže Cařihradu), na vzájemnou ochranu a pomoc. V tajném článku však Turecko zbalveno povinnosti, poskytnouti Rusku pomoc za závazek zavřítí Dardanelly všem cizím lodím. Již před touto smlouvou jednalo se mezi Ruskem a Rakouskem o možnosti rozpadnutí říše Turecké a na sjezdě mnichovohradištském zavázalo se Rakousko Rusku v tajném článku, že pro ten případ hodlá při znovuospořádání trosek říše Turecké jednati v úplné shodě s Ruskem.

Sblížení Ruska s Rakouskem bylo velikým úspěchem pro Rakousko, kterému z něho v následujících letech vyplynula řada kořistí. Upřílišený strach cáře Mikuláše před revolucí a

před hnutím liberálním viděl ve spolku s Rakouskem nejspolehlivější záruku bezpečnosti Ruska s této strany. Metternich dovedl situace této vykořistiti především v otázce východní dívaje se na konvenci mnichovo-hradištskou jako na první krok, směřující ke změně smlouvy Hunkiar-Iskelsské. Ruský protektorát nad Tureckem měl býti zaměněn za všeevropskou garanci a kontrolu.

Záměr Metternichův se podařil u příležitosti nové války mezi Tureckem a Egyptem (v čnu 1839), kdy jednalo se o bytí a nebytí Turecka. Kdežto Francie, která do té doby nabyla veliké převahy ve Středomoří, zvláště v Egyptě, podporovala pašu Egyptského, Anglie a Rakousko stáli na stráži celistvosti Turecka. Cár Mikuláš v odporu se zájmy ruskými připojil se vlivem Metternichovým k odpůrcům Francie, jen aby toto ohnisko revoluce a ochránce polské emigrace bylo osamoceno.

Tak Rusko svolilo k zavření smlouvy Londýnské (15. čce 1840), kterou 4 mocnosti se dorozuměly, udržeti nezávislost a celistvost říše Turecké a vzaly pod svoji ochranu úžiny mořské. Paša Egyptský přinucen zřici se většiny svých kořistí. Ve Francii veřejné mínění bylo velice pobouřeno, Francie chystala se k válce, která by byla hlavně připadla za břímě Německu. Počítalo se hlavně na vytrvalost od-

poru Mehmeta Aliho. Ten však dlouho nedolal nátlaku spojených mocností, zvláště když loďstva anglické, rakouské a turecké začala blokovat a bombardovat přístavy syrské a egyptské. Mehmet-Ali přijal ultimatum 4 mocností a Francie, kde Thiers, představitel útočné politiky národní, vystřídán střízlivějším Guizotem, podepsala zároveň s ostatními mocnostmi (13. července r. 1841) smlouvu o úžinách mořských, kterou vyslovena stálá zásada zavření Bosporu a Dardanell lodím všech mocností.

V celé této zápletce r. 1839—1841 utrpěly nejvíce Francie a Rusko a získala zvláště Anglie — záporně Rakousko podlomením výhradního vlivu ruského v Turecku.

Východní otázka pozbývá od povstání polského pro cáře Mikuláše své důležitosti. Celý zájem jeho soustředěn je k západní hranici, kde nový vzrůst hnutí revolučního zdá se Rusku hroziti jednak z Francie, jednak z bližšího ještě Německa a zvláště z Pruska. Poněvadž král Pruský Fridrich Vilém III. a po něm (od r. 1840) Fridrich Vilém IV. nezdají se mu dosti energicky čeliti hnutí liberálnímu a konstitučnímu, pozbývá Mikuláš znenáhla důvěry své k nim a přízeň jeho ochlazuje se. Když Fridrich Vilém IV. svolal r. 1840 provinciální sněm Poznaňský, na němž poslanci polští mluvili radikální politické řeči, protestovalo Rusko

u vlády pruské připomínajíc, že to jest proti úmluvám mnichohradištským. Po protestu ruském následoval protest rakouský.

Velikou nevoli svých spojenců vyvolalo Prusko, když touž dobou zřídilo na svých universitách kathedry jazyků slovanských vůbec a jazyka polského zvláště. Mikulášovi I. se zdálo, že král Pruský směřuje k obrození národnosti polské. Poměr Ruska k Prusku mimo to zakalován v počátcích let 40tých otázkami celními, ježto Prusko domáhalo se od Ruska snížení cla na výrobky bavlněné, vlněné, lněné, hedvábné, železné a skleněné, jejichž průmysl Kankrin chtěl v Rusku povznéstí svými ochrannými cly. Záležitost tato protáhla se několik let do (r. 1844) a způsobila mezi vládami ruskou a pruskou mnoho zlé krve. Žurnalistika pruská a německá vůbec velice na Rusko byla rozezlena a žádala, by Prusko neobnovovalo s Ruskem smlouvy o vydávání deserterů a rekrutů, jež se končila r. 1842. Značný podíl na této štvanci protiruské měly zájmy židovské (zákon o branné povinnosti vztahoval se též na židy a židům, kteří by z Ruska odešli bez pasů byl navždy zapověděn návrat do Ruska) . . . Poměr mezi Ruskem a Pruskem zhoršoval se tím více, čím více v Prusku rostlo hnutí liberální. Velmi rozhněval se pak cář, když r. 1843 na cestě jeho z Berlína bylo v Poznani střeleno do jeho družiny.

Podle Mikulášova mínění slabost vlády pruské pouze udržovala polské sny o samostatnosti národní a podporovala politické naděje : Poláků v říši ruské. Paskěvič r. 1845 předpovídal (a to správně), že král Pruský bude nucen ve dvou letech dáti konstituci. Mikuláš tehdy ještě neztrácel naděje, že se jeho vlivu podaří krále od toho odvrátit. (Od r. 1844 král Pruský a vláda se obírali projektem sněmu Pruského.) Když král Pruský v únoru r. 1847 svolal zatímní sněm pruský, Mikuláš vyslovil se v tom smyslu, že liberální Prusko musí být nepřítelem Ruska.

Za to poměr Ruska k Rakousku byl stále příznivějším. Zvláště od konvence všech mocností o úžinách pozorovati možno značné sbližení. Rakousko přátelstvím Ruska získalo r. 1846 Krakov, na jehož zabrání naléhal Paskěvič vzhledem k neustálým revolučním piklům tamějším, ohrožujícím podle jeho mínění klid král. Polského.

Ve spolku s Rakouskem viděl Mikuláš „základ svých nejživotnějších zájmů“, jak se vyslovil v instrukci, dané vyslanci ruskému ve Vídni r. 1843. Zájem spojující oba státy záležel v bezpodmínečném zachování zásad monarchie absolutní a podřízení všech národností všeobecnému jednotnému směru politiky státní. O otázce národností vyslovil se cář Mikuláš velmi jasně koncem r. 1842 u příležitosti

nepokojů v Chorvátsku, vyvolaných úsilím strany illyrské, směřujícím k sjednocení všech Slovanů bydlících mezi Adrií a zeměmi německými a uherskými. Kabinet Vídeňský měl podezření, že hnutí toto jest podporováno agenty ruskými a polskými. Cář Mikuláš hleděl vyvrátiti toto mínění ve svém vlastnoručním listě těmito slovy: „Moje vláda nikdy se nesníží tak hluboko, aby podporovala revoluční agitaci v sousedním státě.“ Poměr obou vlád byl tak příznivý, že když v Srbsku konc. r. 1842 došlo k nezákonnitě volbě knížete Alexandra Karađorděviče, syna Jiřího Černého, kabinet vídeňský navrhl, aby Rusko poslalo do Srbska 20 tisíc mužů vojska k obnovení pořádku. Mikuláš velice byl spokojen, že v Rakousku panuje vnitřní pořádek, ač rozvoj vnitřních poměrů uherských znenáhla začal se stáovati povážlivým.

Velmi význačná připadla Rusku úloha v pohnutých letech 1848 a 1849. Když se Mikuláš dozvěděl o vypuknutí revoluce únorové a o svržení krále Ludvíka Filipa, vzplanul hněvem a jeho bojovná nálada oživila. Záhy však dostavila se klidná rozvaha, zvláště když přední rádcové jeho mu poukázali na nedostatek peněz. Mikuláš tudíž (manifestem ze 26. března) oznamuje svým poddaným vypuknutí revolucí v Paříži, ve Vídni a v Berlíně, vyslovil se v tom smyslu, že Rusko nehodlá mísi se

do vnitřních záležitostí cizích států, jestliže tyto neporuší dosavadního poměru v politice zahraniční, jestliže ruské državy jimi nebudou ohroženy.

Rusko ovšem mobilisovalo svá vojska k západním hranicím velmi záhy a za nedlouho naskytla se mu příležitost zakročiti se svolením Turecka v Bukurešti, kde v první polovici r. 1848 vzniklo hnutí revoluční. Císařský manifest hlásal, že se jedná o celistvost říše Turecké, kteréž je teď potřebí k udržení světového míru více než kdy jindy. Vojska ruská obsadila podunajská knížectví, což bylo osudné pro revoluci uherskou.

Cář Mikuláš byl rozhodným odpůrcem revoluce uherské nejen proto, že to byla revoluce, nýbrž zejména proto, že ve vojště maďarském nalézaly se četné oddíly polské (ok. 20 tisíc), pod vedením generálů Dembińského a Bema, kteří doufali, že po zdaru revoluce uherské bude možno roznítiti revoluci též v Haliči a pro ten případ spoléhali na vzájemnou pomoc Maďarů. V lednu a únoru r. 1849 rakouský generál Puchner dožádal se pomoci vojska ruského proti Bemovi v Sedmihradsku, avšak tomuto podařilo se vojsko ruské zahnati zpět do Valašska. V březnu zhoršila se situace vojska rakouského tak dalece, že Rakousko žádalo od Ruska skutečné zakročení brannou mocí. Dne 21. května 1849

došlo k osobní schůzi cáře Mikuláše s císařem Františkem Josefem I. ve Varšavě, když již před tím uzavřena příslušná smlouva obou mocností. Jiný reálnější politik na místě Mikulášově byl by klidně přihlížel rozkladu monarchie Rakouské a byl by využítkoval její bezmocnosti k uskutečnění svých plánů na východě, zvláště na Balkáně, v Turecku. Mikuláš chtěl si však mladého panovníka Rakouského zavázati k vděčnosti, připoutati těsně k sobě a provésti své orentální plány ne-li s jeho pomocí, aspoň s jeho souhlasem. Dne 18. čna přešel Paskěvič, vrchní velitel ruské armády (o 130.000 m.), průsmykem Dukelským do Uher a skoro současně vtrhli generálové Lids a Gutenhjelm do Sedmihradska. Paskěvič nenarazil na veliký odpor, Görgey ustupoval před ním za Tisu, tak že 3. čce měl Paskěvič ve své moci Debrecín, sídlo sněmu a revoluční vlády. V Sedmihradsku utrpěl 6. srpna rozhodnou porážku Bem u Sibíně. Po vítězství císařského generála Haynaua nad Dembińským a Bemem u Malého Bečkereka (9. srp.), Görgey, jmenovaný diktátorem, začal vyjednávat s gen. Ridigrem, jemuž se i vzdal 13. srpna u Világoše. Paskěvič podal Mikulášovi zprávu o vítězství slovy: „Uhry leží u nohou Vašeho Veličenstva“, která způsobila mnoho zlé krve mezi spojenci a z části přispěla i k obratu Rakouska ve válce krym-

ské. Mikuláš prokázal Rakousku velmi cenné služby i v konfliktu jeho s Pruskem. Mikuláš nemoha králi Pruskému odpustit, že se dal přiměti k udělení konstituce svému obyvatelstvu v kritických letech 1848—1851, postavil se rozhodně jeho sjednocovacím snahám v Německu na odpor. Bylo to především v otázce dánské nebo šlesvicko-holštýnské, kde Rusko válečnou demonstrací zabránilo Prusku přivtělení těchto knížectví a společně s Anglií docílilo, že Londýnským protokollem z r. 1852 byla Dánsku a jeho dynastii, s ruskou příbuzné, obecně zaručena celistvost jeho držav.

Se vším důrazem postavil se proti Prusku Mikuláš, když toto r. 1849 a 1850 usilovalo vytvořiti spolkový stát německý s vyloučením Rakouska. Cář Mikuláš vystupuje jako mocný prostředník a rozhodčí. Hrozí Prusku válkou, jestliže se nepodrobí. Tak bylo zejména v září 1850 na sjezdě cáře Mikuláše s císařem Františkem Josefem a korunním princem Pruským ve Varšavě. Prusko bylo nuceno vzdáti se svých plánů a podepsati v listopadě r. 1850 v Olomouci dosti ponížující odstoupení od své hegemonie v severním Německu.

Mikuláš vrátil se v nejlepší náladě z Varšavy do Petrohradu. V císaři Rakouském a v králi Pruském viděl své vasaly. Vůči vyslanci anglickému vyslovil se, že jest si Ra-

kouska úplně jist a v Berlíně že poslouchají každého jeho pokynu.

Všeobecné uklidnění Evropy dovršeno bylo, jak se zdálo, státním převratem Ludvíka Napoleona ve Francii koncem prosince 1851 a obnovením císařství Francouzského 2. prosince 1852. Mikuláš, jenž v předsevzetí Napoleonově spatřoval vítězství principu monarchického, uznal jej poč. ledna 1853 za císaře, pouze nepokládaje ho za sobě rovného neoslovoval ho obvyklým výrazem „pane bratře“, nýbrž „milý příteli“. —

První kroky Mikulášovy ve vládě vnitřní byly známkou, že nový cář uznává potřebu oprav. Reformní snahy soustředily se záhy v tajném komitetě (z 18. prosince 1826) pod předsednictvím hraběte Kočubeje, v němž od počátku dostala se do popředí otázka změny dosavadních poměrů lidu selského.

První tento pokus cáře Mikuláše o selskou reformu je velmi charakteristický pro celou jeho vnitřní vládu. Mikuláš obrátil především svůj zřetel tak zv. „dvorovým lidem“ t. j. k muzíkům, kteří tvořili domácí čeleď statkářovu. To byli skuteční otroci, bezzemkové, podobní těm, kdož připisováni byli jako dělníci k továrnám. Měla se učiniti přítrž dalšímu libovolnému proměňování sedláků v čeleď, jakož i prodeji sedláků bez půdy.

Jakmile otázkou selskou bylo hnuto, hned vynořila se celá řada otázek zásadních, zasahujících hluboko do celého společenského i politického složení státu ruského, tak že bylo nutno vypracovati projekt rozsáhlého zákona o stavech vůbec. Sedláci měli míti nadále povinnost třídní roboty v týdnu, ale místo ní mohli platiti též tak zv. obrok (nájem). Statkáři měli uskutečňovati poddanství lidu selského pouze na základě půdy. Sedláci čelední měli tvořiti zcela zvláštní vrstvu, úplně oddělenou od státních sedláků. Ale plány tyto narazily na jiné projekty ve prospěch malo- statkářů (zabezpečení nemovitého jmění proti rozdrobování), takže na př. v záповědi prodeje duší bez půdy viděna těžká rána pro ně.

Mikuláš záhy nabyl přesvědčení, že nenastala dosud vhodná doba k řešení otázky selské. Chtěl jen učiniti kroky přípravné k tomu dílu, jehož dokonání chtěl odkázati svému synovi. Přes to však nevynaložil dost energie k provedení věcí dosažitelných, tak že na př. pokládal za nemožné vymeziti povinnosti sedláků přesným zákonem, nýbrž přál si, aby takovému zákonu předcházela dobrovolná smlouva mezi statkáři a sedláky. Mikuláš jeví vůbec velikou nerozhodnost, zajisté z obavy před vnitřními nepokoji, ze strachu i před statkáři i před sedláky a přichází znenáhla k přesvědčení, že není možno sahati na pozemkové

právo statkářů. Za takovýchto okolností práce gti komitetů, „tajných“, „sekretných“, „zvláštních“ — jak se nazývaly — z let 1835, 1839, 1840, 1844 a 1848 nevedly k žádným skutečným výsledkům.

Řada ukazův, majících za účel obmezení křiklavých výstřelků práva poddanského neměla valného úspěchu. R. 1833 zapověděno prodávati jednotlivě sedláky, tak že by rodina byla rozloučena, r. 1841 zapověděno kupovat sedláky bez země, t. šlechtě, která by neměla pozemků. R. 1847 dovoleno bylo sedlákům vykoupiti se i s půdou pro případ prodeje jmění statkářova, r. 1848 uděleno všem sedlákům právo na nemovitý majetek. Nejvýznačnější jest ukaz o t. zv. „závazkových sedlácích“ z r. 1812, jehož původcem jest hrabě *Pavel Dmitrijevič Kiselev*, vedle Speranského jediný takřka přívrženec a horlitel pro osvobození lidu selského v okolí Mikulášově, jenž r. 1835 za pobytu svého v Karlových Vařích studoval poměry českých sedláků.

Kiselev, jenž se byl dobře osvědčil jako ruský komisař-vladař v podunajských knížectvích po míru Adrianopolském, stal se r. 1837 náčelníkem nově zřízeného ministerstva státních statků, kde jedním z předních jeho úkolů bylo provésti reformu v postavení státních sedláků. Stát jako největší velkostatkář měl takto

v otázce selské předcházetí dobrým příkladem statkáře soukromé.

Před Kiselevem sedláci státní byli podřízeni ministerstvu financí, které se dívalo na ně se stanoviska fiskálního. Tomu Kiselev učinil přítrž usiluje povznést jejich hmotný blahobyť. Odporoval zvyšování daní, zavedl a zdokonalil selskou samosprávu, opatřil případný trestní zákoník a začal rozsáhlou práci katastrální, za účelem stanovení selských platů, ne, jako dosud dle hlavy, nýbrž podle příjmů pozemkových. Shora dotčeným ukazem z r. 1842 chtěl Kiselev umožniti statkářům, aby mohli dobrovolně se sedláky uzavíratí smlouvy co do jejich povinností, tak, aby sedláci znenáhla ze stavu libovolného poddanství převedeni byli ve stav poddanství opírajícího se o vymezené povinnosti. Mikuláš nechtěl šlechty k ničemu nutit, ale poněvadž věc byla ponechána dobré vůli její, proto přirozeně bylo to bez úspěchu.

Od r. 1848 nastává reakce i v otázce selské reformy, tak že všelike pokusy a projekty úplně přestávají. Když r. 1848 2. dubna zřízen byl zvláštní komitet, mající bdíti nad tiskem, aby jeho prostřednictvím revoluční a liberální idee nebyly rozšiřovány, bylo mu též uloženo „nepropouštět do tisku přetřásání o potřebách a prostředcích k zlepšení kteréhokoli odvětví státního hospodář-

ství.“ Práce, týkající se poddanství selského podléhaly od té doby skutečné hrůzovládě censury. Přes to však přece prošly censurou některé spisy, které ve formě belletristické dotýkaly se křiklavých stránek poměrů poddanských. Byly to především proslulé *Lovcovy zápisky* Ivana Sergějeviče Turgeněva, censurou ovšem hodně seškrtané, o nichž vyslovil se cář Alexandr II., že kniha tato byla pro něho jedním z hlavních podnětů k osvobození sedláků.

Čím méně censurní poměry dovolovaly přetřásati selskou otázku veřejně, tím více byla předmětem rozhovorů soukromých, domácích kroužků a tajných klubů. Místo politických reforem vlivem poměrů diskutovány reformy sociální a ve spojení s otázkou selskou intelligence ruská zajímá se o současné idee a tendence socialistické, zvláště o směr Saint-Simona. To platí zejména o kroužku, v jehož čele stál Aleks. Iv. Gercen, jehož hlavním odpůrcem v příčině socialismu byl osvědčený profesor moskevské university Granovskij. Naproti tomu shodoval se s Gercenem znamenitý ruský kritik Visarion Grigorjevič Bělinskij, jenž nemaje jiného prostředku, projevoval své názory ve své korespondenci, zvláště s Gogolem. Řešiti otázku selskou na základě socialismu chtěl též *kroužek Petraševského*, jehož členové stali se r. 1849 oběťmi politické reakce — odsouzení k vyhnanství na Sibiř. Mezi postiženými

byl i proslulý později romanopisec Dostojevskij. V kroužcích moskevských slavjanofilů horlilo se pro osvobození sedláků s půdou a to se zachováním obcového vlastnictví jejího. Literárně činní byli v tomto směru zvláště Konstantin Aksakov, Jiří Samarin a Košelev.

Veliký význam mají též spisy Rusů, kteří vzhledem k stísněným poměrům doby Mikulášovy, volili raději žít v cizině a tam byli literárně činní ve prospěch své vlasti ve směru osvobození (Bakunin, Ogarjov a Gercen). Sem náleží především dílo *Mikuláše Turgeněva La Russie et les Russes* (1847), jenž dokazuje, že není potřebí, aby statkářům dostalo se náhrady za půdu odstoupenou sedlákům v případě osvobození. Současně skoro vyšel velký spis barona Haxthausena, jenž s podporou vlády ruské studoval selskou otázku a upozornil na význam ruské selské „obščiny“.

Posledním slovem ruské intelligence o otázce selské byl *program Gercenův*, rozvitý v jeho spisech, vydaných v cizině před r. 1855, který přisvojila si vláda Alexandra II.

Události revoluce r. 1848 zastavily všeliký pokrok v díle osvobození v Rusku, kdežto v Německu a Rakousku právě tento rok přinesl zrušení poddanství. Ředitelé politiky ruské také dobře rozuměli, že řešení této otázky jest ve spojení s rozsáhlou vnitřní přeměnou celé říše — a ze strachu před tímto velikým úko-

lem, nechávali raději vše při starém. Charakteristický to rys ruského absolutismu — neosvíceného.

Při nečinnosti ruské vlády jest přirozeno, že zubožení sedláci chápali se zoufalých prostředků svépomoci — útekem v daleké stepi, na Kavkaz, do Rakouska, do Turecka, ano i do Persie. Rozličné vzpoury a bouře nejsou řídkým zjevem doby Mikulášovy — od r. 1826—1854 napočteno jich úředně 556! Nejčetnější byly r. 1848 a r. 1854 při počátku války krymské.

Otázka selské reformy byla jediná věc, ve které vláda Mikulášova směřovala k provedení změn stávajícího pořádku státního. Jinak všude zavládla úplná ztrnulost.

Stávající poměry prohlášeny za něco význačně ruského a potřebám státu nejlépe vyhovujícího. Ministr vyučování Uvarov, tuším, vynalezl theorii, že Rusko jest zcela zvláštní stát a lid, který nelze srovnávati s ostatní Evropou, který též podle svých zvláštností musí býti řízen a ovládán. Mezi tyto charakteristické a podstatné vlastnosti náleží prý především samodržaví, neobmezená důvěra i oddanost obyvatelstva k vládě, pravoslaví, a v něm žijící duch původního křesťanství, primitivní způsob života. K Evropě a její civilizaci a vůbec jejímu vlivu soustava vlády Mikulášovy chovala hlubokou nedůvěru a

viděla ideál moudrosti státnické pro Rusko v národní výlučnosti, která šla tak daleko, že na př. Kankrin, ministr financí, i hospodářsky Rusko osamotil a zároveň s cářem v železnicích spatřoval nejnebezpečnější prostředek k šíření názorů revolučních.

Vlivu liberalismu západoevropského vládá Mikulášova hleděla čeliti podporou a rozvojem ryzích národních prvků ruských. Poměry ruské ku podnětu vlády všeobecně téměř byly vynášeny za dokonalé a příznačný je výrok jednoho tehdejšího státníka: „Minulost Ruska jest obdivuhodná, přítomnost více než velkolepá a budoucnost překoná lidskou obraznost . . .“ Poprvé vysloveno bylo tehdy z kruhů oficiálních slovo „národnost“ — avšak pojmu jeho bylo nutno rozuměti právě tak, jak rozuměl mu Mikuláš a jeho rádcové. Doba Mikulášova jest dobou *oficiální národnosti*. Jest to ten tradicionelní ideál, jenž ode dávna se ustálil v mínění strany konservativní a který nejlépe vyjádřil Karamzin. Nálada a tendence vlády z doby Mikulášovy jest první velikou reakcí staroruského živlu proti přílišné kdysi oblibě západu. To byla ona *Puškina protirevoluce*, namířená proti revoluci Petřově. Moskevská minulost Ruska v jeho cáři typu Ivana Hrozného jeví se společností doby Mikulášovy v ideální záři zlatého věku . . . Mikuláš sám, ač dvůr jeho byl větším dílem

německý, jeví se po dlouhé době jako první národní panovník, ač sami národovci nazývali jej posměšně „Karl Ivanovič“. A skutečně nikdy nebylo při dvoře ruském, ve vojště a v gardě tolik Němců baltických i jiných, jako za Mikuláše. U dvora panoval duch německý a mluvilo se mnoho německy.

Poněvadž kvašení let 20tých, podle názoru vládního, vyplývalo hlavně z povrchního vzdělání a svobodomyslnosti, čerpané z cizích nauk, proto obrátila svůj zřetel k výchování nového, lepšího pokolení. Vláda zahajuje soustavu oficielní *ochrany společnosti*, která sama není ještě dospělá k samostatnému vystupování. Ochrana tato jeví se podporou literatury jistého druhu, při čemž na váhu padal i osobní zájem Mikulášův o jisté osoby (Puškin a Gogol). Podporovány historické práce a bádání. Tehdy (1833) Alexej Fedorovič Lvov k rozkazu Mikulášovu napsal ruskou národní hymnu „Bože carja chrani“ a Glinka složil svou operu „Žizň za carja“ (1836). Ale s druhé strany pronásledována, jak literatura zahraniční, tak i domácí neúprosnou censurou.

V celé Evropě nebylo přísnějších zákonů censurních nad ruské ukazy z r. 1828, obsahující zvláště pravidla vše potlačující censury *předběžné* (preventivní). Poněvadž censura jednoduchá zdála se nedostatečnou, proto r. 1848 zřízen komitét k censurování censorů

samých. Vedle obyčejné censury všeobecné zřídil cář Mikuláš ještě zvláštní úřady censurní, jako censuru církevní, universitní, vojenskou, zkrátka každý odbor státní správy měl své censurní oddělení a bděl nad publikacemi, týkajícími se jeho oboru, takže i ředitelství moskevsko-petrohradské železnice (zbudované podle pověstného Mikulášova pravidka) žádala ze strachu před oprávněnými stížnostmi obecnstva preventivní censuru publikací, týkající se jeho správy. Za takových okolností byla vůbec kritika veřejnosti nemožná — a tím možno si vysvětliti onu spoustu zlořádů, které objevila teprve válka Krymská.

Periodický tisk pozbyl rázu politického uveřejňuje pouze úřední sdělení. Místo živoučích denníků zaujaly měsíčníky, v nichž bojují starý klassicism s novějším romantismem.

Při nemožnosti projevovati veřejně své mínění o běžných a časových otázkách společenských, přetrásán a kritisován tím radikálněji a bezohledněji veškerý politický, sociální a hospodářský život v soukromí, a to nejvíce s hlediště historicko-filosofického. V Moskvě, do jejíhož soukromého, dosti ještě patriarchálního života nepronikal tak bystře pátravý zrak vládní „ochrany“, vytvořilo se v letech třicátých a na počátku čtyřicátých několik filosoficko-literárních kroužků, které možno pokládati za jakési zárodky pozdějších a za našich

dnů živoucích i činných stran politických — kroužky Gercenův, Stankěvičův, Kirějevských, Aksakovů, Pogodinův... V kroužcích těchto vedeny tuhé spory mladé intelligence o poměr filosofie k náboženství a o poměru národních a původních prvků ruského života k napodobeninám ciziny, zvláště od Petra Velikého počínaje. Základem sporů byla moderní filosofie německá, Hegelova a Schellingova, ze které vyvozovány důsledky úplně protichůdné, podle nichž stoupenci obou táborů nazývali se buď *západníky* nebo *slavjanofily*. Mezi prvními vynikal obzvláště Bělinskij, Gercen a prof. Grevorskij, mezi druhými Chomjakov, bratři Kirějevští, bratři Aksakovové a Samarin. Zvláštní postavení zaujímal slavjanofilům blízký Pogodin, jenž vydával „Moskevskij Věstnik“ a později „Moskvit'janin“.

Jak slavjanofilové, tak i západníci shodovali se v tom, že minulost i přítomnost Rusi pokládali za neblahou a všecky svoje naděje kladli v její budoucnost. Rozcházel se však v prostředcích, jimiž možno dosíci jejího štěstí a blaha. Kdežto západníci celou její minulost pokládali za poblouzení a neštěstí. (Čaadajev žádal, aby se Rusko zřeklo své národnosti a samostatnosti), slavjanofilové naopak v dávné minulosti spatřovali jiskry, prvky štěstí, které jest potřebí pouze náležitě rozvíjeti. Západníci spatřovali prostředek k zlepšení života ru-

ského v přijetí sociálních a politických forem, které vypracovala západoevropská kultura, slavjanofilové však postrádali v nich ducha čistého křesťanství, které viděli pouze v pravoslaví. Podle Konst. Aksakova základem států západoevropských jest násilí, základem státu ruského dobrá vůle, dobrovolné podrobení se národa cáři. Proto na př. nezasluhuje zavržení „čisté samodržaví“. Rusko musí jíti podle slavjanofilů tedy svojí vlastní cestou.

Ač slavjanofilové v celku dosti se shodovali s oficiálními názory, přece byli podezřelí, zvláště pro své názory o svolávání zemských sněmů od ruských knížat a cářů, o poměru vládní moci k lidu, svými názory o nevolnictví selském, o svobodě slova a osob. Důraz, jaký slavjanofilové kladli na lid, jest zásluhou jejich, ač tento lid příliš idealisovali. Svým zájmem o něj připravovali půdu zrušení nevolnictví. Celé toto hnutí, které teprve později nabylo velikého významu ve veřejném životě ruském, v době Mikulášově nemohlo valně veřejně projevovati své mínění. Vláda byla nespokojena, když slavjanofilové r. 1848 se zajímali a ujímali rakouských Slovanů (proti Maďarům) a někteří z nich byli i na počátku let padesátých pronásledováni a publikace jejich zapověděny.

Všeliká opposice pokládána za projev vzpoury a aby v zárodcích podobné hnutí bylo

potlačeno, o to pečovalo pověstné *třetí oddělení soukromé kanceláře cářovy*. Osobní kancelář cářova vůbec zdála se pohlcovati nejvyšší instituce administrativní. Mikuláš domníval se, že lze celou říši ovládati jako parádní přehlídku vojska. Vojenská censura, disciplína a subordination platila mu za nejlepší způsob vlády. Byl toho mínění, že vůle jediného panovníka dostačí k řízení ohromného složitého státního aparátu. R. 1842 odňato státní radě právo zkoumati zprávy ministrů. Výsledek byl ten, že vliv a zlořády byrokracie, společností nekontrolované, vzmohly se měrou neslýchanou.

Na počátku vlády Mikulášovy zavedeni zvláštní mimořádní *revisoři* za účelem zlepšení státní správy a soudnictví. Avšak komisse, již přednesli své děsné zprávy, a která navrhla řadu prostředků, jako lepší vzdělání úředníků a zvýšení platů, byla rozpuštěna, když popsala mnoho papíru a mnoho času promařila. Když pominul první strach před revisemi, začaly zlořády opět.

Podobný osud měly všechny jiné pokusy o reformy v době Mikulášově. Od r. 1848 přestávají pokusy a projekty reforem úplně.

Jakýsi náběh k reformě stal se v příčině zřízení městského tím, že r. 1846 dáno bylo Petrohradu nové zřízení (kterým pak teprve r. 1863 obdařena též Moskva), v němž jeví se snaha získati pro správu obce nejintelligent-

nější vrstvy obyvatelstva. Avšak úplná neodvislost a nezodpovědnost správního výboru (městské rady) městské dumě (obecnímu zastupitelstvu) a naopak podřízení její řídicímu senátu a náčelníku gubernie paralysovaly svobodný rozvoj občanské samostatnosti.

Militarism pohlcoval všechna odvětví státní správy. Služba vojenská otvírala přístup ke všem civilním úřadům. Služba u husarů byla na př. přípravou pro oberprokuratora sv. synody (gen. Protasova).

Jako v Rakousku a Německu, i v Rusku hleděno na university jako na ohniska demagogických rejdů a proto sevřeny, zvláště po r. 1848, nejprísnějším dozorem. Na počátku vlády Mikulášovy bylo ovšem poněkud lépe než ke konci vlády Alexandra I. Podle zřízení universitního z r. 1835 měly university i jistou samosprávu a vlastní censuru. Rozmnožen počet kathedr, zvláště pro slavistiku. V těch letech vyšla z ruských universit řada lidí, kteří později působili ve směru pokroku a osvěty. Ale po odstoupení vzdělaného ministra osvěty Uvarova za Širinského-Šachmatova university staly se pouhými řemeslnickými školami pro činovníky, na nichž pobyt lidem osvěcenějším, jako byl na př. proslulý Granovskij, učiněn nemožným. Počet studentů obmezen na 300 pro každou universitu. Studium v cizině znemožněno takřka taxou 500 rublů za povo-

lení cesty do ciziny. Školství nižší zůstávalo v témž bídém stavu, jako za Alexandra I.

Že systém tento byl možný, toho příčina ležela též ve společnosti, která chovala se úplně passivně, ve které nebylo jasné představy o tom, v jakém směru a do jaké míry vlastně by se měla státi náprava, jaké by měly být provedeny reformy. Panující poměry odpovídaly úplně názorům a mravům veliké většiny tehdejšího obyvatelstva. Byli-li přece lidé hlouběji vzdělaní, kteří měli jasnější o tom ponětí, byl to jen úzký kroužek, jenž v dané chvíli neměl přístup do vyšších sfér a nepožíval vlivu.

Soustava vlády Mikulášovy byla však pro poměry ruské naprosto nezpůsobilá, napodobila rakouský „Polizeistaat“ tlumíc všecku iniciativu a samostatnost, kdežto Rusku bylo právě potřebí, aby lid, žijící dosud v poměrech patriarchálních, byl spíše podněcován k samostatné činnosti duševní a mravní.

Důsledným prováděním zásad legitimismu ve vnější politice Rusko nemálo přispělo k udržení starého absolutismu a potlačení konstitučního hnutí, čímž vzbudilo proti sobě všeobecnou nenávist, která pozdější válku krymskou učinila v celé záp. Evropě tak populární. Národní tato politika nebyla. V otázce slovanské nevěděla si politika Mikulášova rady, neboť osvobození Slovanů na Balkáně mohlo se provésti jedině ve spojení s povstáním. Vláda sice

dopouštěla do jisté míry propagandu slavjanofilskou a poskytla jí pomoc zřízením stolic slavistiky na universitách, dovolovala fantastické projevy o severním orlu, jenž svými křídly přikrývá celý slovanský svět — avšak zároveň potlačovala vřelejší výrazy slavjanofilských sympathií.

Jednou z hlavních starostí vlády Mikulášovy byla organisace četné armády, jakožto záruky vnější politické mohutnosti i vnitřního klidu. Služba vojenská byla službou „blagorodnou“ (čestnou). Armáda pohlcovala nejlepší mladé síly národa, a to navždy — vzhledem k dlouhému trvání služby vojenské. Armáda přispívala nejvíce k hmotnému ochuzení národa vyžadujíc ohromný náklad — a přece stav její ve válce krymské objevil se v světle nejhorším.

Vydržování velké armády, několik válečných podniků a rozsáhlého zbrojení za účelem zakročení Ruska v zápletkách západoevropských souvisejících s revolucemi červencovou i únorovou zamezilo ozdravení ruských financí, o něž usiloval ministr Kankrin, který od r. 1823 plných 20 let svůj úřad zastával. Základ finančních nesnází státu ruského tkvěl hluboko v samé soustavě vládní a berní, přetěžující obyvatelstvo nejchudší a osvobozující nejmajetnější. Hlavní zásluha Kankrinova spočívá v ustanovení kovové měny

devalvací (t. j. zákonitým snížením ceny) assignatů a záměnou jich za kreditní listy, za které bylo možno obdržeti kovové peníze (r. 1843). Kankrin marně usiloval o zavedení úspor ve státních vydajích a o zjednání rovnováhy rozpočtu. Bylo nutno zvyšovati staré daně, zaváděti nové a uchylovati se k státnímu úvěru, zvláště vnitřnímu, k výpůjčkám u státních úvěrních ústavů a u komisse pro zapravení dluhů. Při odchodu Kankrinově obnášel státní dluh 2049'5 millionů (v assignátech). Po něm bylo ještě hůře, deficity rychle rostly a krymská válka přinutila vládu vydávati opět papírové peníze ve velikém množství. Jako za dob dřívějších, i za Mikuláše I. vláda ruská s oblibou uchylovala se k daním nepřímým, ježto vybírání jejich bylo pro ni mnohem jednodušší a snadnější, ač pro lid byly ještě těžším břemenem než daně přímé, zvláště když vláda výrobu některých spotřebních předmětů vyhradila sobě jako monopol. Hlavní součástky daní nepřímých bylo výčepné, které za Mikuláše I. pronajímáno a nepopulární daň ze soli. Z doby Alexandra I. pocházela daň z petroleje a ze sirek. Za Mikuláše přibyla daň z tabáku a z řepného cukru.

Jediná veliká věc, která za vlády Mikulášovy byla provedena, jest kodifikace posavadního práva ve veliké sbírce zv. „Svod zakonov rossijskoj imperii“, který hlavně

prací a zásluhou Speranského dospěl r. 1832 ke konci. —

Neobyčejné úspěchy ruské zahraniční politiky cáře Mikuláše v letech 1848—1852 přiměly jej k tomu, aby přistoupil k definitivnímu rozřešení otázky turecké, t. k rozdělení říše Turecké ve spolku s Anglií. Anglie byla jediná mocnost, o které ještě mínil Mikuláš, že na ní nutno míti jistý ohled. Pruska a Rakouska byl si jist a Francii doufal úplně osamotnit.

Po roce 1841 nabyla největšího vlivu v Turecku Anglie, kteréž po porážce Francie v otázce egyptské se jednalo již jen o zatlačení Ruska na sever a v upevnění své převahy v Malé Asii. Avšak s vystoupením nového císaře Francouzského situace valně se pozměnila. Napoleon v tradicích bonapartovských hleděl Francii zjednati opět vlivuplné slovo v politice zahraniční a mezi jinými věcmi reklamoval pro ni zapomenuté právo protektorátu nad křesťanskými poddanými sultánovými, kterého Francie požívala od 16. stol. a které jí naposled bylo přiznáno r. 1740. Kateřina II. však v míru Kučuk-Kainardžském (1774) vymohla si na Turecku něco podobného — t. protektorát nad pravoslavnými křesťany v říši Turecké, tak že v době revoluce francouzské i za restaurace pravoslavní zmocnili

se mnoha posic, které dříve náležely katolíkům.

Otázka protektorátu stala se pro Rusko vítanou záminkou k zahájení nepřátelství proti Turecku. Na sultána činěn nátlak se strany Francie i Ruska, aby vyhověl požadavkům jejich. Sultán jsa ve velikých nesnázích učinil v únoru r. 1852 některé ústupky Francii, ale proti tomu Rusko rozhodně protestovalo. Mezi tím, co se vedl spor o posvátná místa, podporovalo Rusko odboj Černé Hory proti Turecku. Černá Hora až dotud spravována byla biskupy či vladykami Cetyňskými, kteří od konce 17. stol. voleni bývali zpravidla z rodu Něgošovců. Avšak r. 1852 vladyka Danilo se svolením cáře Mikuláše se oženil a založil dynastii. Aby svůj úchvat ospravedlnil a své postavení upevnil, začal válku s Turky. Rakousko obávajíc se zápletek a chtějíc předejítí nebezpečné intervenci Ruska, přimělo Turecko k tomu, že Černé Hoře rozšířilo hranice.

Za nedlouho potom (poč. ledna 1853) cář Mikuláš anglického vyslance v Petrohradě hleděl získati pro svůj plán a využítkovati kritické situace „nemocného člověka“ — k rozdělení Turecka. Nabízel Anglii zabrání Egypta a Kreta, kdežto Rusko by se bylo zmocnilo protektorátu nad Multanskem a Valašskem, Srbskem a Bulharskem. Zabrání Cařihradu, tak

ujišťoval cár vyslance, není jeho úmyslem, ale prozatím bude potřebí na čas jej okupovati.

Ač Anglie návrhy tyto odmítla, hnál přece Mikuláš věc do krajnosti, spoléhaje na Rakousko, o kterém se domníval, že jest mu zavázáno vděčností (a že zájmy jeho jsou totožné se zájmy ruskými, tak že předem již byl srozuměn s tím, aby zabralo Hercegovinu a Srbsko) a na Německo, kde řada menších knížat, spřízněných s dvorem ruským, byli vlastně Mikulášovi vasalové a král Pruský byl švákem jeho.

Když poč. května 1853 předložilo Rusko Turecku svoje ultimatum, žádajíc uznání svého protektorátu nad pravoslavnými poddanými sultánovými a Porta žádost tu odmítla, obsadilo vojsko ruské pod Paskěvičem Multansko a Valašsko. Zároveň však loďstvo anglické a francouzské zakotvila v zálivu Besickém při vchodu do Dardanell.

Rakousko hledělo především zameziti, aby vojsko ruské nepřekročilo Dunaj. Rakouský kancléř, protirusky smýšlející Buol-Schaustein chtěl prostředkovati mezi Ruskem a Tureckem, ač bylo možno spolkem s Ruskem kořistiti i pro Rakousko. V Prusku byla sice strana, s králem samým v čele, která klonila se k těsnému spolku s Ruskem, aby z něho kořistila pro pruské plány v Německu, avšak král Fridrich Vilém nemohl se rozhodnouti, aby

otevřeně postavil se proti Rakousku. Prusko zachovalo jakožsi přátelskou neutralitu pro Rusko, prokazujíc mu leckterou cennou službu v době kritické.

Cár vyzýval svůj národ k válce jako k nějakému křížovému tažení. Všeobecné bylo nadšení, jež zachvátilo i Řecko. Král Otto a královna Amelie (Oldenburská) přidali se na stranu Ruska a organisovali nepokoje v Epiru a Thessalii. Situace byla velmi kritická, neboť kdyby byli jiní křesťané následovali Řeků, pak Anglie a Francie byly by se octly tváří v tvář zápasu křesťanů proti mohamedánům. Avšak Mikuláš nepřál si pozdvižení Jihoslovanů. „Nebouříme poddaných proti jejich panovníku“, pravil, teprve později (v dub. 1854) pomýšlel na pozdvižení Bulharů a spolek se Srby, ale bylo již pozdě.

Na poč. října Omar paša vypravil se k Dunaji, kdež se mu podařilo obsadit Malou Valachii a oddělit tak Srbsko od vojsk ruských. Po veliké pohromě loďstva tureckého v přístavě Sinopském (30. listop. 1853) loďstvo anglicko-francouzské veplulo do Černého moře, aby zahnilo vojsko ruské. Když pak Rusko nevyhovělo žádosti Anglie a Francie, aby vyklidilo podunajská knížectví (konc. února 1854), zahájila loďstva jejich skutečné nepřátelství. Tu teprve Rusko vyprázdnilo podunajská knížectví v naději, že Rakousko přidá

se na jeho stranu. Avšak Rakousko obsadilo podunajská knížectví samo a zavřelo v té příčině s Tureckem smlouvu v čnu 1854. V již. Uhrách nahromaděna vojska, hrozící vpádem do Srbska, kdyby toto chtělo vystoupit na pomoc Rusku. Neutralita Rakouska, které opět nabízelo prostřednictví, byla příznivější pro Rusko, než pro spojence, ježto jim zamezovalo válečné operace na dolním Dunaji. Útok jejich po moři Černém (nebo i Baltickém) nebyl pro Rusko tak nebezpečný. K návrhu anglickému vypravili se spojenci v září 1854 proti Sebastopolu, válečnému přístavu na jz. Krymu, což mělo Rusku zameziti offensivu na Černém moři. Přístup k Sebastopoli byli nuceni spojenci vynutiti šobě dvěma bitvami, nad říčkou Almou a u Balaklavy. Smrtí francouzského velitele Saint-Arnauda, jehož nástupcem se stal Canrobert, získali Rusové dost času k provedení rozsáhlého a tuhého opevnění — nejproslulejší stala se tvrz Malakov. Obranu pevnosti řídili stateční admirálové Nachimov a Kornilov a generál Todtleben. Spojencům nepodařilo se Sebastopol úplně blokovat, takže udržoval spojení s venkovem, kde stála armáda pod velením knížete Menšikova, jež neustále znepokojovala oblehatele. Kdyby nebyli měli spojení s mořem, hrozilo jim i obklíčení. Boj byl houževnatý, nesmírně krvavý. Vzhledem k velikým obtížím a nejistému výsledku

celého zápasu, spojenci během zimy 1854 až 1855 všemožně usilovali získati Rakousko. Toto však značnou měrou bylo zdržováno Pruskem, kde začaty kroky ke sblížení s Ruskem, v jehož prospěch koncentrováno vojsko na Rýně. Rakousko muselo stát na stráži svých zájmů v Německu. Rakousko zůstalo tedy neutrální — bez kořisti, jsouc nuceno snést od cíře Mikuláše výčitku nevďěku. Místo Rakouska nabídla se Sardinie ke spolku s ohledem na budoucí pomoc spojenců v otázce italské. Francie poslala posily z Alžírska. Napoleon III. chystal se vypravit se osobně k armádě — byl však od toho odvrácen.

Mohutná osobnost Mikulášova, tento „železný cíř“, byl posledními neúspěchy a pohromami své politiky zlomen, zdrcen. Celá zdánlivá velikost Ruska, všecka moc jeho panovníka rázem se zhroutila. Ve velkolepé mohutné budově vnitřní vlády objevily se hluboké trhliny. Zlořády byrokratické vlády, její úplatnost a neschopnost objevily se v kritické chvíli vnějšího nebezpečí. Nespokojenost, dříve tajená, propukala čím dále, tím hlasitěji. Rukopisná literatura kolujíc celou společností dotírala nenadálými požadavky na vládu a vinila ministry, generály, diplomaty, byrokracii a konečně i samého cíře. Předzvěstí nové doby jest hlas anonymního jednoho letáku tehdejšího: „Procitni Rusi! Pohlčená vnějším nepřítelem,

zkažená otroctvím, hanebně utlačená hloupostí činovníků a slídičů, probuď se z dlouhého toho spánku nevědomosti a strnulosti. Dost již dlouho byli jsme ujařmeni nástupci tatarských chánů. Povstaň, vzpřími se klidně před trůnem despotovým a žádej účtu z této pohromy vlasti“ atd. A k cáři přímo mluví se tam: „Pokoř se svým bratřím, skloň své hrdé čelo v prach, popros je za odpuštění, za radu. Vrhni se do náruče svému lidu. Jiné spásy pro tebe není . . .“

Avšak Mikuláš byl nepodajný. „Nedovedu se změnití,“ pravil, „můj nástupce nechť učiní jak se mu zlíbí.“ Pod tíhou vnějšího i vnitřního rozkladu svého díla Mikuláš hledal smrt. V únoru (21.) jsa nastuzen a pln horečky přes odpor svého lékaře provedl při 23⁰ mrazu revisi pluku, určeného na Krym. Stav jeho se zhoršil. Cár ještě sám redigoval depeši určenou pro ruská města: Cár umírá. Dne 2. března 1855 byl mrtev . . .

OBSAH.

PŘEDMLUVA str. III. IV.

ÚVOD.

Stinné stránky reforem Petra Velikého V. VI. Význam Kateřiny II. v ohledu vnitřních reforem VII.—IX. Otázka reforem politických v 18. a 19. století X.—XI. Činovníctvo překážkou reforem a přehradou mezi dynastií a národem XII. XIII. Význam vlády Kateřiny II. v politice zahraniční XIII.—XVI.

VLÁDA PAVLA I.

Nedůsledná protichůdnost Pavla I. proti politice Kateřiny II. 3. 4. Válka s Francií 4. 5. Zhoršení vnitřního stavu Ruska následkem duševní choroby cářovy 5. 6. Spiknutí proti Pavlovi I. a jeho zavraždění 6. 7.

VLÁDA ALEXANDRA I.

Povaha a smýšlení Alexandra I. 9. 10. Ná-zory jeho na rozdělení Polska a přátelství s kníž. Ad. Czartoryským 10. 11. Lidumilné snahy nového cáře 11. 12. První kroky ve směru liberál-

ních reforem 12. Reformy správní 13. 14. Nedůslednost cářova 15. Politika zahraniční 15. Poměr k Prusku 16. Sezd Klajpedský (1802) 16. Konflikt s Francií 17. Politika Czartoryského 17. 18. Cár v Pulavech 18. Zmaření záměrů Czartoryského 18. 19. Spolek rusko-pruský (1805—1807) 20. Válka rusko-francouzská (1806—1807) 21. 22. Mír Tylžský (1807) 22. Velkoknížectví Varšavské 23. Frankofilská politika cářova v Rusku neoblíbená 23. 24. Počátky nového konfliktu s Francií 24. 25. Válka se Švédskem o Finsko 25. 26. Statoprávní poměr Finska k Rusku 26. 27. Sjezd Erfurtský (1808) 27. Chování Ruska ve válce francouzsko-rakouské 28. Velkoknížectví Varšavské v područí Francie 29. Otázka znovuzřízení Polska v politice Napoleona I. 30. Druhé období reformní činnosti Alexandrovy 31. Speranskij a jeho návrh ruské konstituce 31—34. Částečné provedení jeho 35. Příčiny pádu Speranského 35. 36. Memorandum Karamzinovo 36. Státní rada 37. 38. Zákony a ukazy 38. 39. Komitét ministrů 40. 41. Senát 42. 43. Příčiny války rusko-francouzské r. 1812 43. Mír Bukureštský (1812) 44. Marný pokus cářův získati na svou stranu Poláky 45. 46. Ogiński a získání Litvy pro cáře 46. Napoleon a Poláci před válkou 47. Průběh „vlastenecké války“ 47. 48. Význam její pro vnitřní rozvoj Ruska 48—50. a pro duševní vývoj a politiku Alexandrovou 50—52. Otázka polská na kongresse Vídeňském 53. 54. Význam Ruska v situaci pokongressové 55. Sv. alliance 56. 57. Sjezdy panovnické po kongresse Vídeňském 58. Otázka východní 59—61. Hrozný mravní stav společnosti ruské 62. Úplatnost úřednictva 63. Politická neschopnost šlechty 63. Činovníctvo 64. Kupci 65. Sedláci 66. Nevolnictví a bída jejich 67. Selské zřízení, obcové vlastnictví půdy

68. Otázka zrušení poddanství 69. Osvobození sedláků bez půdy v provinciích baltických 69. 70. Měšťanstvo 70. Duchovenstvo a církve 71. 72. Školství 72. 73. Vzdělávání soukromé 73. Osvětová reakce 74. 75. Vojenské kolonie 76. 77. Finance státní 78. 79.

(*Království Polské 1815—1825.*) Vláda zatímní 79. 80. Ústava král. Polského 80. 81. Otázka připojení zemí litevských ke království 82. Příčiny rozporů Polska a Ruska 83. Jejich příznivý poměr v prvních letech 84. Finance král. Polského 85. Ministr financí Lubecki 86. 87. Politická i osvětová reakce v Polsku 88. Tajné spolky 89. „Spiknutí“ Vilenské 89. 90. Sněm polský z r. 1825 90. Spiknutí Lukasiňského 91. Tajné spolky v Rusku 92. Spolek severní a jižní. 93. Úmysl Alexandra I. vzdáti se trůnu a jeho smrt 94.

VLÁDA MIKULÁŠE I.

Vliv vzpoury děkabristů na vnitřní politiku 94. 95. Ráz a průběh vzpoury 96—98. Potrestání vzpoury 99. Kroky Mikulášovy, směřující k reformám vnitřním 99. Povaha a smýšlení Mikulášovo 100. 101. První kroky reakční 101—103. Konflikt s Tureckem 103—105. Válka s Persií 105. 106. Válka rusko-turecká r. 1828—1829 107. 108. Mír Adrianopolský 108. 109. Sblížení Turecka s Ruskem 109. 110. Stanovisko Mikulášovo k červencové revoluci francouzské a k revoluci belgické 110. 111. Příčiny polského povstání listopadového (1830—31) 111. 112. Cár Mikuláš a Poláci 113. Působení ministra Lubeckého 113. 114. Vypuknutí povstání (29. listop. 1830) 115. Zatímní vlády povstalecké 116. 117.

Záměry Lubeckého 118. Poslání Lubeckého do Petrohradu 119. Sesazení Mikuláše I. s trůnu Polského 120. Diplomacie vlády povstalecké 120. 121. Chování Rakouska 121. Stav Polska při početí války s Ruskem 122. Bitva u Grochova (25. ún. 1831) 123. Bitva u Ostrolenky (26. května 1831) 124. 125. Přejedání Rusů přes Vislu 126. Různice mezi Poláky 126. Sympathie s Poláky na západě 126. 127. Revoluce ve Varšavě 128. Pád Varšavy 129. 130. Konec povstání 130. Hnutí polonofilské v Německu a ve Francii 131. Polská emigrace 132. Politika Mikulášova a Paskěvičova v pokořeném Polsku 132. Organický statut (r. 1832) 133. Vliv pokusů o nové povstání na protipolský směr vlády ruské 134. 135. Politika církevní v zemích polských 136. 137. Vliv povstání polského na další vládu Mikulášovu 137. Sjezd Mnichovo-Hradištský 138. Rusko a Turecko 139—141. Rusko a Prusko 141. 142. Rusko a Rakousko 143. Vliv Ruska na rozvoj událostí, souvisejících s revolucí únorovou (1848—1852) 144—148. Otázka selské reformy 148—150. Význam hr. Kiseleva v otázce selské 150—151. Reakce v otázce selské 151. 152. Hnutí společenské 152. Mikuláš Turgeněv 153. Selské bouře 154. Politika „oficiální národnosti“ 154—156. Censura 156. Slavjanofilové a západníci 157—159. Státní správa 159. 160. Militarismus 161. Osvětové zpátečnictví 161. Legitimismus a zahraniční politika 163. Vyčerpání finanční 163. 164. Zákoník 164. Otázka rozdělení říše Turecké 165. Černá Hora 166. Vypuknutí války Krymské 167. Obležení Sebastopole 169. Rozvrat režimu Mikulášova 170. Smrt cářova 171.